

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Moderní hospodářské a sociální dějiny

Disertační práce

Mgr. Anna Zádrapová

Jaroslav Průšek a československá sinologie. Mezi politikou, vědou a fascinací

Jaroslav Průšek and Czechoslovak sinology.

Between politics, science and fascination.

Praha 2019

Školitel: Prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Konzultantka: Prof. PhDr. Olga Lomová, CSc.

Děkuji svému školiteli profesoru Bohumilu Jirouškovi za vedení práce a trpělivost. Profesorce Olze Lomové děkuji za nekonečnou inspiraci i důvěru, kterou jsem od začátku svých studií cítila jako maximálně zavazující. Z rodiny děkuji především manželovi Lukáši Zádrapovi za veškerou podporu i trpělivost, jichž bylo obou velmi třeba, a samozřejmě rodičům. Velký dík dále patří Jitce Černošové, Barboře Štěpánkové a Janě Šindlerové.

Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 9. 2019

.....

Anna Zádrapová

Abstrakt

Práce se zabývá počátky československé sinologie v souvislosti s politickou a společenskou situací poválečné doby a klade si otázku, které faktory hrály v tomto procesu rozhodující roli. Výzkum se soustředí na několik hlavních oblastí: Jaroslava Průška, zakladatele československé sinologie, coby individuálního aktéra, v jehož osobnosti se potkával angažovaný přístup ke společenskému dění s vědeckou poctivostí založenou na přímém kontaktu se studovanou kulturou (zejména jejím jazykem a literárními texty), a jeho vklad do budování sinologie jako akademického oboru. To bylo nutně explicitně vevázáno do dobové politické situace, která za spolupráce všech loajálních aktérů určovala podobu vědecké práce jak ideově, tak institucionálně a personálně.

Prostřednictvím diskurzivní analýzy dobových textů, především Průškových, sledujeme jak kontinuity diachronní, tedy vývoj Průškova uvažování o Číně od doby jeho studií ve dvacátých letech, přes jeho pobyt v Číně a Japonsku v letech třicátých a specifické období války, až k období poválečnému (a poúnorovému), tak synchronní: tedy vazby na dobovou mentalitu tvořenou sdílenými hodnotami. Dále analyzujeme konkrétní náplň dobových představ o vědě, hlavně o její popularizaci využívané jako nástroj propagandy nového vládnoucího režimu. V případě sinologie coby součásti orientalistiky se tato funkce vědy zhmotnila především v časopise Nový Orient. Díky zmíněným vědeckým kvalitám Jaroslava Průška si držela i v letech nejtvrdšího teroru úroveň nezávislou na dobových ideologických šablonách. Propojení dobové politiky a sinologie sledujeme také na kulturní výměně mezi oběma zeměmi, kde konstatujeme značný podíl manipulace čínské strany, která implementovala svoji politiku „zahraničních věcí“ zejména na cizince přátelsky nakloněné čínskému komunistickému režimu. Pamětnická interview potom skýtají nedávnou podobu oborové paměti, z níž konstruujeme společná místa paměti, která (byť zprostředkovaně) odrážejí část dobové zkušenosti aktérů a pomáhají objasnit jejich jednání v dané době.

Klíčová slova

20. století, komunismus, Čína, Jaroslav Průšek, sinologie, dějiny myšlení, dějiny vědy, orientalistika, Univerzita Karlova

Abstract

This thesis deals with the beginnings of Czechoslovak Sinology in the context of the political and social situation during the post-War period, posing the question: what factors played a decisive role in that process? The study focuses on a few main areas: Jaroslav Průšek, the founder of Czechoslovak Sinology, as an individual actor whose personality combined an engaged approach to social affairs with intellectual honesty based on direct contact with the culture under study (especially its language and literature), and his contribution to building Sinology as a scientific discipline. Of necessity, that was explicitly tied to the contemporary political situation, which shaped scientific practice through the cooperation of all loyal actors, at the ideological as well as institutional and personal level.

Through a discourse analysis of contemporary texts, mainly by Průšek, we follow these continuities diachronically: the development of Průšek's thought on China from his student days in the 1920s, through his stay in China and Japan in the 1930s and the particular war years, until the post-War (and post-1948) period; as well as synchronically: the links to the period's mentality, created by shared values. We further analyse the specific content of contemporary views on science, mainly on its popularisation employed as a tool of propaganda for the new political regime. In the case of Sinology, as a subfield of East Asian studies, that function was mainly embodied in the *Nový Orient* (New Orient) journal. Thanks to Jaroslav Průšek's scientific qualities, the magazine maintained its level independently of the ideological models of the day, even during the harshest years of [Stalinist] terror. We also follow the connections between the period's politics and Sinology through the cultural exchanges between the two countries, where we observe a significant share of manipulation from the Chinese side, which applied its "foreign affairs" policy especially on foreigners with a friendly predisposition towards the communist regime. Interviews with contemporary witnesses then provide an image of an expert [professional] memory from which we construct social sites of memory which (albeit indirectly) reflect part of the actors' experience of the period and help shed light on their activities [actions] at that time.

Key words

20th century, communism, China, Jaroslav Průšek, sinology, intellectual history, history of science, oriental studies, Charles University

Obsah

Abstrakt	4
Klíčová slova	4
Abstract	5
Key words	5
Obsah	6
1. Úvod	8
2. Pojmy: Totalita, ideologie, aktér, hodnoty, elity, práce, věda, zájmy	11
2.1.Svoboda, důstojnost	15
2.2.Svoboda, motivace, hodnoty	19
2.2.1.Co jsou hodnoty a kde se berou?	21
2.2.2.Nižší a vyšší hodnoty, výsostně lidské hodnoty	22
2.3.Aktér a konflikt	25
2.3.1.Psychologie konfliktu	29
2.4.Hodnotová východiska aktérů poválečného Československa	31
3. Sinologie jako součást poválečné vědy	35
3.1.Poválečná orientalistika v zrcadle textů nejen Průškových	39
3.2.Jaroslav Průšek - do roku 1945	47
3.3.Sinologie a Průšek po válce	54
4. Věda, popularizace a kulturní výměna jako propaganda od srdce	65
4.1.Kulturní a akademická výměna	73
4.2.Orientální ústav, platforma vědy a popularizace	91
4.2.1.Nový Orient	92
4.2.2.Škola orientálních jazyků	100
5. Průšek, tvůrce české Číny	108
5.1.Povaha vybraných textů	108
5.2.Průškova řeč	111
5.3.Průšek a čínská poezie jako zrcadlo rozpadajícího se Západu	114
5.4.Zpěvy staré Číny	117
5.5.Východ, Západ	121
5.6.Metafora	124
6. Průsečíky vyprávění pamětníků	137
6.1.Počátky československé sinologie v rozhovorech s pamětníky	137
6.2.Výběr a charakteristika mluvčích, možnosti využití jejich vzpomínek	139

6.3.Průsečíky rozhovorů	145
6.3.1.Nadšení	146
6.3.2.Průšek – „spiritus movens et agens“	149
6.3.3.„Apolitičnost“ sinologie v mezích cenzury	152
6.3.4.„Politika“ ve vzpomínkách	157
6.3.5.Zpěvy staré Číny	162
6.3.6.Popularizace	164
6.4.Shrnutí	166
7. Závěr	167
Bibliografie	171
Archivní prameny	171
Vydané prameny	171
Rozhovory s pamětníky	173
Literatura	173

1. Úvod

Tématem předkládané práce jsou počátky československé sinologie, vědy, kterou od základů vybudoval Jaroslav Průšek, angažovaný komunistický intelektuál a charismatický pedagog.

Práce chce být příspěvkem do debaty o nejružnějších aspektech dějin českého 20. století, zejména jejich poválečné etapy, jejíž diferencovanější pojetí, zbavené jednostranného zacílení na protiklad moci a bezmoci reprezentované dvěma odlišitelnými skupinami aktérů, se úspěšně rozvíjí mezi českými i zahraničními historiky. Sociální dějiny a dějiny myšlení fungují jako ideový i metodologický základ pro zkoumání kontinuit a (pře)definování „převratů“ v daném období.¹ Téma vývoje poválečné vědy v Československu, jež je předmětem mnoha publikovaných dílčích studií i systematických pojednání, poskytuje již velmi bohatý rámec pro zasazení jednotlivých oborů do kontextu dějin vědy. Z nich největší pozornosti se mezi historiky pochopitelně těší poúnorová historiografie. Její zkoumání je postaveno na diferencovaném hodnocení lidských aktérů z různých vrstev společnosti, i institucionálních aktérů, kteří vstupovali do vyjednávání o podobách vědy jak na úrovni ideové, tak na úrovni implementační.

Dějiny československé sinologie jsou předmětem reflexe samotných sinologů, ještě donedávna zejména pamětníků historie oboru od jejích počátků. Reflexe je tak přes všechnu poctivou snahu zatížena zrcadlením pamětnických narativů, v nichž se snoubí kromě jiného nostalgie s jakousi preventivní reakcí na předjímané obvinění ze strany posluchače nebo čtenáře. Tento syndrom, založený v povaze paměti i vlastním psychologickém ustrojení samotných pamětníků, byl posilován zkušeností s polistopadovým „antikomunistickým“ narativem.

V naší práci se kromě pamětnické perspektivy, kterou představují především orálně-historické rozhovory, uplatní perspektiva nejdůležitějšího individuálního aktéra Jaroslava Průška tak, jak je dostupná z jeho textů. Čerpat budeme z textů veřejných (populární studie a články publikované časopisecky i knižně), soukromých (dopisy Jaroslavu Bidlovi ze studií v Evropě a dopisy manželce z pracovního pobytu v ČLR), ale také úředních (úřední korespondence, zprávy institucím a podobně). Tyto texty podrobíme diskurzivní analýze, a tak z různých úhlů nasvítíme Průškovo myšlení i jednání v době, kdy pracoval jako samostatný badatel, i v

¹ RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2518-4.

době, kdy se stal součástí akademického života a postupně také na několik let součástí mocenského soukolí stalinistického Československa.

Rozborem rozhovorů s pamětníky předmětné doby doufáme získat přesvědčivé závěry nejen o způsobech interpretace individuálních životních příběhů nahlížených prizmatem práce v oboru, ale hlavně na jejich základech chceme zkusit - i přes filtr nutně manipulované paměti - konstruovat zkušenost života v době, jejíž mnohé projevy, a v nich obsažené prožitky, jsou nám dnes vzdálené.

Kromě cíle zasadit jednání aktérů do dobových rámců si dáváme za úkol zjistit konkrétní podoby tohoto jednání a analyzovat jeho výstupy, to vše v kontextu sociálních dějin. Právě vzhledem k dobovým rámcům mezi takové důležité výstupy patří populární válečné překlady tradiční čínské poezie - *Zpěvy staré Číny*, a po válce dvě různé edukační platformy, obě náležející pod Orientální ústav: časopis Nový Orient a Škola orientálních jazyků. Tyto tři výstupy jsou propojeny svou společenskou funkcí, byť se zcela odlišným obsahem: *Zpěvy staré Číny* za války měly povznášet mysl národa od strašlivé skutečnosti tím, že poskytly obraz lepšího světa, do nějž autoři *Zpěvů* promítli kolektivní dobovou frustraci, zatímco Nový Orient a Škola orientálních jazyků budou zkoumány jako symboly zlidovění vědy, tedy jejího přibližování obyčejnému recipientovi i jeho životu. Nový Orient bude analyzován především jako platforma komunikace se čtenářem, v případě Školy orientálních jazyků se soustředíme spíše na způsob, kterým o ni a její kurikulum orientalisté bojovali. Dalším důležitým tématem sledovaným v naší práci je československo-čínská kulturní výměna, u níž budeme sledovat jak přínosy pro studium země a kultury v dané době téměř nepřístupné, tak zásadní omezení plynoucí z propagandistického záměru práce s cizinci, silně přítomného na čínské straně.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol, včetně úvodu a závěru. Hned v následující kapitole tak rozebíráme pojmy, jež je podle našeho názoru nevyhnutelně nutné používat vědomě a reflektovaně, pokud je naším zájmem místo aktéra mezi společenskými vlivy tvořícími. Sdílíme výchozí přístup s tou skupinou historiků, kteří se odmítají na dobu 50. let dívat výhradně jako na zápas ovládajících a jejich obětí, protože jsme přesvědčeni, že pro poznání dané doby je třeba analyzovat i ambivalence v jednání a prožívání všech skupin aktérů, včetně těch, kteří nějakým způsobem z elitních pozic z daného uspořádání společnosti profitovali. Před závorkou vytýkáme, že teror považujeme spolu s dynamikou budovatelského nadšení za rozhodující faktor, který prostupoval emocionální život všech aktérů, ať už byli na kterékoli jeho straně. Třetí kapitola konkretizuje dobové pojetí vědy jak po obsahové, tak po

institucionální stránce. Zvláštní pozornost věnujeme pojetí orientalistiky formulovanému v dobových textech, zejména Průškových. Součástí kapitoly je i životopisný souhrn Průškovy profesní dráhy, jejíž trajektorie je pro Průškovu velkou moc a vliv v sinologii ve sledovaném období v zásadě shodná s cestou rozvoje oboru. Čtvrtá kapitola se věnuje výrazným dobovým jevům utvářejícím charakter sinologie: za prvé popularizaci coby nástroji propagandy a jejím konkrétním projevům, a s ní související kulturní výměně s Čínskou lidovou republikou, během níž byly položeny „materiálové“ základy budoucí světové proslulosti československé sinologie. Exkursem do Průškova myšlení o Číně je kapitola pátá, která má za cíl prostřednictvím textové analýzy ukázat hlubší kontinuitu v Průškově vztahu k Číně, utvářeném na protikladu dobové sebekritiky Západu zapříčiněné především oběma světovými válkami a s tím spojeným pocitem selhání hodnot západní civilizace. Kapitola šestá je potom kapitolou, která sleduje konstrukci oborové paměti v rozhovorech s akademickými sinology, Průškovými studenty.

2. Pojmy: Totalita, ideologie, aktér, hodnoty, elity, práce, věda, zájmy

Počátky československé sinologie se datují do poválečného, a hlavně do poúnorového období, které bylo a mnohdy stále ještě je v povědomí veřejnosti po listopadu 1989 zapsáno jako temné období stalinských procesů, kolektivizace, státního násilí a jeho obětí, cenzury a kličkování mezi jejími ostatními dráty, udáváním, budovatelských písní a filmů.

Zabýváme-li se biografiemi a osudy našich aktérů, tedy intelektuálů, kteří prožili značnou část svého produktivního života v režimu, jež dnes hodnotíme jako autoritářský či totalitní, klademe si otázky: Jakým způsobem se utvářejí lidské morální a praktické postoje akademiků v situaci okleštění svobody vyjadřování? Je myslitelné prožít v roli prominentního intelektuála eticky důstojný život (a co to vůbec je?) ve státě, který trestá svobodné myšlení vězením, nebo smrtí? Nebo je jedinou vpravdě důstojnou, jedinou skutečně lidskou alternativou v takové situaci sebeobětování (protože v nelidském režimu být otevřeně lidský znamená odsoudit se k pronásledování/vězení/smrti)?

Ale tyto otázky si nekladou jenom ti, kdo sdílejíce ono pojetí moci, jež emanuje z byrokraticky ustaveného mocenského centra, hodnotí z bezpečné vzdálenosti mnoha desetiletí dobu, jejíž komplexnost nikdy nezakusili ani se nepokusili pochopit. I sami pamětníci z „obou stran“ na sebe uvalují vinu a nepochopení. Josef Petráň cituje Miroslava Červenku, který si dokonce hned odpovídá, jsa k sobě velmi tvrdý: „Ke své hanbě jsem já a plno mně podobných potřebovali ke vstupu do skutečnosti náraz zvnějšku. Měly nám stačit vlastní hlavy a srdce: empirie, logická analýza sankcionovaných výroků, živelná potřeba lidskosti“², „Byl jsem ochoten souhlasit s tím, že aby plnost teď a tady žitého byla obětována jasným zítřkům; při zpětném pohledu si však uvědomuji, že pudová chytrost manipulátorů byla i v tom, že na lidech jako já - lidech spíš duchovně než hmotně motivovaných - vlastně chtěli jen nemnoho, i když drsných, obětí (pokud k významu slova oběť patří i to, že je nám známo, co ztrácíme). V mém případě měly být odepsány především dvě hodnoty, které mě strhly už jako

² PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 30. ISBN 978-80-246-2994-0.

gymnazistu - dramatické básnictví halasovského typu a strukturalistický přístup k umění jako jevu sui generis.“³

Karel Hrubý, sám dobový aktér a historik proto tvrdě bojující o vlastní pojetí své osobní historie, zase ve svém eseji cituje až rituálně vyznívající doznání Zdeňka Mlynáře z jeho slavné knihy *Mráz přichází z Kremlu*: „Byli jsme svéráznou sektou ... byli jsme šťastni uvnitř této sekty, spojení se svými vlastními hodnotami a se svou morálkou, jejichž zachovávání nám stále obnovovalo pocit oprávněné nadřazenosti vůči světu nevěřících, a tedy neuvědomělých. ... Byli jsme ve skutečnosti také odpovědnými práčaty této strany, která její vedení dovedně využívalo všude, kde to bylo v jeho zájmu, abychom nejenom radikálně pokřikovali, ale v rámci svých možností také jednali.“⁴

Vidíme, a ještě uvidíme později ve výpovědích aktérů, kteří jsou předmětem naší práce, že po válce, a zejména po únoru 1948, se dělo něco velmi strhujícího, ale také do budoucna velmi polarizujícího.

Je třeba si na tomto místě vyjasnit některé pojmy, se kterými budeme zacházet, aby bylo zřetelné, co jimi myslíme, a co jimi nemyslíme, a také přístupy, které k předmětu svého zkoumání volíme. Během tohoto vyjasňování budeme hned upozorňovat na souvislost s našimi aktéry.

Už jenom odpovídající charakteristika politického systému, který zrodil československou sinologii, je vzhledem k výše položeným otázkám důležitým rozcestníkem. Mnozí naši aktéři jsou ztělesněním oprávněnosti toho přístupu k totalitním diktaturám, který diktatury odmítá brát jako zřízení založená na rozdělení společnosti na dvě oddělené skupiny: aktivní a násilně ovládající, a pasivní podřízené ovládané. Není sice naší ambicí rozřešit zde spor „o totalitu“, jen podotýkáme, že naší problematice a porozumění našim aktérům mnohem lépe vyhovuje snaha odvrátit primární pozornost od byrokratických center moci a represivních složek diktatur. K porozumění době nám pomáhá blíže se podívat na to, které zájmy našich aktérů mohl soudobý režim uspokojit, tedy co jim dával, a jak probíhala jejich každodenní (i vnitřní)

³ PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948-1968-1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2994-0.

⁴ HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou: kritické studie a eseje*. Praha: Argo, 2018, s. 36. ISBN 978-80-257-2474-3.

interakce s „mocí“, nebo snad vyjednávání s ní - a kdo tu moc vlastně v jejich každodenním životě představoval.

Zde je na místě znovu podotknout, že aktéři, kteří nás zajímají, tedy první generace sinologů - Průškovi žáci, nebyli od počátku žádnou monolitní skupinou, především z hlediska možnosti podílet se na vyjednávání s mocí. Důležitá je každopádně příslušnost našich aktérů mezi elity.

Jaroslav Průšek je potom figurou nejprominentnější. Už před vznikem univerzitní sinologie se vypracoval na uznávaného příslušníka akademických elit, tou dobou ještě „bez domova“, bez adekvátního institucionálního začlenění. V předválečném období načerpal obrovské množství symbolického kapitálu (neseného primárně kapitálem kulturním),⁵ a tento symbolický kapitál v období poválečném a poúnorovém bylo pro něj za určitých podmínek⁶ možné přetavit v kapitál politický - i díky tomu, že předmět jeho studia byl v hluboké synergii s jeho dobou, ale nikoli čistě účelově, konformní interpretací domácí i světové politické a společenské skutečnosti. Nutno říci, že na základě osobních vzpomínek to byl hlavně Jaroslav Průšek, jenž pro mnohé sinology této první generace představoval jim nejbližšího reprezentanta tehdejší politické moci, a ta touto personifikací pro ně byla snesitelnou.

Jeho váleční studenti, tedy mládež o generaci mladší, se do řad akademických elit začali probíjet během války a hlavně po ní, a mnohým se to podařilo.⁷ Ti, kteří nebyli rovnou nadšenými budovateli nových pořádků, byli alespoň okouzlenými milovníky svého oboru, nebo - přinejmenším - lidmi snažícími se poctivě pracovat a (pře)žít v rámci dobových možností.⁸ První dvě možnosti dávaly obrovskou, ta poslední dostatečnou motivaci k pokud možno bezpečné participaci na dobovém politickém uspořádání. Níže uvidíme, které hodnoty přítomné v diskurzu stalinského Československa korelovaly s obsahem předmětu studia

⁵ „Symbolickým kapitálem je kterákoli vlastnost (kapitál kteréhokoli druhu - fyzický, ekonomický, kulturní, sociální), pokud je nahlížena sociálními činiteli, jejichž kategorie vnímání jsou takové, že ji dokáží poznat (vidět) a uznat, ocenit.“ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998, s. 81-86. ISBN 80-7184-518-3.

⁶ Předúnorové členství v Komunistické straně.

⁷ Augustin Palát se po absolvování Průškových kurzů za války stal univerzitním učitelem čínštiny a rychle vystoupal po kariérním žebříčku akademickém i diplomatickém. Velmi záhy se totéž podařilo manželům Hrdličkovým i třeba Bertě Krebsové.

⁸ Velice blízký je nám přístup Sheily Fitzpatrick, která se v protikladu ke starému pojetí totalitarismu snaží vnímat lidi žijící v totalitním režimu právě jako autonomní bytosti snažící se bojovat o důstojný život v nepříznivých podmínkách. FITZPATRICK, Sheila. *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2812-9.

prvních sinologů. Zde uveďme jenom tolik, že měli z povahy svého předmětu všechny předpoklady hladce vplout do dobové ideologie a její řeči.

Zájem o historii našeho oboru nás dovedl k zájmu o roli a podíl jednotlivce, „dějinného aktéra“ - v našem konkrétním případě příslušníka akademických elit - na (spolu)utváření, případně proměňování skutečnosti v diktatuře, stejně jako k souvisejícímu tématu osobní odpovědnosti tváří v tvář složité dějinné situaci.

Zájem o dějinného aktéra v historii znamená, že „subjektem... poznávání/rozumění i jeho objektem jsou duše“, že vedle výkladu faktů potřebujeme pro porozumění dějinným procesům i složku interpretativní či rozumějící.⁹ Ať si potom zvolíme jakoukoli sociologickou koncepci historického aktéra, vždy se sejdeme u problematiky činů, rozhodování, motivace, a tím pádem i hodnot. V těchto teoriích se však liší pojetí zdrojů jednání, a tím i přemýšlení o možnostech individua: Max Weber pojímal aktéra jako autonomní subjekt vědomých rozhodnutí, proti čemuž se vymezil Norbert Elias, aby naopak zdůraznil podíl společenské determinace dějinného aktéra. Sjednocující koncepce Anthonyho Giddense potom tento protiklad ruší poukazem na nutné zapojení aktéra do sociálních vztahů, stejně jako na fakt, že aktér zase na mnoha úrovních působí na podmínky, ve kterých jedná.

Otázky okamžitě a spontánně se deroucí na povrch při zkoumání doby, kdy složité předevo vztahů politiky a akademické sféry bylo vychýleno přímým uplatňováním násilné politické moci (nejen) ve vzdělávacích i výzkumných institucích, se pro mne osobně staly ještě naléhavějšími v okamžiku, kdy rozhovory s pamětníky daného období nasvítily potřebu vzpomínajících vypravěčů implicitně či explicitně obhajovat svůj životní příběh a vyprávět ho jako příběh legitimní - ne vždy se stejnou měrou otevřenosti, jako to činí Miroslav Červenka v citátu výše.

Obecným psychologickým rysem se ukázala být potřeba rekonstruovat události svého života jako smysluplný příběh. Podle populárních psychologických prací máme tendenci kromě jiného u událostí nelichotivých (z hlediska kýženého narativního celku) prezentovat sebe sama jako jejich oběť, ale u událostí lichotivých prezentovat sebe sama jako jejich aktivního spolutvůrce. Obranný postoj (který pramení z vědomí, že jsem hodnocen) k tomuto příběhu vlastního života je potom důsledkem této „sebekonstruuující“ potřeby, a strukturuje obsahy

⁹ HORSKÝ, Jan. Historický aktér. In: STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 95. ISBN 978-80-87271-87-2. 2014.

naší paměti (projevuje se to už hlavně tím, co a jak si vůbec pamatujeme),¹⁰ ale na další rovině také tím, co sdílíme a s kým.¹¹ V našem případě je tento obranný postoj o to silnější, oč nepříznivější politické podmínky v nejproduktivnějších letech našich aktérů panovaly. Pokud tento obranný postoj vezmeme vážně, poměrně viditelně vyjevuje, jaké psychologické procesy za upřednostnění jakých hodnot byli aktéři nuceni sami na sobě uplatnit, když nacházeli a budovali své „strategie přežití“.

Povšechný negativní pohled veřejnosti na dobu 50. let zahrnoval ještě donedávna především ty, kteří v té době budovali kariéru, byť mezi akademickými elitami. Sinologové byli coby humanitní vzdělanci a „angažovaní intelektuálové“ zvyklí ohledávat kořeny lidské zkušenosti i v sobě, a explicitní sebereflexe některých z nich posílila naše tázání po možnostech dobrého/snesitelného života v nebezpečné době.

2.1. Svoboda, důstojnost

Naše výše položené otázky po možnosti důstojného života v nepříznivém politickém prostředí znamenají, že myslíme coby nejvyšší hodnotu blíže nedefinovanou svobodu a implicitně ji činíme podmínkou kvalitního lidského života. V takové situaci je třeba se na pojem svobody a jeho vztah ke kvalitě lidského života podívat blíže.

O jakou svobodu se v tomto případě jedná? Všudypřítomné ambivalence tohoto pojmu rozebral ve *Skeptické etice* Wilhelm Weischedel, aby došel k definici svobody¹² spočívající v prostoru možností k rozhodování o sobě: „Svoboda je vlastněním volného prostoru možnosti volby, v jehož rámci může člověk rozhodovat sám o sobě ze sebe sama.“¹³ V tomto výměru jsou tedy zahrnuty dva momenty: sebeurčení (svoboda vůle) a prostor k jeho uskutečňování (svoboda jednání). Druhý moment znamená svobodu od vnějších tlaků omezujících svobodu jednat, tj. uskutečňovat to, co ze své svobodné vůle uskutečňovat chce.

¹⁰ Kusá, Zuzana. Problém pravdivosti informací v životopisných rozprávaniach. *Genealogicko-heraldický hlas*. 5 (2), 1995, 17-20.

¹¹ Podrobnější pojmenování faktorů účastných na individuální rekonstrukci minulosti i vytýčení limitů individuální paměti má své místo jinde v této práci.

¹² Tato definice /svobody/ pouze implicitně obsahuje omezení: ve slovech volba a rozhodovat. Protože právě v nich se nalézají problematičnost a konfliktnost pojmu svobody: volba není libovolností a rozhodování není mechanickým pohybem vedoucím od potřeby k jejímu naplnění.

¹³ WEISCHEDEL, Wilhelm. *Skeptická etika*. Praha: Oikoyomenh, 1999. Oikúmené, s. 102. ISBN 80-86005-84-4.

Filozoficky podstatná (a dle Weischedela pro zkoumání svobody významnější) je hlavně problematika svobody vůle, vybízející k otázce, zda je při množství nejrozmanitějších nutných vlivů a omezení působících na člověka nějaká svobodná vůle vůbec možná. Tedy: zda motivy našeho rozhodování nejsou založeny tak, aby to vylučovalo svobodnou volbu, například zda nejsme vláčeni svými fyziologickými potřebami, případně potřebami sociálními (především těmi, které vedou nejrůznějšími cestami k našemu sebepotvrzení).

Ale proti tomu stojí Weischedelovo tvrzení, s nímž intuitivně souhlasíme: „Kdo je ve svém jednání příliš omezený, je potlačován i ve svém lidství, neboť k němu patří, že člověk může dělat to nebo ono. Kde toto schází, tam se život stává prázdným“.¹⁴ To by se ovšem zdálo implikovat, že pouze jedna možností předestřených jednotlivci v situaci totality je lidsky důstojná, „plná“ a eticky obhajitelná: bojovat za rozšíření prostoru k jednání.

Tímto směrem se můžeme vydat, nechceme-li spadnout do dilematu ahistorického naivního tázaní po možnostech aktérských postojů v poúnorové době. Otázky se pak nedají redukovat ve smyslu „oběť, nebo vrah?“ a znějí možná o něco realističtěji: existoval ve vládnoucím režimu první poloviny padesátých let nějaký relevantní prostor pro jednání (respektive - může takový prostor ponechat jakýkoli režim kvalifikovaný jako totalitní)? Pokud existoval, což předpokládáme, jaké byly podmínky možnosti pohybu v něm? Nebo tento režim „totálně“ zúžil prostor jednání, natolik, že svobodě vůle (k níž přeci neodmyslitelně patří i možnost volní rozhodnutí uskutečnit), jež by se snažila nekompromitovat své etické normy kolaborací či dokonce aktivní účasti na organizovaném zlu, ponechal jenom dvě možnosti: pokusit se žít podle hodnot, po nichž jeho vůle volá (tedy de facto se obětovat), nebo se vzdát sféry jednání a stáhnout se do iluzorního soukromí?

Při tomto znějícím tázaní je třeba mít na paměti několik věcí: V první řadě to, že i vrcholoví představitelé totalitních (a autoritativních) režimů se opírají o nějakou nebanální legitimitu, jejíž obsah pramení v dobové situaci - hodnotách i potřebách nějakým způsobem přítomných v dané společnosti. Tato legitimita má samozřejmě i nějakou vývojovou dynamiku. Krom toho, že podepírá skupinu držící v rukou nejexplicitnější nástroje moci (skupinu, která z této legitimacy vyrůstá), také přivádí do hry nepřehlédnutelné ideové prvky, které ve společenském vyjednávání padají na váhu.

¹⁴ WEISCHEDEL, Wilhelm. *Skeptická etika*. Praha: Oikymenh, 1999, s. 93. Oikúmené. ISBN 80-86005-84-4.

V případě totality padesátých let dává smysl hovořit o legitimitě teleologické, ideologické i ritualistické.¹⁵ Stručně řečeno: teleologickou legitimitu čerpá vládnoucí režim z odkazu na budoucí cíle a hodnoty, ke kterým je třeba - na základě ideologicky ošetřené a rituálně deklarované dějinné nutnosti - pracovat. Tímto odkazem na dosažitelnou ideální budoucnost se rovněž můžeme vypořádat s dočasnými problémy, které v této perspektivě lze prezentovat jako přízemní „růstové bolesti“, nebo na náročnější úrovni obět’.

Ideologická legitimita je pro totalitní režimy naprosto klíčová. Opírá se o ideologii, která zahrnuje a zpracovává každý aspekt života společnosti i jedince, a má silně mobilizační charakter. Při chápání pojmu ideologie lze vycházet z různých pojetí. Buď se můžeme držet obecné definice, že ideologie je „soubor idejí, kterými člověk stanovuje, vysvětluje a zdůvodňuje cíle a prostředky organizovaných sociálních akcí“. Zahrnuje jak deskriptivní, tak normativní prvky - krom popisu tedy navrhuje, jak by společnost měla fungovat.

Užitečné je také „jazykové“ pojetí ideologie z pera estetika a literárního vědce P. L. Zimy vycházející ze znakového systému ideologií. Ten ideologii chápe jako „sekundární modelující systém, který má ve svém základě lexikální repertoár, sémantické opozice a kodifikované klasifikace stejně jako aktantní modely a sociolektické narativní postupy“.¹⁶ Tato definice umožňuje pochopit všezahrnující charakter ideologie a pomůže nám dostat se blíže k tomu, čemu literární historik Vít Schmarc říká „nepolapitelný přízrak ideologie“.¹⁷ Jeho pojetí i jednotlivé formulace jsou pro pokus rozplést myšlení československé poúnorové kultury plodné: nepopírá centralizaci moci ve státním aparátu té doby, ale ve shodě s Michelem Foucaultem tvrdí, že „moc v širokém slova smyslu skutečně vychází ze všech míst společenské struktury a její institucionální podoba je jen výsledná realizace, krystalizace a ztělesnění“.¹⁸

Ať už nicméně moc státních institucí krystalizovala jakkoli, výsledkem měla být uzavřenost a monopol na popis skutečnosti i navrhovaná řešení. Důsledkem bylo potom to, že verbální napadení jakéhokoli jejího prvku znamenalo napadení ideologického celku, a také jeho

¹⁵ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012, s. 85-100. Bod (Dokořán). ISBN 978-80-7363-266-3.

¹⁶ ZIMA, Peter V. *Literární estetika*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 384. ISBN 80-7198-329-2.

¹⁷ SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017, s. 21-70. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2703-0.

¹⁸ SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017, s. 24. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2703-0.

nositelů. Vyjednávání s mocí bylo tedy součástí každodenního života už jenom na úrovni vyjadřování - ať už se jednalo o diskuzní příspěvky na schůzích, nebo novinové či akademické články.

Preventivně významná je podle Balíka a Kubáta v totalitě ritualistická legitimita, jež jazykem ideologicky artikulovaných rituálních symbolů stírá nebo eliminuje protiklad praxe a ideologie. „Je třeba předstírat, že ideologie a praxe jsou ve vzájemném souladu. Skutečnost je tedy zastoupena fikcí, a děje se tak prostřednictvím rituálu.“¹⁹ Nesouhlasíme s dualitou skutečnosti a fikce z tohoto citátu. Myslíme si, že je pro náš případ mnohem adekvátnější chápat vztah fikce a skutečnosti tak, že ideologická fikce se na všech úrovních svého vyjádření prolíná s „realitou“, respektive fikce i realita se vzájemně ovlivňují a poznamenávají. Tvrdíme, že „fikce“ je jedním z nejskutečnějších hráčů ve společnosti. Způsob fungování ritualistické legitimacy osvětluje pojem revoluční kultury. Revoluční kultura je založená „na lidském jednání, aktivitě a reakcích aktérů, které čerpají z jejich dosavadních zkušeností, myšlenkových světů, očekávání a představ. Vychází z aktérovy „nerevoluční“ životní praxe, přesto je však objektivními okolnostmi ovlivněna do specifické podoby. ... Dosavadní projevy však získávají do jisté míry novou podobu a především jiné a nové funkce.“²⁰ Revoluční kultura tak představuje nástroj kontinuity par excellence: dojde k převedení tradičních forem aktérova kulturního (v nejširším slova smyslu) jednání do politického kontextu, čímž nabydou kvalitativně nové podoby.²¹ Srozumitelné formy předávají nový obsah. Randák popisuje sílu identifikací vzniklých na základě revolučních slavností, v nichž „společnost artikulovala sny o ideálním světě a příštím životě“ a jež „alespoň pro krátký moment stíraly sociální rozdíly, resp. odlišení mezi aktivními aktéry a pouze diváky revoluce“.²² Rozhodující je onen krátký moment, na který ritualizace funguje, aby pomohla překlenout stres z nejistoty a změny. Formy v této posunuté kvalitě se rychle

¹⁹ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012, s. 96. Bod (Dokořán). ISBN 978-80-7363-266-3.

²⁰ RANDÁK, Jan. *Kult mrtvých: smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-970-8.

²¹ RANDÁK, Jan. *Kult mrtvých: smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha: Argo, 2007, s. 20. ISBN 978-80-7203-970-8.

²² RANDÁK, Jan. *Kult mrtvých: smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha: Argo, 2007, s. 208. ISBN 978-80-7203-970-8.

vyčerpají, protože se doopravdy neshodují „s potřebami a zkušenostmi současníků, bez ohledu na společenský stav“.²³

Každopádně, od aktérů se tedy očekávají aktivní manifestace loajality k společenskému uspořádání a jeho ideologii, ať už na rovině používaného výraziva, nebo při účasti na masových demonstracích. Z toho plyne fakt, že téměř veškeré jednání aktérů v totalitně vedené společnosti se děje za stálého zostřeného uvědomování přítomnosti kontrolní moci, jež je na své institucionální byrokratické vrstvě v daném období znatelně zbytnělá.

O povaze poúnorového režimu v Československu a periodizaci jeho jednotlivých méně či více totalitních fází se vedou mezi historiky vášnivé debaty v závislosti na tom, které z obvyklých charakteristik totalitních režimů chápou jako zásadní a nepostradatelné. Možnost popsat tento režim v celé době jeho trvání jako režim prostě totalitní, bez ohledu na míru uplatňování teroru ze strany státu nebo způsobů a možností jeho uplatňování, vypadá nepravděpodobná i pro tradiční zastánce pojetí utlačovaných a utlačujících. Jak poukazuje Bohumil Jiroušek, debata byla od svého začátku poznamenána rétorickými modely pamětnického přístupu, jež razila generace bývalých „osmašedesátníků“²⁴ a jenž byl poznamenán mimo jiné nedostatečným pramenným studiem, a - jak dodáváme my - i psychologickými jevy souvisejícími s pamětí a budováním narativu vlastního života, během nějž se jenom málokdo ubránil zkreslením, úlitbám potřebě smysluplnosti tohoto narativu.

2.2. Svoboda, motivace, hodnoty

Pro nahlédnutí do houštiny aktérských motivací je užitečné blíže se podívat na problematiku hodnot. Motivaci aktérů jsme zpracovali podle teorie hodnot Paula Ricoeura (především v díle *Filosofie vůle*) a jejích praktických důsledků tak, jak je promýšlí Václav Němec. Uvedeme některé pro naše téma zásadní koncepty a teze.

Morální posuzování činů člověka je možné pouze za předpokladu, že ten o svých činech rozhoduje. O svých činech rozhoduje jenom pouze za předpokladu, že je myslitelná svoboda jednání. Že člověk není „tažen“ nebo nucen něčím, čemu nemůže nijak odolat. Svobodné

²³ RANDÁK, Jan. *Kult mrtvých: smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha: Argo, 2007, s. 207. ISBN 978-80-7203-970-8.

²⁴ Jiroušek, Bohumil. Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. In: JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008. ISBN 978-80-7394-114-7.

rozhodování je dle Ricoeura založeno na motivech, jež jednání nevysvětlují, ale legitimují jako volní čin, tedy jako čin, v němž lze rozpoznat záměr založený na praktickém hodnotovém soudu.²⁵ Jinak řečeno, ke konání nás vybízí různé síly, i protichůdné, a motivem pro jednání se stane ta síla, již si svobodně vybereme, pro niž se rozhodneme, na základě toho, čemu Ricoeur říká „rozvrh“²⁶ - jakýsi kontinuální a komplexní plán života založený na tom, co má pro nás hodnotu, a scelující naše činy coby integrované osobnosti.²⁷ Podle Ricoeura je čin volní tehdy, když v něm vědomí může „rozpoznat záměr“, a tento „záměr je autentickým rozhodnutím“, když „se k jednání, které rozvrhuje, jeví v moci svého autora“²⁸. „Já, který rozhoduji, co učinit, jsem toho schopen.“²⁹

Důležité tady je, že v daném okamžiku se o pozornost vůle uchází celé spektrum podnětů (nejrůznějšího zařazení na hodnotovém žebříčku, viz níže), a „vposled je to vůle sama, která určuje, zda něco učiní svým motivem. Motiv zakládá, legitimuje a ospravedlňuje rozhodnutí vůle, avšak je to nakonec vůle sama, kdo rozhoduje o tom, na čem založí, čím legitimuje a ospravedlňuje své jednání“.³⁰

Ricoeur dále zdůrazňuje založení motivu v lidské afektivitě,³¹ čímž zásadně oponuje protikladu mezi racionálním a emocionálním rozhodováním. Co ale představuje ony přitažlivé síly, které se v konkrétní situaci ucházejí o člověka a lákají ho, aby je vyslyšel, použil a rozhodl se jednat podle nich? Jsou to často vzájemně si konkurující zájmy založené na protichůdných hodnotách.

²⁵ Akt subjektu na sobě samém. RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 78. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5.

²⁶ Analýzou rozvrhu a s ním související povahou vztahu člověka k budoucnosti lišící se od jeho vztahu k minulosti se zabývat nebudeme, řekneme jen tolik, že budoucnost je vnímána jako podmínka jednání, fundamentální situace umožňující rozvrh činnosti.

²⁷ Rozvrh je vlastně předmětem rozhodnutí zaměřeného do budoucnosti, praktickým určením toho, co bude.

²⁸ RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 51. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5..

²⁹ RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 58. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5.

³⁰ NĚMEC, Václav. Úloha hodnot ve společnosti. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 36. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. ISBN 978-80-7414-735-7.

³¹ RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 83. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5.

2.2.1. Co jsou hodnoty a kde se berou?

Na první pohled, vedení každodenní řeči a „selským rozumem“, bychom hodnoty označili za něco, co považujeme za žádoucí, co dává smysl a směr našemu životu, a na základě čeho „řadíme“ životní skutečnosti podle důležitosti, na základě čeho se tím pádem rozhodujeme k jednání: kolem čeho se soustředí naše činnost, cítění, myšlení, práce. Formulace, že „hodnocení je pohybem usebrání, v jehož průběhu zkoumám legitimitu svých rozvrhů a problematizuji svou vlastní hodnotu, neboť můj rozvrh, to jsem já“,³² je předzvěstí praktických společenských a politických implikací naznačených níže v závěru.

Hodnoty by potom přímo vycházely z lidských potřeb: co naplňuje naše komplexní bytostné potřeby (tedy ty biologické, i ty společenské), stává se základem pro ustavení hodnoty.

Známa Maslowova pyramida potřeb ani ve své špici principiálně nevymaňuje člověka z potřeb týkajících se jeho vlastního ega. Připouští nicméně osamostatňování motivů jednání od nižších potřeb (ty Maslow považuje za základní, pyramidální schéma nevybral náhodou) a užívá termín *funkční autonomie motivu* (což znamená, že při dosažení vyšších potřeb se tato vyšší oblast odděluje od nižší a funguje do značné míry samostatně).

Filozofická reflexe vztahu hodnot a potřeb je nicméně složitější a přesvědčivěji analyzuje samostatné založení „nižších“ a „vyšších“ hodnot, respektive značnou neodvislost obou těchto sfér hodnot. Hodnoty jsou abstrahované vlastnosti věcí, nositelů kvalit, které se ve své člověkem maximalizované míře stávají měřítkem hodnocených skutečností.

Hodnotové vnímání světa je projevem lidského angažovaného přístupu k životu a ke světu v tom smyslu, že jsou projevem činného vymezování hranic důležitého a nedůležitého, nekončícího rozhodování a permanentní hierarchizace (uplatňující se už na neurologické úrovni) jevů světa kolem i našich vnitřních skutečností: dle psychologů je již „ve smyslové rovině každý kontakt se světem založen na valorizaci podnětů“.³³ Podstatné pro pochopení procesu hodnocení a rozpoznávání hodnot je, že na obou se podílí jak afektivní, tak racionální složka osobnosti člověka - racionální procesy mohou ovlivnit smyslovou percepci, a

³² RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 84. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5.

³³ SVĚTLÝ, Jaroslav. *Hodnoty a hodnocení*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 207. Knižnice výuky marxismu-leninismu.

obráceně. Pro pojem hodnoty je nutná jejich hierarchie - vlastně teprve vztahem mezi hodnotami se hodnoty vůbec utvářejí.

Toto dynamické pojetí hodnocení (vyhodnocování) a rozhodování probíhajícího v každém okamžiku života, a to v souladu s nějakým dlouhodobým rozvrhem založeným víceméně „volně“ (ve smyslu vůle, nikoli volnost), může být dobrou mřížkou pro naše porozumění jednání angažovaných aktérů - a to v dobách demokratických i nedemokratických režimů. Ricoeur hovoří o směřování k budoucnosti, jež je základem volního rozvrhování.³⁴ Možnosti vycházejí potom sice z reálného, ale právě rozvrhy dokážou z možného udělat předchůdce toho, co se uskuteční.³⁵ Svobodná vůle a moc, která ji doprovází, je v podmínkách konečné lidské svobody vždy limitována „ne-volním“ a tím, co není v mé moci. „Každé umožnění ze strany reality je úzkým průchodem mezi hradbami zákazů ... Tedy rozvrh je úzce spjat s mocí v nedořešeném světě a s nemohoucností ve světě, který má neměnný řád.“³⁶

Na základě tohoto abstraktního principu jsme jako aktéři ve srovnatelné situaci, ať už žijeme ve společnosti demokratické, nebo totalitní. Klíčem pro rozlišení obou uspořádání je nejspíš právě „úzkost“ onoho „průchodu mezi hradbami zákazů“, ale také povaha těchto hradeb a způsob trestání při jejich překročení nebo nahlédnutí přes ně - přítomnost teroru zosobněného konkrétními institucemi a lidmi způsobí radikální změnu kvality života.

2.2.2. Nižší a vyšší hodnoty, výsostně lidské hodnoty

Nižší hodnoty máme společné s živočišnou říší a jsou to hodnoty založené na tělesných potřebách.³⁷ Druhou vrstvou hodnot jsou ty kulturně a sociálně zprostředkované,³⁸ nejsou vrozené, ale získáváme a zvnitřňujeme je během procesu socializace.

³⁴ RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 62. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5.

³⁵ RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 64. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5.

³⁶ RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 65. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-033-5.

³⁷ K jejich proměně na „lidské hodnoty“ dochází tím, že vstupují do vztahu s hodnotami vyššími, a tak tvoří hierarchickou strukturu, na jejímž podkladě jsou teprve hodnoty jako hodnoty možné.

³⁸ NĚMEC, Václav. Úloha hodnot ve společnosti. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 26-28. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. ISBN 978-80-7414-735-7.

Tyto hodnoty ale - a to je velmi důležité - člověka coby společenskou a kulturní bytost oslovují se srovnatelnou naléhavostí jako hodnoty v oblasti tělesně-vitální: „Spektrum hodnot, jimiž je strukturována ... emocionalita a jež motivují ... chtění a rozhodování, zdaleka nemá svůj původ pouze v oblasti tělesných potřeb“.³⁹

Hodnoty sociálně a kulturně podmíněné se tím, že vytvoří hierarchii potřeb, podílejí ještě na jednom důležitém jevu: že jejich měřítkem jsou posuzovány i hodnoty tělesně vitální a jejich naplňování: cítíme potřebu tělesné hodnoty integrovat do celku hodnot zahrnujícího i hodnoty založené podstatně jinak. Ale ani rozlišení na hodnoty vlastní nám jako biologickému druhu a hodnoty založené společensky a kulturně není dostačující pro ustavení a další charakteristiku nejvyšších výsostně lidských hodnot. U obou skupin hodnot se dá namítnout, že jsou zaměřeny na uspokojování „mých vlastních“ potřeb, byť jako společenský živočich má člověk diferencovanější sociální potřeby než většina zvířat.

Proč věnujeme tolik prostoru třídění a hledání nějakých nejvyšších hodnot? Nalezneme-li něco jako výsostně lidské hodnoty, domníváme se, že nám to poskytne nástroj k pochopení pocitů viny, které zjevně pociťovali mnozí aktéři účastní doby, která nějakým způsobem likvidovala určitou skupinu lidí.

V oblasti výsostně lidských hodnot se octneme, když vystoupíme z cyklu hodnot sloužících jako horizont možností vázaných na naše vitální nebo sociální potřeby, a otevíráme se směrem k druhým lidem, jež pojmáme jako subjekty s potřebami a nároky rovnocennými těm našim. Lidské hodnoty vyžadují naši vnímavost pro autonomii druhých jako lidských bytostí. (Vzpomeňme Kantův imperativ: Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.⁴⁰ Na ten ostatně naráží i historik Karel Hrubý, když cituje Masarykova slova o mravním aspektu humanity, která znamená „sympatie a respekt každého člověka k člověku druhému, uznání lidské individuality, zásada, že člověk nesmí užívat člověka jako prostředku. ... Humanitní ideál vyžaduje, abychom soustavně, všude, ve všem a vždy odpírali zlému, vlastní a cizí nehumanitě společnosti a jejím orgánům...“⁴¹

³⁹ NĚMEC, Václav. Úloha hodnot ve společnosti. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 27. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. ISBN 978-80-7414-735-7.

⁴⁰ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976.

⁴¹ Masaryk dle HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou: kritické studie a eseje*. Praha: Argo, 2018, s. 23. ISBN 978-80-257-2474-3.

Ovšem uvědomělé jednání v souladu s nějakým racionálně vybudovaným rozvrhem (jakým je třeba Masarykův humanitní ideál) jako by vytěsňovalo důležitou sílu, jež byla, jak se zdá vyplývat z mnoha dobových zdrojů, přítomna v poválečné společnosti: afektivitu (používáme popisně bez pejorativních konotací), jež spolu s marxistickou ideologií zaměřenou na měnění společnosti svou strhující silou učinila z racionální skepse nudné zpátečnictví.

Ovšem uvědomělé jednání v souladu s nějakým racionálně vybudovaným rozvrhem (jakým je třeba Masarykův humanitní ideál) jako by vytěsňovalo důležitou sílu, jež byla přítomna v poválečné společnosti: afektivitu (používáme popisně bez pejorativních konotací), jež spolu s marxistickou ideologií svou strhující silou učinila ze skepse nudné zpátečnictví.

Pro pochopení hodnotového systému námi zkoumaného období je třeba alespoň v obrysech načrtnout hodnotové rámování socialismu, resp. jeho pro nás relevantní aspekty. Pouťorový režim stavěl svou legitimitu na ideologii, budoucích úspěších přestavby společnosti (legitimita teleologická), a na rituální symbolice a komunikaci v nejširším smyslu toho slova. V takto artikulovaných legitimitách byly zakotveny hodnoty, o něž mohli opírat svůj životní příběh (rozvrh) více i méně nadšení budovatelé, nebo jimiž mohli své dennodenní činy ospravedlňovat v případě pochybností občané pro budování socialismu/komunismu nezapálení. Martin Malia poukazuje na to, že socialismus ve své podstatě stojí na mesianistické vizi - na rozdíl od pojmů jako kapitalismus a feudalismus nepopisuje a neosvětluje již existující komplexní společenský/politický jev, ale je vizí budoucího ideálního uspořádání, která v sobě nese náboženské prvky - a v souvislosti s tím je i jeho etika založená na jiné racionalitě.

V podmínkách pouťorové společenské situace tedy nelze uvažovat ty hodnoty, jež konstituují samotná východiska a samotné podmínky etického vědomí člověka tak, jak je popisuje Ricoeur: jako zřetel ke svobodě druhého, která je analogická svobodě mojí a která zakládá moji osobní odpovědnost a teprve možnost etiky a hodnotového bytí ve světě.

Na tomto základě lze potom do debaty vnést pojem spravedlnosti jako hodnoty dané ohledem na možnost obecnství, tzn. možnost obecné shody svobod. Jak píše Ricoeur, *spravedlnost* je prostředkujícím momentem mezi dvěma svobodami („prostředkování v zájmu koexistence“⁴²).

⁴² RICOEUR, Paul. Před morálním zákonem etika. *Reflexe: Filosofický časopis*. 1992 2(5), s. 8.

Dovolíme si zkratku založenou na ilustrační juxtapozici pojmu spravedlnost ve filozofickém pojetí Ricoeurově a ideologickém pojetí poúnorové doby. Ideologií zde ve shodě se Schmarcem rozumíme „ideje, významy, znaky, přesvědčení, které nějakým způsobem ovlivňují naši existenci ve společnosti. Buď ji prostě a jednoduše umožňují, neboť nám nabízejí možnost vytvořit si individuální identitu v rámci kolektivu, nebo ji zkreslují a falšují, neboť nám podvrhují to, co jsme, a to, co bychom měli být. Ideologie dává smysl světu, v němž se pohybujeme. Zároveň nás ale začleňuje do sítě mocenských vztahů, které ... jsou především vztahy dominance.“⁴³

Pojem spravedlnosti tak měl v poúnorovém období zcela jiný obsah odpovídající diskurzu marxismu-leninismu, jak ukazují kolokace „třídní spravedlnost“ nebo „dějinná spravedlnost“ - primární byla jeho sociologická, nikoli etická složka, založená na identitě člověka jako příslušníka nějaké třídy.

Legitimita takového pojetí byla opřena o osvobození proletariátu, důležité a dříve marginalizované skupiny obyvatelstva, která se tou dobou už několik desetiletí hlásila o svá práva. Ideologie boje za osvobození mas proletariátu, třídního boje, sloužila jako nástroj likvidace vykořisťující třídy, resp. těch jejích příslušníků, kteří vypadali, že se nechtějí podílet na budování nové společnosti. Uplatňoval se i princip kolektivní viny. Analogicky ke Kantovu slavnému citátu můžeme říci, že s lidskými osudy se u vize budoucího spasení lidstva zacházelo jako s prostředky k dosažení cíle.

Samostatným problémem pak je, že vykonáváním dějinného úkolu se nevyhnutelně zastíraly motivace méně honosné (aniž by se bez individuálního psychologického rozboru daly určit přesné hranice mezi motivacemi těmito a oněmi): propojení likvidace názorových odpůrců coby možných mocenských konkurentů (a tedy nepřátel lepší budoucnosti) s likvidací osobních nepřátel, jednání motivovaná kompenzací nejroznějších frustrací a podobně.

2.3. Aktér a konflikt

Svým zaměřením na život akademické elity v poúnorovém Československu již implicitně přistupujeme na pojetí společnosti v diktatuře jako společnosti pluralitní, jejíž jednotlivé části „sklízí“ různý podíl teroru a výtobytků. Tato nerovnoměrná distribuce ovšem zakládá u recipientů obého různá hodnocení totalitního režimu, a v případě akademiků-sinologů

⁴³ SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017, s. 30. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2703-0.

výdobytky absolutně převažovaly - jejich obor se měl těšit mohutné politické podpoře. Měli tedy po válce všechny důvody k loajalitě a konformitě s rodící se politickou mocí, jež v poúnorové době dovolila loajálnímu charismatickému akademiku Průškovi obor založit - a z jeho politické podpory těžit až do sovětské okupace v roce 1968 (byť 60. léta nejsou pro svou specifičnost předmětem naší práce). Jedna z podstatných dělicích čar tedy vede mezi těmi aktéry, kteří z politického systému profitovali a mezi těmi, kterým více bral, než dával. Netvrdíme přitom, že loajální skupina elit byla jedinou, jež profitovala, tvrdíme, že sinologové od komunistického režimu dostali všechno. I jejich skupina však byla vnitřně diferencována.

Tím se dostáváme k tomu, že ne všichni společenští aktéři se podíleli na spolupráci a vyjednávání s představiteli moci, tedy s přímými představiteli stranické vládnoucí byrokracie, stejnou měrou, a ne všichni tak byli za výsledky úředních politických rozhodnutí stejnou měrou, natož stejným způsobem, zodpovědni.

Příslušnost k elitám, tedy skupině těch členů společnosti, jež se nachází na špičce „vertikální osy nerovnosti“,⁴⁴ činí její členy privilegovanějšími - za loajalitu dostávají mnoho. Jsou rovněž ale exponovanější, a to minimálně dvěma směry: před reprezentanty politické moci, ale i před nařčeními z kolaborace, když se politický systém změní. Jejich loajalita je střežena a v kontextu poúnorové doby také podrobována bedlivému zkoumání, zároveň však tato loajalita, je-li dostatečně žita, tvoří štít, za nímž lze schovat projevy chování vymykajícího se tomu, co by bylo schváleno. Tito aktéři jsou také morálně i „morálně“ poměřováni: na váhu se kladou privilegia, jež získali, cena, již za ně museli zaplatit, a zásluhy postavené na skrytém odporu.

Jaroslav Průšek byl příslušníkem elity - řečeno jazykem 50. let byl „vedoucím kádrem“ - ve smyslu, jak je elita definována ve funkcionalistickém pojetí: drží ve svých rukou vrcholné pozice v různých společenských oblastech, a tím je schopna ovlivňovat společenský vývoj. Ve Svátkově obecné definici elity je přítomen moment blízkosti vlivu na politické rozhodování:

⁴⁴ ČECHUROVÁ, Jana a Jan RANDÁK. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014, s. 538. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7422-309-9.

„Vzorek malé skupiny (společenské a politické minority), politicky významných aktérů, lidí, kteří byli v blízkosti politického rozhodování“.⁴⁵

Pro účel popisu konfliktu si představme dvě hypotetická vnitřní nastavení člověka v nedemokratickém politickém režimu. Ve skutečnosti samozřejmě nelze předpokládat, že by většina aktérů patřila čistě do první nebo druhé skupiny. Předpokládáme, že oba postoje se mohly dynamicky prolínat.

Jeden na obecné rovině souhlasí s tím, co se děje, a také věří a uznává, že pro lepší příští lidstva je třeba nějakých těch obětí, a to i na lidech, kteří dějinnou nutnost nechápou. Druhý aktér považuje za významnější to zlé, co kolem sebe vidí, a je přesvědčen, že k lepší budoucnosti lidstva tato cesta nepovede. Má zároveň na výběr, který postoj zvolí ze škály rozestřené mezi aktivní prací v hnutí odporu a pokusem přežít „v klidu“.

(Třetí možnost, že člověk nevěří, ale z čistě pragmatických důvodů aktivně koná zlo, vynecháváme, jak bylo řečeno výše, protože je pro nás zajímavá jenom ve své zředěné podobě, přítomné v každém z nás.)

Konflikt, jemuž jsou tito dva modeloví aktéři vystaveni, neprobíhá na srovnatelné úrovni: první aktér nepocítuje vnitřní konflikt, dokud trvá jeho emocionální zainteresovanost a víra v lepší budoucnost, a dokud vnější podněty nezačnou působit erozivně na jeho víru - což se stane čím později, čím pevněji a účinněji víra a potřeba zachování statu quo takové vnější podněty filtruje. Aktér věřící se však účastní - z mocensky výhodných pozic daných jeho autentickou konformitou s představiteli výkonné moci - konfliktu vnějšího (jež je v psychologii definován jako střetnutí zájmu více osob), který na sebe vzal podobu konfliktu dějinného a jako takový je řešen celospolečensky.

Druhý aktér má situaci složitější právě proto, že je před ním výše naznačená škála možností. Je velmi pravděpodobné, že u něj vznikne a časem naroste dost tvrdý konflikt vnitřní - při němž se aktivují dvě nebo více protichůdných tendencí založených na naplňování různých potřeb, respektive hodnot.

⁴⁵ Svátek, 1994, citováno dle ČECHUROVÁ, Jana a Jan RANDÁK. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014, s. 530. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7422-309-9.

Významné faktory ztěžující ne zcela konformovanému aktérovi jednoznačné zaujetí abstraktně etického postoje, jsou několikerého druhu: a) celková „mentalita doby“⁴⁶ coby „způsob myšlení a cítění, více emocionálního než racionálního rázu (...) charakterizovaný obecnými hodnotami maximálně srozumitelnými pro většinu sociálních vrstev (...) velmi úzce, takřka bytostně spojený se symbolikou“,⁴⁷ která se kromě mnoha jiných faktorů, jež popíšeme níže, vyznačovala mimo jiné specifickým nastavením vzhledem k použití fyzického násilí jako prostředku k dosažení politických cílů (takové násilí bylo vnímáno jako přijatelné)⁴⁸; b) komplexnost psychologických procesů podložených především strachem.

Primární motivací byl v případě váhajícího aktéra pochopitelně strach o sebe, ale ostatní prameny strachu byly - jako vždy - legitimní a každopádně pochopitelné: primární zodpovědnost a starost o děti, o rodiče. Možnost přivést do záhuby sebe možná ani reálně nepříjde do úvahy v situaci, kdy si neodpovíte na příliš těžkou otázku, zda máte právo přivést do záhuby své blízké, které „jste k sobě připoutal“ (v takovém případě je potom vedlejší a čistě akademickou otázkou, zda byste za nesplnitelné podmínky své naprosté izolovanosti sebeobětování zvolil).

Na té straně vah, jež se přiklání ke konformitě a případným „kladným“ aktivitám (pokud tyto neohrozí to, co jsme se rozhodli neobětovat), tedy stojí už příliš mnoho závaží: hodnoty biologické - zachování života, hodnoty spojené se sociálním životem - přátelství, náležitost ke kolektivu, a hodnoty sebeuskutečnění - úspěch v práci (aniž bychom jej chápali jenom jako kariérní postup), skutečná možnost objevovat, zkoumat, zažívat zajímavé věci a rozšiřovat lidské poznání o další podstatné oblasti. Podle toho, co bude následovat, uvidíme, že naši aktéři měli kromě strachu z represe kladné motivace na celé zde vyjmenované škále. Daly by se shrnout tak, že nejvýše stála hodnota života – prožitého v kolektivu podobně naladěných lidí, v práci, která je nesmírně zajímavá, vede k osobnímu růstu a zdá se alespoň svou velkou částí společensky legitimní a přínosná.

⁴⁶ Snad si zde můžeme dovolit zatím pouze odkázat na mnohoznačnost tohoto pojmu, jak ho pro analýzy středověké společnosti používají Marc Bloch nebo Robert Mandrou. Spokojme se s poznámkou, že pod tímto pojmem myslíme převažující tendence přítomné zjevně či latentně v dobovém veřejném i soukromém životě (v diskurzu tak, jak nám ho zjevují texty) - na rovině rétorické i na rovině chování.

⁴⁷ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012, s. 118-119. Bod (Dokořán). ISBN 978-80-7363-266-3.

⁴⁸ Namátkou JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. V českém jazyce vydání třetí, v nakladatelství Prostor druhé. Praha: Prostor, 2018. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-373-2. Konkrétně RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2518-4.

2.3.1. Psychologie konfliktu

Rozhodování ve společnosti, kde byl velký tlak na konkrétní způsob veřejného i soukromého vystupování, nebylo asi nijak jednoduché. Psychologie popisuje tři základní typy konfliktů, z nichž pro nás a aktéra, jež jsme konstruovali, připadá v úvahu konflikt typu apetence - averze. V tomto typu konfliktu „se má subjekt rozhodnout pro objekt, který je současně přitažlivý a odpudivý, který současně budí touhu a odpor (...) averzivní je vše, co budí nejen odpor, ale i jiné negativní emoce, zejména úzkost“.⁴⁹ Trpíme, pokud mezi zevnitřními hodnotami a vlastní životní praxí vzniká propast, jsme napjati mezi jejími okraji. Ti naši aktéři, kteří měli ambivalentní vztah k politické situaci, se vlastně trvale pohybovali uvnitř konfliktu apetence - averze, protože překryv akademického pole a pole politické moci byl veliký.

Rozhodnout se k plavbě proti proudu by bylo psychologicky těžší pro ty, kdo se v tomto dějinném rámci ocitli na pozici privilegovaných, příslušníků elit. Podle psychologických modelů ambivalentního chování (tj. takového, jež je vedeno současně apetencí i averzí) je tendence přiblížit se k cíli tím silnější, čím blíže ke kladnému cíli se nacházíme, a zároveň je tendence vyhnout se nepříjemnému podnětu silnější s jeho přibližováním.

Příslušníci akademických elit, o nichž píší, tedy neměli pozici ztíženou pouze o to, že byli na očích, ale už jen proto, že cíl, o nějž mohli v poválečném světě usilovat, měli v novém politickém zřízení nadosah. Jedním z cílů, který viděli před sebou, bylo budování nového světa. Cestu k tomuto cíli mnozí aktivně prožívali, a zlo té doby je v jejich pozdějších vzpomínkách vytěsněno podobně, jako bylo asi zcela přirozeně přehlédnutelné z jejich života v době, kdy bylo zcela aktuální a mělo snad být palčivé. V podobné situaci byli přirozeně i lidé, kteří se do řad nové elity v oné době propracovávali - tedy v našem případě žáci etablovaného akademika Jaroslava Průška.

Možnost udělat více ale zůstává vždy alespoň na pozadí, a zneklidňuje. To, co jsme případným kompromisem mezi voláním svědomí a voláním vytoužených dosažitelných cílů udělali, může být přes všechny racionalizace a vytěsňování základem jakési absolutní

⁴⁹ NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1. (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. *Lexikon psychologie*). Praha: Academia, 1997, s. 73. ISBN 80-200-0625-7.

„metafyzické viny“ v Jaspersově smyslu: jsem vinen, protože jsem díky svému mlčení přežil, když před mýma očima nespravedlivě vraždili.⁵⁰

Nás však spíše zajímá prostor onoho „kompromisu“ (který zdaleka není principiálně specifický pro nedemokratické režimy, byť právě v nich je vyhrocen), kdy z afinity k nejvyšším hodnotám minimálně v situacích, kdy to neohrožuje naši zvolenou cestu, jednáme „slušně“. Abstraktní etická relevance takového chování nevyznívá snad přehnaně heroicky, praktický konkrétní dopad může být pro jednotlivé dotčené aktéry fatálně důležitý - a o to nám jde.

Naši aktéři se rozhodli pohybovat v tomto prostoru, tak, jak bychom to pravděpodobně udělali také.

Nejde nám každopádně o vynášení soudů, takový postoj by byl oprávněně vystaven nařčení z arogance. Podotýkáme mimo jiné, že jsme si vědomi toho, že posuzujeme aktéry příběhů tvrdších, než jsou zatím ty naše. Že spíše než abychom historické aktéry soudili ve smyslu zavržení, snažíme se jim porozumět, protože posuzujeme to, co může být jednou naší budoucností. A pak budeme chtít slyšet, že je ospravedlnitelné přijmout vlastní nedostačivost a „vzít na sebe odpovědnost za vše, co k člověku jakožto k člověku patří, tedy i za lidskou nedokonalost, a také vzít zodpovědnost za svou individuální slabost a fyzickou či mentální zaostalost. Zároveň může přijmout dějinnou vrženost a postavit se odpovědně k době, jež není příznivě nakloněna např. k rozvoji lidského ducha“.⁵¹

Konflikt hodnot je situací zcela běžnou i za okolností mnohem příznivějších a nutí nás znovu a znovu „prohrávat“, když naše vůle „selže“. Lidé, kteří byli nuceni svůj život z velké části prožít v nedemokratickém režimu, prožívali konflikt hodnot ve svém každodenním rozhodování, a někdy šel až na samotnou dřevň jejich lidství: Dovedeme si tedy představit, že tlak totalitního režimu a překážky, které klade, mohou normální lidi vedené poctivým záměrem usilovat pokud možno o dobrý život pro sebe i pro ostatní, přimět prostě k tomu, že si přiznají dočasnou porážku a svou slabost v některých ohledech.

⁵⁰ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Praha: Academia, 2006. Europa (Academia). ISBN 80-200-1455-1.

⁵¹ HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 50. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. ISBN 978-80-7414-735-7.

Na základě úvahy o širokém spektru hodnot a především o časové povaze rozvrhu myšleného v budoucnosti (jako budoucnost) se tedy domníváme, že lze nalézt důstojnou lidskost i v případě, že se v totalitním režimu neodvážíme ve svých činech hned přihlásit k vyšším hodnotám, jež nás zavazují. Aniž bychom snad chtěli propadnout vulgárnímu prospěchářství, jsme přesvědčeni, že životní „rozvrh“ může v popsanych podmínkách částečně sehrát roli strategie: protože zaměření do budoucnosti stejně jako hodnoty vyrůstající z ohledu na druhé mohou člověku ukotvenému v řádu vyšších hodnot, jak jsme je definovali výše, otevřít a ukázat mezi sebeobětováním a kolaborací mnoho složitých a těžkých cest.

2.4. Hodnotová východiska aktérů poválečného Československa

Nyní se stručně podíváme na širší okolnosti vzniku československé sinologie tak, jak byly dány společenskou atmosférou a hodnotami, které vynesla na povrch. Zajímá nás také, jak se tato situace projevila v institucionálním uspořádání akademického života.

Celá poválečná Evropa se vyrovnávala s šokem světové války a důsledky, které znamenala jak pro geopolitické uspořádání, tak pro „životní pocit“ všech generací, artikulovaný na diskurzivní rovině nejrůznějšími politickými i uměleckými prostředky. Jakub Rákosník hovoří o roku 1945 jako o kulminaci krize, která se již několik desetiletí chystala v kolektivní sebereflexi po celé Evropě. „Zkušenost hospodářské krize a války, zkušenost bídy, nejistoty, fyzického násilí a dlouhodobě působícího strachu o holou existenci vedla k odvržení celé řady principů, na nichž stálo předválečné uspořádání Československa jako státu a na nichž se zakládal tehdejší společenský konsenzus.“⁵² Hranice možného byly po druhé světové válce posunuty někam, kde si je ještě před pár lety nebylo možné ani představit.

Tony Judt ve své *Poválečné Evropě* poukazuje na obrovskou devastaci materiální, jež si podle něho nikterak nezadala s devastací právního povědomí mezi občany všech států. Nezákonnost byla za prvé normou každodenního života, proti níž nebylo odvolání: na nejvyšších místech bylo možno sledovat nezákonnosti nejhrubšího zrna; a za druhé nebylo vlastně v rámci zákonných norem možné ani přežít. „Žít normálně v okupované Evropě znamenalo porušovat

⁵² RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018, s. 167. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2518-4.

zákon.“⁵³ Všechny, kdo zažili válku, také formovala dlouholetá zkušenost s amalgámem emocí, jako je strach o život nebo zahanbení z pocitu viny a porážky. Všudypřítomné fyzické násilí mělo podle Judta za následek nastavení pasivního postoje ke společenskému dění a z toho plynoucího obranného cynismu. To se ovšem týkalo násilí nacistického prováděného „na“ okupovaných národech. Pro poválečné roky užitečnější je interpretace Rákosníkova, který násilí a ne jeho přehlížení, ale jeho pozitivní konotace, vyzdvihuje jako zásadní rys doby, který umožnil mentálně překlenout násilí uskutečňované za diktatury poúnorové KSČ: „Podstatné je, že násilí bylo pácháno různými aktéry s různou intencí a že, hovoříme-li o území českých zemí po 9. květnu 1945, bylo významnou částí společnosti vnímáno jako legitimní. ... Pozitivní konotace násilí, jeho vystavování, regulace a využívání ze strany mocenských elit i poptávka po něm ze strany širší společnosti jsou zároveň významnými faktory pro porozumění legitimitě či přinejmenším akceptování diktatury KSČ po roce 1945“.⁵⁴

Ve státech sovětského bloku potom dále sehrálo svoji roli to, co Judt právě proto považuje za hlavní dědictví nacismu a co s Rákosníkovým závěrem úzce souvisí: přístup k majetku, s nímž mocní mohou zacházet zcela podle svého rozmaru. Ten našel uplatnění hned po válce v zabavení majetku Němcům a kolaborantům. V Československu jeho hodnota dosahovala jedné čtvrtiny národního bohatství - a z přerozdělení půdy profitovalo 300 000 lidí.⁵⁵ A zapomenout nelze ani na další stranu této mince: do celkové československé praxe zapadající zestátnění klíčových odvětví průmyslu i všech bank a pojišťoven.⁵⁶

Dopad na psychiku těch, již museli válku prožít pasivně jako obyvatelé okupované nebo osvobozované země, shrnuje Judt takto: „Většina Evropanů neprožívala druhou světovou válku jako sled vojenských tažení a bitev armád válčících států, nýbrž jako každodenní zahanbující zkušenost, kdy byli klamáni a pokořováni, nuceni k neustálému páchání drobných kriminálních skutků a k sebeponižování, a ve které všichni něco ztratili a mnozí ztratili

⁵³ A slovem normálně zde není myšleno „svobodně“, ale třeba i „sytě“ - viz možnost sehnat potraviny jenom na černém trhu a podobně. JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. V českém jazyce vydání třetí, v nakladatelství Prostor druhé. Praha: Prostor, 2018, s. 37. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-373-2.

⁵⁴ RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018, s. 169. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2518-4.

⁵⁵ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. V českém jazyce vydání třetí, v nakladatelství Prostor druhé. Praha: Prostor, 2018, s. 38. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-373-2.

⁵⁶ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 40. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-1399-0.

všechno.“⁵⁷ Nezanedbatelný je fakt, že si lidé v okupovaných státech zažili oslabení autority místní vlády. Národní ponížení spojené s pozorováním „loutkových“ vlád, které fungovaly v roli místodržících, muselo působit pocity bezmoci a z toho plynoucí agresi a časem lhostejnost.⁵⁸

Rozklad povědomí zákonných norem vedl po válce jednak k potřebě obnovy zákonitosti a právního řádu, jakési „normalizace“ života státu, zároveň však na hlubší rovině vytvořil nesnadno smazatelné pozadí, na němž lidé přirozeně hodnotili události nové doby.

Druhá světová válka tak umocnila ve značné části elit radikální postoje, které u nich byly na několik dalších let vedeny pocitem krize a z ní vycházejícího nevyhnutelného nového začátku. Návrat k poměrům doby předválečné byl vnímán jako nepředstavitelný, nejen pro revolučně naladěné komunisty nebo levicové intelektuály, kteří měli tendenci příčiny válečné katastrofy připisovat celému předválečnému evropskému uspořádání. Odpor proti fašismu byl ztotožněn s odporem proti systému - a především ovšem proti jeho elitám. Jediné, oč mohly národy opírat svou hrdost, byl protifašistický odboj, a de facto jedinou šanci na úspěch v poválečném světě měly ty politické subjekty, které mohly stavět na svém deklarovaném protifašistickém zaměření.

Všechny tyto momenty nahrávaly pocitu potřeby „jednoty“, zdůrazňování kolektivních zájmů proti prosazování zájmů autonomního jedince a rovnosti proti svobodě. S nedůvěrou k liberálnímu řádu způsobenou hospodářskou krizí 30. let šlo ruku v ruce volání po řízené ekonomice a plánování - koordinovaného směřování lidí a zdrojů do potřebných oblastí - rozložit bylo ostatně třeba velmi omezené prostředky z veřejných zdrojů.

Druhá světová válka tak umocnila ve značné části elit radikální postoje, které u nich byly na několik dalších let vedeny pocitem krize a z ní vycházejícího nevyhnutelného nového začátku. Návrat k poměrům doby předválečné byl vnímán jako nepředstavitelný, nejen pro revolučně naladěné komunisty nebo levicové intelektuály, kteří měli tendenci příčiny válečné katastrofy připisovat celému předválečnému evropskému uspořádání. Odpor proti fašismu byl ztotožněn s odporem proti systému - a především ovšem proti jeho elitám. Jediné, oč mohly národy opírat svou hrdost, byl protifašistický odboj, a de facto jedinou šanci na úspěch v

⁵⁷ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. V českém jazyce vydání třetí, v nakladatelství Prostor druhé. Praha: Prostor, 2018, s. 41. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-373-2.

⁵⁸ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. V českém jazyce vydání třetí, v nakladatelství Prostor druhé. Praha: Prostor, 2018, s. 35. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-373-2.

poválečném světě měly ty politické subjekty, které mohly stavět na svém přímo protifašistickém zaměření.

Všechny tyto momenty nahrávaly pocitu potřeby „jednoty“, zdůrazňování kolektivních zájmů proti prosazování zájmů autonomního jedince a rovnosti proti svobodě.

Nezanedbatelný je emocionální náboj a moment víry přítomný v „sekulárních náboženstvích“ 20. století, který dával angažovaným aktérům univerzální ospravedlnění plynoucí z marxistické eschatologie a sebevědomí nepochybující víry⁵⁹, podložené navíc faktem, že „marxismus podává neuvěřitelně přesvědčivý výklad fungování historie a příčin tohoto fungován: každému předkládá uklidňující příslib, jak se zde naučit, že historie stojí na naší straně a pokrok leží směrem, jímž se ubíráme“.⁶⁰

⁵⁹ K náboženskému aspektu totalitárních systémů přehledně MAIER, Hans. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. Politologická řada. ISBN 80-85959-43-7.

⁶⁰ JUDT, Tony a Timothy SNYDER. *Intelektuál ve dvacátém století: rozhovor Timothyho Snydera s Tonym Judtem*. Praha: Prostor, 2013. Obzor (Prostor), s. 98-99. ISBN 978-80-7260-289-6.

3. Sinologie jako součást poválečné vědy

Důležité dobové rysy se promítají také do podoby poválečné vědy. Ve třech letech před převzetí moci Komunistickou stranou Československa lze pozorovat tendence, jež byly rozhodující i po únoru 1948, a tyto zde stručně nastíníme, než se pokusíme shledat jejich podobu a modifikace v československé sinologii, případně orientalistice.

Klíčový je nástup ideologie marxismu-leninismu výrazně usnadněný historickou situací po osvobození Československa Rudou armádou, a také kontinuitou „levicovosti“ u značné části prvorepublikových kulturních elit,⁶¹ byť „levicovost“ ještě samozřejmě nutně neznamenal prosovětské postoje.⁶² Komunistická strana však konala před únorem 1948 všechno proto, aby doleva „odklonila“ co největší část veřejnosti - a měla k tomu i silné páky. Pro příklad uveďme ministra informací Václava Kopeckého, jenž podřizoval tisk ideovému programu Národní fronty (všechny strany se po válce usnesly, že nezávislý tisk se neobnoví),⁶³ a ze své pozice mohl řídit například i přidělování papíru na tištění časopisů.⁶⁴

„Zavedení“ ideologie marxismu-leninismu do akademického života mělo dva úzce provázané hlavní důsledky: na obsah vědeckého bádání a způsoby jeho zprostředkovávání kolegům i jiným recipientům; a na personální politiku vědy.

Kádrová situace nebyla však nikterak jednoznačná: nebylo v žádném případě dostačující začít se po únoru vyjadřovat prostředky náležitého diskurzu nebo mít správný třídní původ. Rozrůzněnost aktérů byla značná, a roli tu hrály nejrůznější faktory dané kontinuitou především politického kapitálu (resp. absencí toho, co aktéra apriori umisťovalo na „smetiště

⁶¹ Jiroušek, Bohumil. Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn. JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008. Historia culturae. ISBN 978-80-7394-114-7.

⁶² Sommer, Vítězslav. Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. Kongresem Kominterny. In: KÁRNÍK, Zdeněk. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009. ISBN 978-80-7363-350-9.

⁶³ DEVÁTÁ, Markéta a Doubravka Olšáková. Ideologizace vědy a školství, 1945-1960. In: DEVÁTÁ, Markéta. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 9-99. Práce z dějin vědy. ISBN 978-80-7285-123-2.

⁶⁴ Jiroušek, Bohumil. Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn. JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008. Historia culturae. ISBN 978-80-7394-114-7.

dějin“), ale také symbolický kapitál jiného druhu, který mohl být oceněn a vyzdvižen ad hoc, podle potřeby, případně se uskutečňovat vskrytu, například pod ochrannými křídly jiného, kádrově nerozporuplného, ale „lidsky otevřeného“ aktéra, který dokázal uplatňovat jiná než jenom kádrová kritéria. Jaroslav Průšek byl právě takovým aktérem s obrovským symbolickým i politickým kapitálem, navíc byl coby jediný sinolog naprosto nenahraditelný.

V sinologii rozrůzněnost aktérů znamenala, že se při výuce na katedře potkávali jak absolventi dělnických kurzů, tak příslušnice vysoké buržoazie Milena Velingerová a praktikující katolík Oldřich Švarný s komunistou Oldřichem Králem, kteří všichni byli propojeni více nebo méně citově pojatým zájmem o Čínu, a zvnějšku Průškovým záměrem vybudovat obor na co nejširší základně.

František Morkes⁶⁵ uvádí, že jednotícím bodem změn vysokého školství hned po válce byla široce sdílená snaha co nejvíc vysoké školy demokratizovat, zbavit je jejich stavovské výlučnosti. „Hlad po vzdělání“, který byl rysem emocionálně zjitřené dobové atmosféry, nahrával kvantitativnímu nárůstu vysokých škol, kam se navíc zpočátku nedělaly přijímací zkoušky. Conelly popisuje⁶⁶ značnou svobodu, jež na středoevropských univerzitách panovala, co do výběru navštěvovaných přednášek a cvičení, stejně jako volnost pedagogů ve výběru toho, co budou přednášet, většinou v souladu se svou specializací.

V prvním období po válce ještě fungovala i značná autonomie vysokých škol.⁶⁷ Brzy se vysokoškolská politika stala součástí vnitropolitického boje, a když zvítězila Komunistická strana Československa, bylo na základě jednání jejích představitelů v letech 1945-1948 jasné, že veškerou kontrolu nad vysokými školami pod jejím vedením převezmou jí ovládané státní instituce. Na mocenském poli dominovala sovětská ideologie a přelila se samozřejmě i do vědních institucí. Pro jejich dokonalé ovládnutí byla základní podmínkou výměna či proměna akademických elit. Za účelem vyčištění akademického prostředí od názorů, a hlavně osobností nekompatibilních s marxisticko-leninskou ideologií začaly po únoru „akční výbory“ pořádat čistky v řadách pedagogů i studentů, proti kterým se málokdo chtěl či mohl otevřeně

⁶⁵ MORKES, František. Léta nadějí, iluzí i zklamání. Poznámky k proměnám vysokých škol v letech 1945-1953. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-959-6.

⁶⁶ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita: sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945-1956*. Praha: Karolinum, 2008, s. 57. ISBN 978-80-246-1185-3.

⁶⁷ Nezávislost vysokých škol byla předmětem politické diskuze již před válkou.

postavit⁶⁸. Z filozofické fakulty byla odstraněna pětina studentů. Zanikly některé obory,⁶⁹ nové naopak vznikly. Míra postihů se podle Josefa Petráně lišila v historické a filologické sekci fakultních oborů - ve filologické byly postihy méně razantní.⁷⁰

Po únoru 1948 došlo k reformě vysokoškolského studia,⁷¹ jež učinila jakékoli liberálnosti přítrž⁷² a v souladu se sověťizací „přiblížila studium středoškolskému systému povinné výuky v stanoveném rozsahu i obsahu“.⁷³ Do kurikula byl prosazen „společný základ“ (proměnlivá skladba ideologických předmětů), jenž bral čas na odborné předměty. Některé stranické orgány, resp. někteří jejich zástupci, chovali k filozofické fakultě stálou nedůvěru pro její nízkou angažovanost a málo razantní prosazování dialektického a historického materialismu jako jediného východiska badatelské práce. Další příčinou neposkosenosti bylo zastoupení příslušníků dělnické třídy na fakultě - i přes zavedení přijímacích zkoušek, jež znamenaly možnost třídit uchazeče dle politických kritérií - stále nízké.⁷⁴ Plánování bylo nicméně obecným teoretickým ideálem a zdá se, že mnohé obory, včetně sinologie, mu vzdorovaly: ještě v polovině 50. let došla meziministerská porada konaná ve Výboru pro kulturní styky se zahraničím k závěru, že „dosavadní výběr posluchačů pro studium živých orientálních jazyků naprosto neodpovídá zvýšeným potřebám jazykově kvalifikovaných kádrů“⁷⁵.

⁶⁸ První vlna tzv. studijních prověrek přišla roku 1949. Již složení prověřovacích subkomisí a jejich napojení na akční výbor fakulty napovídalo politický účel prověrek. PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 431-472. ISBN 80-7184-539-6.

⁶⁹ Zrušen byl seminář pro sociologii, filozofický seminář byl postupně přeměněn na katedru marxismu-leninismu. HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 440. ISBN 80-7184-539-6.

⁷⁰ PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 441. ISBN 80-7184-539-6.

⁷¹ Solidní základní informace PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 444-445. ISBN 80-7184-539-6.

⁷² DEVÁTÁ, Markéta a Doubravka OLŠÁKOVÁ. Ideologizace vědy a školství 1945-1960. In: DEVÁTÁ, Markéta. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 65nn. Práce z dějin vědy. ISBN 978-80-7285-123-2.

⁷³ PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 445. ISBN 80-7184-539-6.

⁷⁴ PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 442. ISBN 80-7184-539-6.

⁷⁵ A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 6, sign. 0111, inv. č. 13, Orientalistika celkově 1953-1962, Zápis z meziministerské porady 16. 6. 1953.

Mezi hlavními důvody je uváděna chybějící koordinace mezi jednotlivými potřebnými institucemi, ale na straně filologické fakulty měla být chyba v tom, že při přijímání studentů doposavad nepřihlížela ke kádrovým potřebám potenciálních zaměstnavatelů, a absolventi tak „většinou po stránce kádrové nevyhovují pro zodpovědnou politickou práci, cesty do zahraničí, atd.“⁷⁶

Po sovětském vzoru se oddělila výuková a výzkumná pracoviště: V roce 1952 vznikla Československá akademie věd. I vznik této instituce odpovídá na potřebu sjednocení a racionalizace fungování československé vědy - výzkumu, dokumentace aj., o jejíž podobě se diskutovalo na nejrůznějších úrovních hned po květnu 1945.⁷⁷ Debata, a to velmi ostrá, probíhala během celého jara 1952. Většina akademiků (i dle dobového dotazníku) zastávala názor, že je třeba zachovat stávající vědecké ústavy a potřebného sjednocení dosáhnout jejich organizačním a plánovacím propojením.⁷⁸ Dali tak najevo jednak schopnost jednotného postupu ve prospěch vědecké autonomie a formulovali požadavek svobodné nezávislé vědy.⁷⁹ Vládní komise však reagovala velmi negativně i na organizovaně vyslovené návrhy zastánců stávajících institucí a debata de facto skončila - „o aktivitě [vědeckých] společností se na schůzích Vládní komise již dále nemluvílo a návrh zákona jim byl zaslán pouze na vědomí“.⁸⁰ Úsilí o začlenění vědy do státní gesce bylo završeno, v listopadu se uskutečnila volba prvních členů korespondentů ČSAV.⁸¹ Podstatné je, že ze starých členů institucí nikdo neodmítl členství v nové akademii věd, a že „mladší, resp. střední vědecké generace byla ve svých

⁷⁶ A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 6, sign. 0111, inv. č. 13, Orientalistika celkově 1953-1962, Zápis z meziministerské porady 16. 6. 1953.

⁷⁷ Potřebu vybudovat akademii věd artikuloval Budovatelský program v roce 1946, i Sjezd národní kultury v květnu 1948. POKORNÁ, Magdaléna. Sjednocením proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 107. ISBN 80-7184-959-6.

⁷⁸ POKORNÁ, Magdaléna. Sjednocením proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 110-117. ISBN 80-7184-959-6.

⁷⁹ Jak zdůrazňuje POKORNÁ, Magdaléna. Sjednocením proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 120. ISBN 80-7184-959-6.

⁸⁰ POKORNÁ, Magdaléna. Sjednocením proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 117. ISBN 80-7184-959-6.

⁸¹ POKORNÁ, Magdaléna. Sjednocením proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 118. ISBN 80-7184-959-6.

úsudcích o dosavadní činnosti vrcholných vědeckých institucí rezervovanější. Svou budoucnost s jejich další existencí již nespojovala. Mladým se v akademii otvíraly nebývalé možnosti jak profesního růstu, tak do značné míry i ekonomického zajištění⁸².

Věda měla napříště za úkol sloužit politickým cílům komunistické strany a legitimizovat její vládnutí prostřednictvím dobře cílené a plánované popularizace. Stranické vedení se však soustředilo „na vytyčování základních linií a všeobecnou kontrolu situace ve všech společenských vědách ... , ale každodenní běžný provoz ponechávalo na vedení jednotlivých ústavů a institucí“⁸³. Na výzkumu konkrétních podob vztahů politiky a vědy pracují zejména badatelé v oblasti dějin československé/české historiografie, jejichž závěry jsou - při vší specifčnosti funkce historie v propagandě - často zobecnitelné i na ostatní humanitní vědy. Přijímání podnětů z mocenského pole se v akademickém světě dělo za současného aktivního přístupu k vytváření tohoto mocenského pole.

V této domácí konstelaci dostala příležitost k rozvoji československá sinologie, jejíž zakladatel Jaroslav Průšek byl na to velmi dobře připraven: pravděpodobně již velmi brzy po osvobození se stal členem komunistické strany, jeho publikované texty byly více než slučitelné s požadovaným pokrokovým duchem. Jeho motivace byla neotřesitelná, na dosah bylo uskutečnění jeho snu: možnost začít skutečně ve velkém pracovat na poznání země, jež mu od nejranějšího mládí zcela uhranula.

3.1. Poválečná orientalistika v zrcadle textů nejen Průškových

Poválečná orientalistika byla již během válečných let připravena na zásadní impuls, jež získala po skončení druhé světové války a letech následujících. Archivní prameny⁸⁴ uvádějí, že ještě před osvobozením Československa Rudou armádou se scházel ilegální pracovní výbor Orientálního ústavu a formuloval dokument, v němž přední orientalisté načrtli plány

⁸² POKORNÁ, Magdaléna. Sjednocením proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 120. ISBN 80-7184-959-6.

⁸³ KOPEČEK, Milan. „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Studijní edice (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), s. 174. ISBN 80-7363-006-0.

⁸⁴ Například A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 6, inv. č. 13, Orientalistika celkově. Orientalistika v osvobozeném Československu. A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 6, Přehledy a rozborů jednotlivých odvětví orientalistiky, Orientální ústav ČSAV.

dalšího vývoje orientalistiky. Již v tomto období se diskutovalo o věcech, jež jako projekt nové orientalistiky představila redakce Nového Orientu v prvních poválečných číslech časopisu. Plány orientalistické a sinologické se do značné míry překrývají - v tom, co měla dokázat nová věda. Přestože jiné obory nezačínaly zdaleka od začátku, byl vzhledem k dobovému revolučnímu citění nutný nový začátek na základě zcela změněné společenské konstelace - mezinárodně i na domácí půdě.

Nadšenou budovatelskou náladu dní a měsíců po konci druhé světové války dokládají i Průškovy texty o nových základech a kýžené podobě československé orientalistiky, která tyto základy musí reflektovat.

Hned 28. května 1945 proběhla „první schůze vědeckých pracovníků, zaměstnanců a posluchačů Orientálního ústavu“⁸⁵ a Průšek na ní proslovil přednášku, jejíž ústřední body i emocionální náboj se posléze opakovaly i v úvodníku prvního čísla Nového Orientu: osvobození Rudou armádou je rozhodujícím momentem tisíciletého zápasu o československou kulturní orientaci a konečný krok k příslušnosti k východnímu kulturnímu okruhu. Příchod Rudé armády je koncem geopolitického osamění naší země: „Místo na pokraji propasti stojíme nyní ve vítězném a nerozborném šiku slovanských národů, seskupených kolem bratrského SSSR, chráněni nepřemožitelnou Rudou armádou a nezlomnou, železnou vůlí slovanského lidu.“⁸⁶

Došlo k definitivnímu propojení naší země se zeměmi Dálného východu. Mostem k Orientu⁸⁷ jsou asijské národy sovětského Ruska, jejichž příslušníci přijeli na tancích Rudé armády a přivážejí orientalistům nepříkrášlenou skutečnost zemí, jež doposud pouze teoreticky studovali.

Pro orientalistiku byla tato skutečnost potvrzením již existující orientace vědců zabývajících se Orientem: „Orient již pro nás není nasládlým exotickým útočištěm dekadentů, odvracejících se od skutečnosti, nýbrž součástí našeho denního prostého života. ... Kdežto ještě před měsícem jsme se dívali na Orient jako na vzdálenou končinu našich snad

⁸⁵ PRŮŠEK, Jaroslav. Deset let naší orientalistiky. *Archiv Orientální*. 1955, XXIII (3), 319-330.

⁸⁶ PRŮŠEK, Jaroslav. Úkoly české orientalistiky v osvobozeném státě. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947. Svět (Družstevní práce), s. 13-17.

⁸⁷ Průšek operuje se slovy Orient a orientální jenom nerad a z nouze, protože jsou to slova zavedené a přes všechny stále nepříjemné konotace snad s výhradou srozumitelná. Děláme to také tak.

vzpomínek, snad tužeb či snů ... dnes leží tyto země přímo před námi, spojeny s námi, nebo v našem bezprostředním sousedství.“⁸⁸

Se zaměřením na přítomnost a živé problémy dneška souvisí Průškův deklarovaný odklon od „čisté vědy“ a přijetí dobové vevázanosti vědce jako subjektu, jak o něm píše v úvodu k souboru statí *O čínském písemnictví a vzdělanosti*: „Není problémů toliko vědeckých. ... každý problém, který si postavíme a který nějak řešíme, se dotýká celé lidské společnosti. V pozadí všeho jest hodnocení, a podle toho, jak věci hodnotíme, určujeme i své konání. ... není čisté vědy v tom smyslu, že její výtvoři by se daly odpojit od člověka, který byl jejich tvůrcem.“⁸⁹ Angažovanost vědy, jež utváří a má utvářet společenské postoje, je lekcí, kterou si podle Průška má odnést z válečné katastrofy, spoluzapříčiněné i evropskou vědou a její narcistní genialitou, celá vědecká obec.

Jakkoli se deklarovaná nová „realističnost“ orientalistického přístupu Průškova ještě dlouhá léta zejména na stránkách Nového Orientu velmi dobře snášela s projevy kritizovaného „snového“ přístupu k lepší a čistší kultuře milované Asie, bereme Průškova slova vážně jako výraz ryzího předsevzetí o ideálu vědecké orientalistické práce založené na znalosti soudobých orientálních jazyků a postupně zdokonalovaném bádání založeném na přísném pramenném studiu. V tom, že vždy dokázal dostát náročnému ideálu práce s prameny v jazycích zemí, jež studoval, ostatně dle jeho vlastních slov tkvělo i Průškovo akademické sebevědomí, a tento ideál byl páteří jeho přístupu i v letech nejtvrďšího stalinismu - jak se ještě zmíníme níže.

Rétorika historické revoluční proměny se ostatně týká nejen popisu orientalistiky, tedy badatelů západního kulturního okruhu, ale také popisu samotných „orientálních kultur“ a jejich příslušníků. Pro Čínu toto platí tím více, čím je Průškovi (i jeho žákům) během druhé poloviny roku 1948 jasnější, že se Čína nezadržitelně proměňuje v Čínskou lidovou republiku. Už v citované přednášce hovoří o Rudé čínské armádě a jejím „heroickém boji proti cizím okupantům a domácím fašistům“⁹⁰ a vyslovuje přání, aby se už i čínský lid po dvou tisíciletích dočkal konce „cesty utrpení“: ze země těch, které bylo možno vnímat jako

⁸⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. Úkoly české orientalistiky v osvobozeném státě. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947. Svět (Družstevní práce), s. 14.

⁸⁹ PRŮŠEK, Jaroslav. Úvod. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 10. Svět (Družstevní práce).

⁹⁰ PRŮŠEK, Jaroslav. Úkoly české orientalistiky v osvobozeném státě. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. V Praze: Družstevní práce, 1947, s. 15. Svět (Družstevní práce).

umělce vyrovnaného života, se stali bojovníci za lepší místo ve společnosti, a minulost asijských národů, jmenovitě Číny, se už nejeví tak jednobarevně statická a čistá, jako tomu bylo v textech válečných. V sinologii, jež byla ustavována právě v těchto přelomových letech, je synergie badatelů a předmětu jejich bádání naprosto ústřední a nese s sebou mnohé dlouhodobé důsledky.

Ostatně československá spřízněnost s lidem vzdálených krajín tkví i ve společně prožívaném rozporu, jak klidně a harmonicky touží žít a jak trnitá cesta k tomuto cíli vede: „Sbližujeme se s oním mírumilovným sedlákem, který ... si vysníval filosofii harmonie s přírodou a mírumilovného, pokojného života ... , až byl jako jeden muž donucen sáhnouti ke zbrani útokem, podniknutým na samé kořeny jeho bytí.“⁹¹

Deklaraci jednotného lidství, jež je základem pravých kultur všude po světě, obsahuje také úvodník prvního čísla *Nového Orientu* (podepsán celým redakčním kruhem⁹²): poté, co je pojmů Západ a Východ opakovaně využito k vymezení československé identity jako přináležející k „našemu Východu“ a „bratrským národům Východu“, je tento protiklad popřen jako nevědecký, postavený na středověkém protikladu věřících a bezvěrců a hodný překonání: „Nemůžeme stavět jednu kulturu a jednu sedminu lidstva proti kulturám všeho ostatního lidstva ... Vidíme celý svět jako zápas o pravé hodnoty lidské a kulturní proti barbarství“.⁹³

Organickou součástí vědy jako aktérky společenských zápasů je její demokratizace, šíření osvěty mezi lidmi, práce pro společnost - stejná, jako každá jiná práce. Aspekt osvěty, popularizace, těsně provázaný s později akcentovanou propagandistickou funkcí, jež se na osvětovém étosu během stalinistických let svezla, je natolik významným pro poúnorovou sinologii, že se u něj a jeho konkrétních materializací zastavíme v samostatném oddílu. Zde jenom zdůrazňujeme, že v sinologii byl skrze osobu Jaroslava Průšky původně motivován zcela vnitřně, na základě reflexe úlohy vědy a vědce v poválečné společnosti.

Na rovině praktické zdůrazňovali orientalisté také problematickou stránku budování této nové orientalistiky, jež se dá shrnout slovy „Je nás hrstka, nepatrná skupinka a před námi jsou úkoly tak obrovské ... Ani ne dvě destíky lidí, z nichž sotva polovina je již plně na tuto práci

⁹¹ PRŮŠEK, Jaroslav. Úkoly české orientalistiky v osvobozeném státě. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. V Praze: Družstevní práce, 1947, s. 15. Svět (Družstevní práce).

⁹² O *Novém Orientu* na samostatném místě. Zde jenom tolik, že redakční kruh sestával ze zástupců všech orientalistických oborů včetně samozřejmě Průšky (a ze sinologů ještě Zdeňka Hrdličky).

⁹³ Naším čtenářům. *Nový Orient*. 1945/1946. 1(1), 1.

připravena, mají zvládnout všechno vědění o životě téměř tří čtvrtin lidstva, mají vědecky tyto znalosti rozmnožovat, šířit je ... pěstovat styky kulturní, ale i pomáhat při navazování styků hospodářských, vyučovat jazykům ... zvládnout administrativu“.⁹⁴

Důležitým momentem bylo rodící se vědomí nutnosti mezinárodní spolupráce v orientalistickém bádání, nutnou vzhledem k množství úkolů a slabosti našich národních sil. Jako první vzor má sloužit orientalistika sovětská, Průšek však v této době uvádí explicitně jako stejně důležitou orientalistiku francouzskou, anglickou i americkou.⁹⁵

Skutečnou podobu mezinárodní spolupráce předjal přetisk projevu tehdejšího ministra školství a národní osvěty a prezidenta České akademie věd a umění Zdeňka Nejedlého, který se při svém turné po akademických pracovištích v lednu 1946 zastavil besedovat i v Orientálním ústavu, aby představil své zkušenosti se sovětskou orientalistikou. Dostal prý od sovětských orientalistů „přímo příkaz, dělat jakéhosi prostředníka mezi nimi a zdejší orientalistikou“⁹⁶. Každým odstavcem Nejedlého projevu prostupuje popis sovětské orientalistiky jako praktické disciplíny úzce spolupracující se státem, jednak proto, že orientální národy jsou součástí Sovětského svazu, ale hlavně proto, že „v SSSR je věda vůbec ve službách denní potřeby a státu. Stát dává vědě otázky a úkoly - věda odpovídá, spolupracuje a také spolurozhoduje“.⁹⁷

Pokud byla role Zdeňka Nejedlého při podpoře orientalistiky ceněna v průběžných oficiálních zprávách shrnujících vývoj poúnorové orientalistiky velmi vysoko, nebyla to pouhá úlitba nedotknutelnému vedoucímu kádru.

Zdeněk Nejedlý patřil spolu s Václavem Kopeckým a Ladislavem Štollem k zastáncům politiky, již Alexej Kusák nazývá politikou „omezené kontinuity“⁹⁸ - zaručující do jisté míry, že přece jenom nebyly zpřetrhány naprosto veškeré vazby s předchozími elementy jednotlivých kulturních oblastí. Spolu s velmi pozitivním vztahem k Číně to v našem případě znamenalo, že Nejedlý kupříkladu při zakládání Československé akademie věd trval na

⁹⁴ Orientální ústav po revoluci. *Nový Orient*. 1945/1946. 1(7), 29-30.

⁹⁵ PRŮŠEK, Jaroslav. Úkoly české orientalistiky v osvobozeném státě. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. V Praze: Družstevní práce, 1947, s. 15. Svět (Družstevní práce).

⁹⁶ Nejedlý, Zdeněk. O současné sovětské orientalistice. *Nový Orient* 1945/1946, 1(3), s. 8.

⁹⁷ Nejedlý, Zdeněk. O současné sovětské orientalistice. *Nový Orient* 1945/1946, 1(3), s. 8.

⁹⁸ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. Malá řada kritického myšlení. ISBN 80-7215-055-3.

zachování kontinuity práce již zavedených úspěšných pracovišť, což se týkalo i Orientálního ústavu⁹⁹. To s sebou neslo i prosazování nestraníků do vrcholových orgánů budované i již otevřené Akademie věd - Jiří Křest'an ovšem poukazuje na jistou míru svévole Zdeňka Nejedlého při výběru oborů, kterým podal pomocnou ruku. Orientalistika to však měla u Nejedlého dobré: do jazykové a literární sekce prosadil orientalisty - nekomunisty Vincence Lesného, Bedřicha Hrozného, Františka Lexu a Jana Rypku.¹⁰⁰ Jmenovaný Václav Kopecký, ministr informací všech vlád od roku 1945 do roku 1953, byl zástupcem stejné skupiny komunistů jako Nejedlý - těch, kdo patřili ke kulturním ministerstvům, obklopovali se osobnostmi s kulturním kapitálem získaným za první republiky („zasloužilými (nejen komunistickými) umělci“¹⁰¹). Na rozdíl od svých soudruhů ze stranických institucí - jmenovitě Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ - byli zastánci (ještě) radikálnější ideologické proměny kultury a (ještě) radikálnějších metod k ní vedoucích.¹⁰² Václav Kopecký „nezřídka pomáhal svou autoritou člena předsednictva ÚV KSČ a ani nešetřil peněžními dary ze státních reprezentačních fondů. Dělal kulturní politiku prostřednictvím osobních vztahů, proto se mnohým mohla jevit přijatelněji a přesvědčivěji“.¹⁰³ Sinologie patřila mezi významné beneficienty tohoto Kopeckého přístupu. Byl - stejně jako Zdeněk Nejedlý - jedním ze zvolených členů čestného předsednictva Československo-čínské společnosti ustavené 19. prosince 1945.¹⁰⁴

Průšek byl tedy zástupcem té skupiny orientalistů, jež vnímala revoluční rok 1945 jako mezník dvou epoch nejen ve vývoji orientalistiky, a formuluje potřebu opravdového, imperialismem a rasismem nezastřehného, poznání dávné minulosti, stejně jako bouřlivé

⁹⁹ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Vybudojeme Československou akademii věd*. Praha: Československý spisovatel, 1952. Knihovnička Varu (Československý spisovatel), s. 23.

¹⁰⁰ KŘEŠT'AN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-253-2. s. 355.

¹⁰¹ KNAPÍK, Jiří. „Radikálové“ a „umírnění“ v kulturní politice po únoru 1948. In: KOPEČEK, Michal a Zdeněk KÁRNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 156-171. ISBN 80-86569-77-2.

¹⁰² K ideovým versus mocenským motivacím tohoto rozdílu, zakotveného ovšem pevně v rámci krajně dogmatické politiky, viz KNAPÍK, Jiří. „Radikálové“ a „umírnění“ v kulturní politice po únoru 1948. In: KOPEČEK, Michal a Zdeněk KÁRNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 156-171. ISBN 80-86569-77-2.

¹⁰³ KNAPÍK, Jiří. „Radikálové“ a „umírnění“ v kulturní politice po únoru 1948. In: KOPEČEK, Michal a Zdeněk KÁRNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 159. ISBN 80-86569-77-2.

¹⁰⁴ Zřízení Československo-čínské společnosti. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(3), 29.

přítomnosti, postaveného na vědeckých základech. Toto poznání stojí na přímém kontaktu s objektem poznání - poctivé práci s prameny, ale také na přímé účasti na dění v poznávaných zemích, které nemám chápat jenom jako objekt chladného kalkulu, ale hodnotově - a základem těchto hodnot je boj za osvobození z nadvlády imperialismu. Osvobození jako rys společenského života je vlastní „nám“ i „jim“, a tento osvobozenecský boj je to, co rozdíl mezi my a oni má stírat. Tento étos se přítomen v textech obírajících se programem orientalistiky/sinologie před únorem 1948.

Pojetí orientalistiky přicházelo pravidelně „na přetřes“ během částečně manifestačně pojatých schůzí a debat. Největší taková debata ve sledovaném období proběhla v roce 1952 v souvislosti se „stalinskou diskuzí“ ve vědě - reakcí na Stalinovu kritiku marxismu v jazykovědě. Průšek na uspořádané debatě přednesl úvodní referát,¹⁰⁵ v němž shrnul svůj náhled na činnost posledních několika let, i vizi do budoucna. V tomto textu se odráží fakt, že na celou vědeckou práci vztažené „Stalinovy články o jazykovědě ... přinesly ... určitou úlevu. Marrova teorie byla totiž totalitně dogmatická“.¹⁰⁶ Celý text je, stejně jako další hodnotící texty psané pro jiné příležitosti,¹⁰⁷ dokonalou ukázkou Průškových diskurzivních strategií a nesporných diplomatických schopností. Za dovedného použití dobového argumentačního i lexikálního arzenálu Průšek dostane do textu kritiku ideologičnosti, škodlivého diletantismu na rozhodujících místech a přesvědčivé argumenty, proč je pro vědu nutná především svoboda bádání, kritika a sebekritika, a napojení na nejpalčivější témata doby. Kritikou, ale hlavně sebekritiku, rámovanou citáty J. V. Stalina a odvoláním na pomoc Klementa Gottwalda a komunistické strany, ostatně Průšek hned na místě zahájí.

Předmětem jeho kritiky byla mrtvolnost vědeckého života v Československu rozcházející se s nutným emocionálním vztahem správného vědce k jeho předmětu, inertní přístup k vědeckému životu a provozu, a hlavně totální absence teorie a metodologie.

„Nejde o pečlivou znalost pramenů, ta je pravidelně zcela vyčerpávající, ale o jejich interpretaci, jejíuch využití, o metody vědecké práce, o theorii.“¹⁰⁸ Znalost materiálu je

¹⁰⁵ PRŮŠEK, Jaroslav. K stalinské diskusi orientalistů. *Nový Orient*. 1952, 7(2-3), 47-49.

¹⁰⁶ Diskuse k bloku „Vznik ČSAV a proměny vědeckých institucí“. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 193-195. ISBN 80-7184-959-6. Zde i potvrzení od vědců z ostatních oborů, že Stalinova přednáška napomohla značně dobové vědě.

¹⁰⁷ Například PRŮŠEK, Jaroslav. Deset let naší orientalistiky. *Archiv Orientální*. 1955, 23(3), 319-330.

¹⁰⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. K stalinské diskusi orientalistů. *Nový Orient*. 1952, 7(2-3), 48.

Průškovi nutným, zdaleka nikoli však dostačujícím předpokladem dobré vědecké práce. Nebudeme hodnotit, zda Průšek tvrdou sebekritikou chtěl pouze předběhnout kritiku, jež se mohla snést na jeho hlavu, je ale pravděpodobné, že v některých sebekritických poznámkách ukryl tvrdou kritiku systému, resp. té podoby jeho uskutečňování, již zažil, a možná si i na neioficiálnější myslitelné platformě připravoval do budoucna půdu pro odvážnější počiny: „Rozhodně se nenaučíme nic od nikoho, kdo je povýšen za idol a ukryt do svatyně ... J. V. Stalin to krásně vyjadřuje, když praví: ... žádná věda se nemůže rozvíjet a dosahovat úspěchů bez boje názorů, bez svobody kritiky“.¹⁰⁹

Kritice podrobuje i četnou činnost osvětovou a propagandistickou, kterou označuje za „navenek agilní a dokonce velmi pokrokovou“,¹¹⁰ aby se zároveň zeptal, „kam jsme se dostali po vědecké stránce“.¹¹¹

Za jediný správný základ pro vybudování teoretické základny orientalistiky sice Průšek označuje marxismus-leninismus a studování výsledků sovětské vědy, zároveň však podotýká, že se hlavně máme „učit jejímu duchu, její odvaze a smělosti“, a stejně jako před sedmi lety v poválečném textu o směřování orientalistiky zmiňuje otázku hodnocení, jež je výsostným úkolem pokrokové vědy: podmiňuje její adekvátní náhled na problémy, ale také strukturuje oblast jejího zájmu a vytváří schopnost podílet se na budování současné společnosti. „To je to, co rozumíme aktuálností vědecké práce. Ne snad prosté tavění každé dnešní otázky nad otázkou historickou, nýbrž zkoumání, co je ve vývoji lidstva opravdu důležité a podstatné.“

Z toho pak plyne i hodnotitelnost práce vědce z hlediska jeho společenského přínosu, která také staví vědce na roveň ostatním pracujícím: „A máme právo, jako máme právo se ptát každého pracujícího člověka, zda dělá práci pro společnost skutečně důležitou a zda by nemohl dělat práci důležitější ... máme právo ptát se badatele, proč právě si vybral toto thema a ne nějaké jiné. A on musí, má povinnost toto vysvětlit.“¹¹²

Cesta k zajištění smysluplnosti konání vědecké komunity vede podle Průška přes dvě věci: přísné plánování - přesně vypracované individuální plány, jak se vědecky chopit dobře formulovaných problémů; a otevřenou kritickou a sebekritickou diskusi o všech výstupech

¹⁰⁹ PRŮŠEK, Jaroslav. K stalinské diskusi orientalistů. *Nový Orient*. 1952, 7(2-3), 47.

¹¹⁰ PRŮŠEK, Jaroslav. K stalinské diskusi orientalistů. *Nový Orient*. 1952, 7(2-3), 48.

¹¹¹ PRŮŠEK, Jaroslav. K stalinské diskusi orientalistů. *Nový Orient*. 1952, 7(2-3), 48.

¹¹² PRŮŠEK, Jaroslav. K stalinské diskusi orientalistů. *Nový Orient*. 1952, 7 (2-3), 49.

československé vědy. Výsledkem lednové stalinské diskuse bylo vytvoření dlouhodobého plánu orientalistiky, který ovšem mnohde spočíval v „prostém zařazení plánů individuálních bez hlubšího rozboru a zřetele k celku“,¹¹³ takže je pouhým „prvním pokusem“ na dlouhodobé cestě vpřed, jejíž povšechně správný směr ostatně stvrzují ocenění od představitelů státu.

Shrnujeme: orientalistika jako skupina věd, i sinologie samotná se po válce v souvislosti s dynamickými společenskými změnami doma i v zemích svého zájmu proměňovaly z věd zaměřených filologicky na vědy zkoumající současnost těchto zemí. Současně s tím docházelo k explicitní reflexi osvobozovacího boje v koloniálních a postkoloniálních zemích, jež měly obory „nové orientalistiky“ napříště podporovat a jehož étos korespondoval s náladou v Československu. Po únoru 1948 se tyto poválečné trendy znásobily. Sinologie se jako akademická disciplína zrodila právě v tomto kontextu.

3.2. Jaroslav Průšek - do roku 1945

Vnější podmínky a instituce jsou ve vývoji sinologie jedna věc, nyní se podívejme, jak vypadaly Čína a sinologie Jaroslava Průška ještě před tím, než sinologie mohla vzniknout jako obor. Rámujeme tento výklad chronologií vybraných momentů Průškova životopisu, protože je to cílevědomá cesta jednotlivce, který díky očividnému nadání a pílí získal nejprve podporu svých učitelů a (i díky nim) dalších důležitých institucí.

Jaroslav Průšek se narodil 14. září 1906 v rodině strojmástra. Prý již od dětství měl vztah ke knihám a studiu, v čemž ho dle vzpomínek pamětníků podporoval a ovlivnil dědeček, písmák František Lupač.¹¹⁴ Odmaturoval s vyznamenáním na Jiráskově gymnáziu v Praze roku 1925. Na Karlově univerzitě, kde začal po maturitě studovat historii a zeměpis, navštěvoval také přednášky profesorů Jana Rypky (ruština a turečtina), Josefa Pekaře, Josefa Dobiáše (antické dějiny), Jaroslava Bidla (slovanské a byzantské dějiny) a Aloise Musila (východní dějiny). Jaroslav Bidlo vedl Průškovu práci o vpádu Hunů do Evropy, která dle Průškovy vlastní

¹¹³ FRIŠ, Oldřich. Česká orientalistika v roce 1952. *Nový Orient*. 1952, 7 (10), 158-159. Článek doprovází fotografie Františka Lexy a Jaroslava Průška jako dovu nejvýznamnějších představitelů orientalistiky daného roku, a fotografie z československo-čínského kulturního dění, včetně projevu Václava Kopeckého v Lucerně po návratu z ČLR, Václava Kopeckého při otevření Lu Xunovy knihovny nebo čínské delegace na festivalu v Karlových Varech.

¹¹⁴ ČERNÁ, Zlata: Jaroslav Průšek, Krajina dětství a oblast zájmů. In: DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena, ed. *Jaroslav Průšek: 1906-2006 : ve vzpomínkách přátel = remembered by friends*. Praha: DharmaGaia, 2006, s. 17. ISBN 80-86685-54-3.

interpretace¹¹⁵ byla vlastně prvním krokem směrem ke studiu čínštiny, k němuž se „na jaře 1927“¹¹⁶ rozhodl - podle vlastního životopisu¹¹⁷ vedla Průškova cesta k Číně přes dějiny střední Asie.

„Začtl jsem se do děl pojednávajících o Hunech a jiných národech tureckého a mongolského původu, kteří v různých dobách napadali Evropu, a tak jsem se dostal k dějinám Číny. Hunové podobně jako jiní kočovníci přicházeli od hranic Číny, byli pojítkem mezi oběma kulturami: středomořskou a východoasijskou. Zaujala mne historie kultury tak cizí, odlehlé, téměř nepochopitelné ... Bylo to objevování nového světa, jakási plavba k novým, neznámým břehům.“¹¹⁸

Seriózní badatelský zájem o studium sinologie znamenal pro studenta v prvorepublikovém Československu nutnost vycestovat na zahraniční univerzity. Jaroslav Průšek studoval v západní Evropě hned u několika profesorů na několika univerzitách: v roce 1928 získal stipendium švédské vlády a na dva roky odjel studovat čínštinu a japonštinu k jednomu z největších sinologů Bernardu Karlgrenovi do švédského Göteborgu. Toto studium zakončil zkouškou kandidáta filozofie s nejvyšším počtem bodů. V Halle, u sinologa českého původu profesora Gustava Halouna, začal psát svou pozdější dizertační práci o nejstarších dějinách severských kočovných národů. Po promoci na Karlově univerzitě (20. 12. 1930) odjel studovat čínštinu a japonštinu do Lipska.

Podrobné reflexe těchto studijních pobytů, ale také mnoho dokladů vývoje Průškova osobního vědeckého směřování nacházíme v korespondenci Průškově s milovaným a uctívaným učitelem Jaroslavem Bidlem. Vztah s tímto učitelem jako by byl předobrazem Průškovy pozdější učitelské pověsti:

„Zapsal jsem si historický proseminář prof. Bidla, u něhož jsem pak zůstal po celou dobu svých studií na universitě. A vždy budu s nehlubší vděčností vzpomínat na téměř otcovskou péči, jakou mne i ostatní kolegy p. prof. Bidlo zahrnoval. Ve všem nám vycházel vstříc,

¹¹⁵ AUK, fond FF UK, Personalie pedagogického sboru., karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, Curriculum vitae.

¹¹⁶ AUK, fond FF UK. Personalie pedagogického sboru., karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, Curriculum vitae.

¹¹⁷ Za nalezení životopisu v pozůstalosti Vincence Lesného v Archivu Akademie věd vděčíme Vlastě Mádlové.

¹¹⁸ A AV ČR, osobní fond Vincenc Lesný, inv. č. 639 – Jaroslav Průšek. Životopis a přehled vědecké a literární činnosti, karton 17.

sháněl nám literaturu, radil, pomáhal, často i hmotně. Pravda, byl přísný, ale když zjistil poctivý zájem a snahu, nedal na své žáky dopustit. Studoval jsem u něho hlavně byzantské dějiny, které vedle helenismu mne nejvíce zajímaly. Prof. Bidlo mi půjčoval i svou soukromou literaturu.“¹¹⁹

Kromě nadšeného a houževnatého přístupu mladého Průška k práci nalezneme v těchto dopisech množství zajímavých pozorování osvětlujících jeho postoje k politice i vědě. Vyslovuje určitou hořkost nad nepoměrem hmotných podmínek studia v západní Evropě a v Československu:

„Zdejší [Göteborg] universita jest vydržována městem a není veliká. Sotva 200 studentů na ní studuje. Zařízení její, stejně jako městské knihovny (a současně universitní) jest přepychové. Vysoké niveau životní jest viděti všude, na bytech studentů, jídle atd. O takovém přepychu nemá student v Praze ani ponětí.“¹²⁰

Takový přepych má ovšem v ostatních univerzitních městech (Uppsale a Lundu) podle Průška odvrácenou stranu v podobě degenerace vyšších zájmů a motivace řádně pracovat - což je jediná věc, o níž se Průšek v této souvislosti vyjadřuje expresivně hodnotícím způsobem:¹²¹ „Studentstvo také trpí tímto blahobytem, který u něho zabíjí zájem o skutečnou vědu a soustřeďuje veškeru pozornost na tak důležité věci, jako zda k společné večeři se má přijít ve smokingu či fraku, která jídla se budou dávat atd.“¹²²

Rovněž při popisu místní sinologické knihovny Průšek konstatuje, že její stav v takto hmotně optimálních podmínkách adekvátně odráží teprve zárodečný stav světové sinologie:

„V universitní knihovně jest bohaté oddělení východoasijské. Neviděl jsem dosud tolik čínských a sinologických děl, ani v Kodani, ač tamější královská knihovna jest obrovská. A

¹¹⁹ A AV ČR, osobní fond Vincenc Lesný, inv. č. 639 – Jaroslav Průšek. Životopis a přehled vědecké a literární činnosti, kart. 17. Podobně o přátelském, partnerském přístupu pedagoga ke studentovi v dopise Jar. Bidlovi, kde Průšek vypráví o průběhu závěrečné zkoušky u Bernarda Karlgrena,

¹²⁰ A AV ČR, osobní fond Jaroslav Bidlo, inv. č. 517 – Průšek Jaroslav, sign. II. b) 1, kart. 6. Dopis Jaroslavu Bidlovi 4. 12. 1928.

¹²¹ Celá pasáž o bohaté zemi je jinak velmi popisná a vyvažuje klady a zápory této situace. V textech pozdějších už bychom takto nehodnotící styl hledali marně. Hodnocení se ostatně týká konkrétně situace ve Stockholmu a následováno je podotknutím: „Jsem rád, že Karlgren jest profesorem v tichém Göteborgu a nikoli v univerzitních městech Lundu a Upsale, kde pro samé slavnosti a tance není času na studium.“

¹²² A AV ČR, osobní fond Jaroslav Bidlo, inv. č. 517 – Průšek Jaroslav, sign. II. b) 1, kart. 6. Dopis Jaroslavu Bidlovi, 25. 12. 1928.

přece oddělení tomu stačí jediná světnice, velikosti měšťanského pokoje. Tu teprve člověk pochopí, s jakými obtížemi musí sinologie zápasit na Západě, jak málo jest rozvinuta a jak nepatrně pronikli dosud Evropané do pokladů čínské literatury. A čínské knihy jsou tak laciné! A to jsem tu našel téměř všechna díla sinologická, o jichž existenci vím. Po té stránce byly moje naděje daleko předstiženy.“¹²³

V porovnání se situací v Praze, kde chyběla prakticky jakákoli sinologická literatura, však i to bylo dobré. O to bolestnější bylo pro Průška, když se vrátil z Evropy ze studií připraven vyjet do Číny orientovat se v tamních pramenech a literatuře, a na jeho čínské stipendium nebylo možno nalézt finančních prostředků:

„Byl bych jen rád, abych mohl jet, protože dokud nebude zde v Praze aspoň několik knih, nedá se nic dělat. A tímhle věčným stěhováním do Německa a zpět, ztratím hrozně času a i tam se již mnoho nenaučím. Potřebuji se setkat s nějakým čínským učencem, který opravdu čínské dějiny zná a nedělá theorie na základě překladů. Zatím čtu čínské knihy a studuji japonštinu, kterou jsem začal v Lipsku. Prof. Hrozný si přeje, abych se naučil i japonsky a vzhledem k vědecké literatuře japonské, jest to velmi užitečno.“¹²⁴

Při všem podrobném informování o postupu studia a konzultacích se zahraničními profesory je dále nápadná Průškova touha po cestě do Ruska. V zimě 1928 píše: „Rusko mne láká přece nejvíce. Tam by člověk seznal Orient v dnešní podobě.“¹²⁵ Když ale Průšek v roce 1930, tedy za studia v Německu, procházel procesem schvalování dokumentů nutných k získání stipendia do Číny (jež na první pokus od československé vlády nezískal¹²⁶), zdůrazňoval už především svůj záměr se cestou zastavit u sovětských orientalistů v Moskvě, navštívit tamní muzea a nakoupit literaturu k hospodářským dějinám Číny, jež Průškovi během let studia v zahraničí vykristalizovaly jako jasný studijní záměr.

¹²³ Poznámky o nedotčenosti Číny západními badateli nalezneme i na jiných místech této korespondence.

¹²⁴ A AV ČR, osobní fond Jaroslav Bidlo, inv. č. 517 – Průšek Jaroslav, sign. II. b) 1, kart. 6. Dopis Jaroslavu Bidlovi, 1. září 1931.

¹²⁵ A AV ČR, osobní fond Jaroslav Bidlo, inv. č. 517 – Průšek Jaroslav, sign. II. b) 1, kart. 6. Dopis Jaroslavu Bidlovi, 4. prosince 1928.

¹²⁶ Ministerstvo školství ani ministerstvo zahraničí neuvolnilo na cestu prostředky. „Situace není valná. Ministerstvo školství nemá peněz a musí se spořit. Po 15. září mám přijít k panu radovi Hroznému, který mne představí p. sekč. šéfovi Pátovi a j. a pak se bude o tom uvažovat. Ministerstvo zahraničí nemůže zatím nic dělat, až přijede min. Krofta.“ A AV ČR, osobní fond Jaroslav Bidlo, inv. č. 517 – Průšek Jaroslav, sign. II. b) 1, kart. 6. Dopis Jaroslavu Bidlovi, 1. září 1931.

Návrat domů znamenal počátek Průškovy veřejné popularizační činnosti - psal články pro noviny - a vedle toho soukromě vyučoval čínštině.

Roku 1932 odjel konečně na cestu do Číny, kvůli hospodářské krizi oddalovanou. Podle vlastních životopisů Průškových to byl právě pobyt v Číně a snaha najít něco, co by „kostru zbavenou všeho masa a krve“¹²⁷ naplnilo životem - a to byl čínský román, tradice ústní lidové literatury s živým jazykem, a moderní literatura.

Jaké důvody přesně se podílely na změně Průškova badatelského zájmu, je těžko říci, ale zájem o to nové, s čím se v Číně potkal, byl jistě rozhodující, stejně jako nemožnost studovat hospodářské dějiny bez jakýchkoli existujících podkladů, bez výhledu na možnost terénního výzkumu a bez uplatnění moderních statistických metod.¹²⁸ Při rekonstrukci tohoto klíčového čínského pobytu Průškova můžeme bohužel z nedostatku jiných pramenů vycházet pouze ze vzpomínek publikovaných v jeho cestopise *Sestra moje Čína* a zmínek v jeho životopisech psaných pro nejrůznější účely. Rozhodující je, že tento pobyt proběhl ještě v době, kdy bylo v Číně uskutečnitelné setkávání s „opravdovými Číňany“ - a Průšek tohoto beze zbytku využil. Při dalších pobytech, kdy přijel jako delegát spřátelené země, už měly jeho návštěvy oficiální ráz - a byly přísně plánovány dle systému „zahraničních věcí“.¹²⁹ Průšek tak měl šanci seznámit se svobodně s celou plejádou čínských intelektuálů, ale také poznat prostředí soudobé Číny a pocítit společenský var, o němž podával informace v malých článcích do československého tisku, například do časopisu *Tvorba* redigovaného Juliem Fučíkem.¹³⁰ Z Číny odjel na pozvání japonské Společnosti pro mezinárodní kulturní styky do Japonska, kde studoval japonštinu a čínskou literaturu na Císařské univerzitě v Tokiu.¹³¹ Sesbíral materiál pro českou učebnici japonštiny a díky podpoře ministerstva školství a Orientálního ústavu v Japonsku zůstal dva a půl roku.

¹²⁷ A AV ČR, osobní fond Vincenc Lesný, inv. č. 639 – Jaroslav Průšek. Životopis a přehled vědecké a literární činnosti, karton 17.

¹²⁸ PALÁT, Augustin. Jaroslav Průšek Sexagenerian. *Archiv Orientální* 1966, 34 (), 479-493.

¹²⁹ Viz níže.

¹³⁰ Průšek ale nepublikoval pouze v *Tvorbě*, byť tento fakt v poúnorových textech rád zdůrazňoval. Jeho články otiskovaly mnohem častěji Lidové noviny. ŠÍMA, Jiří. *Jaroslav Průšek: bibliografie 1931-1991*. Praha: Orientální ústav, 1994.

¹³¹ AUK, fond FF UK. Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, Zpráva a návrh habilitační komise.

Z nejdůležitějších osobností, s nimiž se Průšek v Číně a Japonsku osobně seznámil, jmenujme například reformátora a myslitele Hu Shia, básnířku Bing Xin, prozaika Shen Congwena, ale také budoucí vysoké politiky „Nové Číny“ prozaika Guo Moruo a literárního teoretika Zheng Zhenduoa. „Navázal styky“ i s nejznámějším moderním spisovatelem Lu Xunem.¹³² Tyto kontakty se po vzniku ČSR proměnily v nedocenitelný kulturní kapitál a po vzniku ČLR byly jedním ze základních kamenů československo-čínských kulturních a vědeckých styků.

Po návratu z cesty do Asie roku 1937 měl Průšek potíže s adekvátním pracovním uplatněním. Učil čínštinu a japonštinu ve Zlíně na Vyšší lidové škole Tomáše Bati (1937-1938), a pro tento kurs vytvořil první českou učebnici čínštiny. V létě 1937 byl pozván americkou Council of American Learned Societies do Berkeley v USA, kde přednášel v dvouměsíčním letním semináři Dálnévýchodních studií dějiny čínské literatury. V letech 1938-1940 potom katalogizoval čínské knihy v pražské univerzitní knihovně a v zimě 1938/39 působil v Exportním ústavu.¹³³

Z roku 1939 máme také doklad o Průškově přednášce v Pražském lingvistickém kroužku, která byla celkově teprve čtvrtou přednáškou orientalisty v Kroužku - první i druhou proslovil íránista a turkolog Jan Rypka, člen Valné hromady Kroužku, v roce 1927, resp. 1935, čtvrtou egyptolog František Lexa roku 1937. Průšek 12. června 1939 přednesl přednášku O struktuře čínské povídky: jako jeden z mála přednášejících se věnoval literatuře, drtivá většina ostatních přednášek pojednávala o lingvistických problémech.¹³⁴ Není bez zajímavosti, že problematiku struktury literárního díla pojednávali v Kroužku kromě Průška už vlastně jenom Otokar Fischer, Jan Mukařovský, a F. X. Šalda.¹³⁵ Muselo to ostatně být právě v tomto období, kdy se Jaroslav Průšek seznámil s Bohumilem Mathesiem, básnickým partnerem pro překlad tradiční čínské poezie.

Od 1. 10. 1938 do 31. 10. 1944 pracoval ve „starém“ Orientálním ústavu jako lektor čínštiny a japonštiny.¹³⁶ V životopise přiloženém k „Dotazníku pro přezkoumání národní a státní

¹³² AUK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, Curriculum Vitae 24. 7. 1948.

¹³³ AUK, Jaroslav Průšek, Úprava platových poměrů učitelů vysokých škol, 9. 4. 1955.

¹³⁴ Jsme si samozřejmě vědomi ošemetnosti oddělování jazyka a literatury v případě, kdy odkazujeme na strukturalistický cyklus přednášek. Poukazujeme v tomto rozdělení na směr pohledu dotyčných přednášejících.

¹³⁵ VACHEK, Josef. *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné*. Jinočany: H & H, 1999. ISBN 80-86022-12-9.

¹³⁶ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, kart 1, sign Id, inv č 9, potvrzení o zaměstnání v OÚ pro účely důchodového zabezpečení, 19. 4. 1972.

spolehlivosti, mravní zachovalosti a kladného poměru k lidově-demokratickému zřízení státních a veřejných zaměstnanců“ Průšek pro tuto dobu uvádí: „Věnoval jsem se tedy vedle vyučování na Orientálním ústavě ... překládání a psaní studií pro náš lid, abych mu přiblížil čínskou kulturu a pokud bylo možné posílil jeho sebevědomí. Jako bývalý student v Japonsku jsem byl nechán celkem na pokoji, až na to, že od roku 1941 zakázala naše censura zveřejňovat mé knihy.“¹³⁷

V tomto období se kolem něho shromáždila hrstka žáků, kteří později tvořili jádro skupiny prvních českých sinologů, ale i japanologů. V životopise předloženém k žádosti o docenturu roku 1945 je zdůrazněno, že za okupace dostal Průšek dvě nabídky na akademickou dráhu v Německu. Podle svého životopisu Průšek „odmítl s poukazem, že české vysoké školy jsou zavřeny“.¹³⁸ Důraz na komunistické kořeny orientalistiky v podobě předválečných i válečných ilegálních aktivit lidí pohybujících se kolem Orientálního ústavu nalezneme v dokumentu K politické orientaci naší orientalistiky za války.¹³⁹ Dokument psal Jaroslav Průšek a jedná se o jediný takto konkrétní a podrobný písemný doklad ilegálních aktivit Průškových za války. Je samozřejmě třeba mít na paměti, že antifašismus byl i povinnou rétorickou figurou a doklady o aktivitě v předúnorovém, natož předválečném komunistickém hnutí se cenily vysoko. Nemáme však důvod zpochybňovat věcný základ těchto informací. Po výčtu aktivit s předválečnými levicovými a komunistickými organizacemi jako Levá Fronta shrnuje Průšek: „Na počátku války Dr. Hilská udržovala spojení s komunistickými pracovníky, jako byla Jiřina Fišerová, umučená v koncentračním táboře, a F. Jugman, po osvobození první místopředseda ROH apod. Celkem většina našich přátel byli komunisté nebo sympatisovali s komunismem. ... Přes Dr. Hilskou a jejího manžela arch. V. Hilského byli sjme zapojeni na s. Jesenského, člena předposledního ústředního výboru KSČ. Z jeho pověření jsme počali připravovat plán na zidování našeho školství po válce. Vypracovali jsme

¹³⁷ AUK, Filozofická fakulta, spisy zaměstnanců, Jaroslav Průšek, Dotazník pro přezkoumání národní a státní spolehlivosti, mravní zachovalosti a kladného poměru k lidově-demokratickému zřízení státních a veřejných zaměstnanců, Curriculum vitae, 24. července 1948.

¹³⁸ AUK, fond FF UK. Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, Zpráva a návrh habilitační komise.

¹³⁹ A AV ČR, fond OÚ, karton 6, sign. 0113, Charakteristika a zaměření ústavu. K politické orientaci naší orientalistiky za války. Nápadné opakování informací o komunistické činnosti Vlasty Hilské může znamenat buď jenom její extrémní přínos komunistickému hnutí, nebo to, že v době psaní tohoto dokumentu potřebovala z nějakých důvodů přechistit kádrový profil. Datace dokumentu ani jeho účel se bohužel nedají zjistit.

různé projekty a současně se zabývali otázkou rozvoje orientalistických studií.¹⁴⁰ Pokud Průšek v tomto textu nepřeceňuje četnost těchto schůzek příliš, byl za války skutečně v živém a nebezpečném kontaktu s komunistickým hnutím.

Shrnujeme: do roku 1945 se Jaroslav Průšek na studiích v západní Evropě seznámil s dosavadní sinologickou tradicí a vyškolil se u nejlepších evropských sinologů v pečlivé filologické práci s textem. Na studiích v Asii přišel do nejbližšího kontaktu s předmětem svého zájmu a seznámil se s živými představiteli čínské kultury, stejně jako s jejich jazykem a dílem. Válečná etapa posílila Průškovu levicovou orientaci a v tomto duchu vyvíjel i činnost směřující k budoucí práci v československé orientalistice.

3.3. Sinologie a Průšek po válce

Po konci druhé světové války mohla začít Průškova vědecká kariéra - zakladatele české (československé) sinologie (a japanologie). Předdesíláme, že forma této kapitoly je poplatná „průškovskému zakladatelskému mýtu“, protože institucionální vývoj sinologie v daném období vykládáme na půdorysu jeho života.

Výnosem ministerstva školství a osvěty 29. 10. 1945 byl Průškovi udělen titul soukromého docenta pro obor čínského a japonského jazyka a literatury na Filosofické fakultě Karlovy univerzity s platností od 6. listopadu 1945. Obdržel ho na základě habilitačního spisu *Researches into the beginnings of the chinese popular novel*.¹⁴¹

Ještě v roce 1946 vyjel Průšek na studijní zájezd do Švédska, Anglie a Francie, a jakkoli byl již po únorovém převratu odsouhlasen akčním výborem Národní fronty na filozofické fakultě¹⁴² jako kandidát na výjezdy do zahraničí, další akademická výměna se děla na základě přísného centrálního plánování, a téměř výhradně s ostatními lidovými demokratiemi. Příznačná je formulace z Průškova vlastního životopisu přiloženého k prověřkovému

¹⁴⁰ A AV ČR, fond OÚ, karton 6, sign. 0113, Charakteristika a zaměření ústavu. K politické orientaci naší orientalistiky za války.

¹⁴¹ AUK, Fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav. Dr Jaroslav Průšek - habilitační řízení, 19. 9. 1945.

¹⁴² AUK, fond FF UK. Děkanát - spisy 1948-1949, karton 219, inv. č. 1456, Výměna vysokoškolských profesorů, dotazníky, 8. 11. 1948.

dotazníku v červenci 1948: „Jsem členem japonské sinologické společnosti Šibunkai /pokud ovšem ještě existuje/.“¹⁴³

Na popud profesorů Jana Rypky, Vincence Lesného a Otakara Pertolda¹⁴⁴ byl Průšek navržen na jmenování mimořádným profesorem čínského a japonského jazyka a literatury¹⁴⁵ a jmenován byl prezidentem republiky 26. 2. 1947.¹⁴⁶ Podle popisu učební povinnosti měl minimální vyučovací povinnost pět hodin týdně v každém semestru. Pro akademický rok 1947/1948 byl otevřen seminář pro filologii Dalekého východu.¹⁴⁷

S novým akademickým zařazením - a faktem, že byl tou dobou jediným vyučujícím svého oboru na fakultě - se pojily praktické potíže, jejichž řešení Průšek neváhal asertivně prosazovat: na první schůzi profesorského sboru ho uvítal děkan Král 24. 4. 1947, a Průšek hned požádal o mimořádnou dotaci pro seminář sinologie a japanologie, kterou sbor doporučil ke kladnému vyřízení. Hned v dubnu také píše Průšek na děkanát dopis se žádostí o poskytnutí místností pro seminární výuku, ale také o umístění seminární knihovny. Vzhledem k tomu, že mu z předchozího působení byla situace s chybějícími prostory na fakultě dobře známa, hned v témže dopise navrhl řešení, že si zařídí knihovnu v budově Orientálního ústavu a výuku jazyků alokuje také tam. Usnesení profesorského sboru z 24. 4. mu v tom dalo jednomyslně za pravdu¹⁴⁸ a fakultní výuka čínštiny a japonštiny probíhala v Orientálním ústavu. Základ oborové knihovny byl položen přesunem reinventarizované oborové literatury

¹⁴³ AUK, Fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, Dotazník pro přezkoumání národní a státní spolehlivosti, mravní záchovalosti a kladného poměru k lidově-demokratickému zřízení státních a veřejných zaměstnanců, Curriculum vitae, 24. července 1948.

¹⁴⁴ AUK, Fond FF UK. Protokoly schůzí profesorského sboru 1946, karton 7, inv. č. 60. Protokol ze schůze profesorského sboru ze dne 31. 1. 1946.

¹⁴⁵ AUK, Fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, S. Doc. Dr. J. Průšek - návrh na jmenování profesorem mimořádným, 5. 2. 1946.

¹⁴⁶ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, Karton 1, sign 1., inv. č. 2.

¹⁴⁷ PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 437. ISBN 80-7184-539-6.

¹⁴⁸ AUK, Fond FF UK. Protokoly schůzí profesorského sboru 1947, karton 7, inv. č. 60. Protokol ze schůze profesorského sboru 24. 4. 1947.

ze seminářů profesorů Lesného a Rypky do knihovny semináře pro filologii Dálného východu.¹⁴⁹

Totéž trio profesorů, tedy Jan Rypka, Vincenc Lesný a Otakar Pertold, navrhlo o rok později Průškovo jmenování řádným profesorem a na schůzi fakultního sboru byl tento návrh po zprávě zvolené profesorské komise¹⁵⁰ drtivou většinou odsouhlasen (55 hlasů proti 3). Ve zprávě zdůrazňují členové komise, že již před rokem, při jmenování mimořádným profesorem, splňoval Průšek všechny nároky na profesora Univerzity Karlovy více než dostatečně, natož když přibyla od té doby další relevantní díla. Výběr z Průškovy bibliografie, která má podepřít jeho jmenování profesorem, ilustruje relevanci populárních děl pro tento účel: jsou uváděna na stejné úrovni jako články vědecké.

Průškova činnost na filozofické fakultě spočívala jednak v běžné výuce, jednak vůbec v prosazování důležitosti sinologie/orientalistiky jako oboru, o němž byl přesvědčen, že je pro budoucnost klíčový - narodil se od vyšších míst nejméně do vzniku Čínské lidové republiky. Ještě dopis z děkanátu filozofické fakulty na podzim 1947 cituje usnesení reformní komise, z něž vyplývá, že orientalistika (jmenována spolu s prehistorií nebo dějinami umění) „vykazuje praktickou upotřebitelnost svých absolventů buď nepatrnou, každoročně kolísající nebo žádnou“.¹⁵¹ Upozorňuje nicméně na nutnost myslet na tyto obory při udělení stipendií, aby se mohli do budoucna věnovat „úkolům badatelským“. Tuto rétoriku po únoru 1948 již v archivech v souvislosti se sinologií nenajdeme, klade se důraz naopak její na vysokou praktickou upotřebitelnost a společenskou potřebnost - nejen pro nutnou kulturní výměnu, ale také z ryze hospodářského hlediska. Na fakultě měl Průšek řadu dalších funkcí v nespočetných komisích a subkomisích pro řešení nejrůznějších praktických i teoretických problémů, jak dokládá například celá složka s Protokoly o schůzích profesorského sboru v Archivu Univerzity Karlovy. Jednou z důležitých funkcí byla bezesporu funkce v nové reformní komisi od listopadu 1948, stejně jako funkce předsedy vědeckého odboru

¹⁴⁹ V červenci 1947 se Jaroslav Průšek potřetí oženil - poprvé se ženou „mimo obor“ (první manželkou byla sinoložka Berta Krebsová, druhou japanoložka Vlasta Hilská). O rok později se stal otcem. Manželka Olga (rozená Chrtková) s dcerou Kateřinou je pozdější adresátkou zajímavé korespondence z ČLR (důležitý příspěvek k Průškovu pohledu na soudobou ČLR).

¹⁵⁰ Fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav, Zpráva a návrh komise na jmenování mimořádného profesora Dra Jaroslava Průška profesorem řádným. 12. 5. 1948.

¹⁵¹ AUK, Děkanát - spisy, 1947-1948, karton 218, inv. č. 1455, Osnova zákona o státních stipendiích 11. 11. 1947.

orientalistiky.¹⁵² Prominentní postavení Průškovo i na poli ideologie a organizace vědy dokládá například fakt, že byl jedním ze tří akademiků (ještě profesor práva Vladimír Procházka a historik Josef Macek) v komisi pro řešení zjištěné situace ve filozofii poté, co na X. sjezdu KSČ byla kritizována roztržičnost „filozofické fronty“ a absence ústředního plánu v oboru.¹⁵³

Roku 1946 řídil Průšek i sinologii na Palackého univerzitě v Olomouci, kde reálně fungovala od roku 1947 do roku 1951. Přednášet tam jezdil Průšek i jeho nejstarší žák a „pravá ruka“ Augustin Palát. Ten měl po dobu několika let úvazek na obou školách.

Po rozdělení Filosofické fakulty na fakultu filosoficko-historickou a filologickou 2. října 1951 se stal Průšek proděkanem Filologické fakulty na akademický rok 1951/1952.¹⁵⁴

Jmenování řádným profesorem přijal Jaroslav Průšek 3. 6. 1949¹⁵⁵ již z rukou ministra Nejedlého. Přednášející na sinologii byli v té době spolu s Augustinem Palátem¹⁵⁶ pouze dva. Jaroslav Průšek přednášel čínskou historii; Augustin Palát vedl seminář k historii a jazykové předměty: úvod do hovorové čínštiny, lektorská cvičení a četbu textů v hovorové čínštině (pravděpodobně se kryje s předmětem „četba moderní vědecké čínské literatury“).¹⁵⁷ Později vedl přednášky přehledové.

Počty posluchačů sinologie se v této době pohybovaly v řádu jednotek v každém ročníku (a ostatní orientalistické obory byly zastoupeny ještě skromněji. Nejnavštěvovanější přednášky poslouchalo až 25 studentů, buď proto, že na ně chodili zástupci všech orientalistických

¹⁵² AUK, Fond FF UK, Protokol o schůzi reformní komise 1948-1949, karton 352, inv. č. 1601, Havránekův oběžník členům reformní komise 15. 11. 1948, a zápis o schůzi reformní komise 20. 11. 1948.

¹⁵³ KOPEČEK, Milan. „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení“. In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Boľševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Studijní edice (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR), s. 172-212. ISBN 80-7363-006-0. Komise byla ustavena, když se situaci nepodařilo vyřešit na celostátních setkáních filozofů během roku 1955. Výsledkem byl vznik Filosofického ústavu ČSAV v lednu 1957.

¹⁵⁴ AUK, Fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Průšek Jaroslav. Jaroslav Průšek, životopis a publikované práce.

¹⁵⁵ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, Karton I, sign Ia, i. č. 3, Jmenování řádným profesorem, 3. 6. 1949.

¹⁵⁶ Augustin Palát neměl ještě v roce 1951, kdy tato situace trvala, čínštinu a dějiny Dálného východu dostudovány, titul měl z paralelně dokončeného studia na Právnické fakultě státní zkoušku si dodělávat, aby mohl být jmenován docentem filologie a dějin Číny, což se také 22. 12. 1953 stalo.

¹⁵⁷ AUK, fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, Augustin Palát, karton 46, inv. č. 555. Asistent JUDr. Augustin Palát - návrh na ustanovení odborným asistentem.

oborů, nebo alespoň více ročníků sinologie: Průškovy Vybrané kapitoly z dějin Číny a Palátův Zeměpisný a hospodářský přehled Číny,¹⁵⁸ a v roce 1954 také Přehled dějin výtvarného umění Číny přednášený Luborem Hájkem. Jazyková cvičení a četby textů byly pochopitelně organizovány po menších skupinkách 4-9 studentů - což pořád bylo ze všech dálněvýchodních jazyků nejvíce, přestože od určitého roku měl každý sinolog povinně ještě jeden orientální jazyk.

Během první poloviny 50. let se situace s vyučujícími pomalu stabilizovala i přes omezení činnosti Jaroslava Průška na fakultě a odchod Augustina Paláta do diplomatických služeb. Od léta 1955 byla odbornou asistentkou jmenována Věnceslava Hrdličková, která již v té době byla zpět z ČLR, kde strávila po boku svého muže, kulturního přidělence Zdeňka Hrdličky, čtyři roky (1951-1954). Přebrala některé povinnosti za externí vyučující: vyučovala čínské písmo, četbu v „psané“ i hovorové čínštině, jazykový seminář a také čínskou literaturu, a spolu s čínským lektorem Zhang Jianem pracovala na osnovách a koncepci výuky čínštiny, ale i čínské literatury na fakultě.¹⁵⁹ Přípravovala rovněž pro budoucí výuku interpretaci spisů Mao Zedonga.

Jako zakladatel sinologie má Průšek pověst toho, jenž se snažil docílit co nejširšího oborového rozpětí. Soudě podle témat, jimiž se zabývali jeho studenti, se mu to zčásti podařilo. Základem všeho bádání byla literatura (Zdeněk a Věna Hrdličkovi, Milena Velingerová, Oldřich Král) a moderní jazyk (Jarmila Kalousková), včetně světově významné fonetiky čínštiny, kterou se zabýval Oldřich Švarný, nebo lexikografie (Danuška Heroldová-Šťovičková, Daniela Šejnohová, Zdeňka Heřmanová). Podařilo se založit tibetanistiku - Průškův student Josef Kolmaš, který studoval v Pekingu na Ústavu národnostních menšin tibetštinu, dovezl roku 1958 ze své studijní cesty dvě sbírky překladů buddhistického kánonu do tibetštiny.¹⁶⁰ Zastoupeno bylo studium čínského umění (Zlata Černá), historie (Augustin Palát), filozofie (Timoteus Pokora), divadla (Daniela Kalvodová), hudby (Xenia Dvorská) a dalšího. Mnozí z nich pracovali jako externí vyučující na Katedře dějin a filologie Dalekého

¹⁵⁸ AUK, fond FF UK, Personálie pedagogického sboru, Augustin Palát, karton 46, inv. č. 555. Návrh na jmenování docentem, konvolut. Seznam učebných úkolů katedry filologie a dějin Dálného Východu, 5. 1. 1954.

¹⁵⁹ AUK, fond FF UK, Personálie pedagogického sboru, Věnceslava Hrdličková, karton 25, inv. č. 299. Návrh na jmenování odbornou asistentkou.

¹⁶⁰ Vedle množství knih, jež pořídil Jaroslav Průšek pro sinologickou Lu Xunovu knihovnu, o čemž bude řeč níže, měla tak Praha skutečně bohatý materiál k pramennému studiu čínské kultury.

východu (která nahradila předchozí seminář po reformě studia na samém počátku 50. Let během sovětizace fakulty).¹⁶¹

Kariéru v Orientálním ústavu Průšek zahájil velmi záhy po konci 2. světové války a aktivně se tak podílel na organizaci budování nové orientalistiky v Československu. Stal se řádným členem Orientálního ústavu, členem Akčního výboru Orientálního ústavu,¹⁶² a potom jeho místopředsedou. Od jara 1948 byl jedním z hlavních představitelů jeho správního výboru.

Pokud jsme obšírnější pozornost věnovali korespondenci Průškově s profesorem Bidlem, stojí za bližší pozornost také dopisy, jež Průšek posílal manželce z cesty do Číny,¹⁶³ kam spolu se Zdeňkem a Věnceslavou Hrdličkovými a Woldem Štambergem odjel jako vedoucí kulturní delegace na podzim 1950. Tyto dopisy mají některé opakující se rysy dané žánrem a také situací muže, který odjel od rodiny s malou dceruškou na několikaměsíční cestu na jiný kontinent. Průšek manželku na různých místech svých dopisů, často opakovaně, ujišťuje, že na ni vzpomíná, konstatuje rozdíl mezi cestováním za svobodna a cestováním, jež znamená odloučení od rodiny; nechává pozdravovat dcerušku i známé. Tato rodinná část korespondence obsahuje i debaty o možných dárcích pro manželku i pro dcerku, a Průšek zmiňuje velké množství pěkného a levného spotřebního zboží. Praktickými podmínkami tehdejších komunikačních možností je dáno preventivní opakování důležitých informací nebo výzev pro případ, že by předchozí listy nebyly doručeny nebo byly doručeny se zpožděním. Nás ale především zajímají informace, které nám mohou říci více o Průškových tehdejších postojích k čínské (hlavně politické) skutečnosti a vlastní vědecké práci.

Z vlaku, ve kterém delegace první třídou mířila přes Sibiř do Pekingů, píše Průšek: „Těšíme se už velmi na Čínu, protože tam budeme moci rozvinout skutečně nějakou činnost a pak to bude nesmírně zajímavé divadlo vidět, jak se to vše změnilo za těch obrovských převratů. Ale je to obrovská dálka, kterou musíme projet, ač jsem tu cestu dělal už jednou, přece teprve, když člověk projíždí tímto prostorem, uvědomí si to znovu a znovu. Však také se stále ptáme, co si asi představoval ten idiot Hitler, když sem do SSSR lezl. Což platí o všech případech

¹⁶¹ POUŠTA, Zdeněk. Univerzita Karlova v letech 1947-1953. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUŠTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 263-306. ISBN 80-7184-539-6.

¹⁶² AUK, fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Jaroslav Průšek. Dotazník pro přezkoumání národní a státní spolehlivosti, mravní záchovalosti a kladného poměru k lidově-demokratickému zřízení státních a veřejných zaměstnanců, Curriculum vitae, 24. 7. 1948.

¹⁶³ Na tomto místě patří znovu dík Vlastně Mádllové, jež uspořádala Průškovu pozůstalost v Archivu Akademie věd. Dopisy manželce jsou její součástí. A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka).

podobných. My vlastně v Evropě nemáme o prostoru světovém vůbec žádnou představu, protože každá cesta se redukuje jen na několik hodin.“¹⁶⁴

Hodnocení změn v čínské společnosti je jednoznačně pozitivní a chvílemi entuziastické a je vyjadřování „jedním dechem“ s kladným hodnocením Sovětského svazu. I v souvislosti s právě probíhající válkou v Koreji také „jedním dechem“ se silně protiamerickým zahrocením. V následujících citátech, jež považujeme za autentický výraz a doklad Průškova dobového politického postoje, je patrná silně pocíťovaná zkušenost změny, převratu, dějinného pohybu: „Čína se vzmáhá úžasně, rozhodně je vidět, že i tak krátce po válce se lidu vede neskonale lépe než dříve. A ta síla! Kdyby Američané věděli, do čeho jdou, tak si pan Truman s Deanem Achesonem - a to nemluvím v žertu - vezmou skobu a oběsí se raději hned. Spojení SSSR s Čínou znamená ve světě tak strašnou sílu, že proti ní všechno ostatní jsou hračky. Ta energie čínského národa, sovětských lidí nemá nikde na světě obdoby.“¹⁶⁵ „Je to úžasné, píše znova, že jsem se mohl podívat na novou Čínu. Víš, tu, co vytvořili noví lidé, skvělí, obětaví, zkrátka úplně nový druh člověka. Na př. ten Čuen Hong, je to obchodník, který přirozeně chtěl vydělávat peníze. Měl nejvzácnější exemplář Šui-hu-čuanu v Číně, věc skutečně nesmírné ceny. Ale nyní, protože prý vláda nemá dost peněz a Šui-hu-čuan je velmi důležitý pro výchovu mas, tak ho zdarma daroval vládě. To svědčí o tom, jak zcela nová morálka proniká do mas a vytváří se nový typ člověka. Zde také všechny hrozby Trumanovských gangsterů nechávají lidi chladnými.“¹⁶⁶ V jednom z dopisů, v němž se podobná sekvence s až překvapivou vášnivostí opakuje, Průšek dokonce Američany označuje za šílenější Hitlera: „Je to [velký tenhle svět zde, co nového se zde tvoří] tak grandiosní, že to překonává všechny naše představy. A myslí-li si Američané, že s tímhle tu něco svedou, pak jsou ještě - a to dnes je naprosto jasné - šílenější než byl Hitler a jeho smečka. Zkorumpovaná západní civilizace už si ani neškrtne. Mohou ještě mnoho rozbít, ale to je to poslední.“¹⁶⁷

¹⁶⁴ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka).

¹⁶⁵ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z 12. nebo 13. 12. 1950.

¹⁶⁶ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis ze Štědrého dne 1950.

¹⁶⁷ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z Nového roku 1951.

Dopisům ze samotné Číny jinak dominují zprávy o usilovné pracovní činnosti, jež kulminovala ke konci pobytu („je to tu taková štvance, že je to šílené“¹⁶⁸). Od začátku Průšek vnímal, že se mu touto cestou otevírají nové pracovní možnosti, hovoří o tom, že „neměl správnou linii ve své práci“¹⁶⁹, uvažuje o sepsání čínských dějin. Podle slov opakujících se v dopisech byla tato cesta pro Průška obrovským emocionálním impulsem, potvrzením správného chápání dějinného vývoje, na jehož špici se Čínská lidová republika ocitla. Píše manželce o tom, že nemůže být většího štěstí než sledovat na vlastní oči obnovování vznešené kultury a tlumočit své poznání o tom světu.¹⁷⁰

Delegace předjednávala kulturní dohodu a potíže byly rovněž s nákupem knih, což byl hlavní úkol a přínos celé akce: „Nyní budu mít k dispozici zrovna takovou knihovnu, jako má na př. Karlsgren, možná ještě lepší, a tak už mohu být spokojen. Budeme moci pracovat, jako málo kdo.“¹⁷¹ Ke konci pobytu přišly na řadu praktické starosti s nákupem: „Dovedeš si představit, co to znamená, kupovat knihy za 150 milionů, rozdělit to na čtyři účty, spočítat to a hlavně ty knihy vybrat.“¹⁷²

Dopisy popisují neúnavnou činnost hostitelskou i přepych, jakým byli zahrnuti.¹⁷³ Na počátku pobytu si Průšek pochvaluje, že „v Mandžuli už jsme zapadli do čínského prostředí a bylo nám jako doma. Bohaté čínské hostiny a to něco srdečného, co snad kromě Rusů nemá žádný jiný národ na světě“.¹⁷⁴ Na počátku druhého týdne pobytu v Pekingu Průšek píše: „Jsme už trochu přehoněni a přejedeni všemi možnými návštěvami a hostinami. Navštívili jsme už Akademii umění, Divadelní školu, Filmová studia, Organizaci spisovatelů, měl jsem přednášku o naší sinologii a japanologii etc. Vedle toho jsme absolvovali nesmírný počet

¹⁶⁸ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka), dopis z 16. 2. 1951.

¹⁶⁹ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis ze Štědrého dne 1950.

¹⁷⁰ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z Nového roku 1951.

¹⁷¹ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis ze Štědrého dne 1950.

¹⁷² A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z 16. 2. 1951 (mylně datován 1950).

¹⁷³ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis 19. 1. 1951.

¹⁷⁴ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z 12. nebo 13. 12. 1950.

různých dinners a parties a pod.“¹⁷⁵ V dopise z 1. 1. 1951 nechybí ocenění kulturního představení předváděného dělníky z čínských továren: „Viděli jsme na př. dělnické představení, kde všechny věci, hudební skladby, recitace, krátká zpěvohra, tance, všechno bylo napsáno a složeno i předváděno přímo dělníky z továren. Ta úroveň, děvče, nad tím prostě se nám tajil dech. Kam se hrabou naši profesionálové.“¹⁷⁶ Průšek tvrdí, že jeho pustá teorie, s níž dříve v Praze oceňoval dění v Číně jako „jednu z nejúžasnějších událostí vůbec ve světových dějinách“, nyní mohl „položít ruku na puls toho vývoje a přímo to hmatat“.¹⁷⁷

V dopise z 16. února 1951 (omylem datován 1950), tedy konce pobytu delegace, už si nicméně vyčerpaný Průšek stěžuje: „Už se mi hnusí každá zmínka o jídle, tím hůře, když mám při tom s někým sedět a mluvit.“¹⁷⁸

Když se v prosinci 1951 vláda usnesla na zřízení Vládní komise pro vybudování Akademie věd, byl Jaroslav Průšek jedním z jejích členů (Jan Rypka, druhý orientalista v Komisi, na členství v ní o dva měsíce později rezignoval)¹⁷⁹. K oficiálnímu ustavení komise došlo v polovině ledna 1951 a jmenovány do ní byly „jak politicky spolehlivé osoby, tak všeobecně respektovaní reprezentanti vědy“.¹⁸⁰ Po vzniku Československé akademie věd v lednu 1952 se stal po Vincenci Lesném ředitelem Orientálního ústavu, jenž byl začleněn pod její střechu, členem korespondentem ČSAV a tajemníkem literárně-historické sekce. Za svou vědeckou práci na výzkumu nové čínské literatury dvakrát obdržel státní cenu (1952, 1954).

¹⁷⁵ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z 19. 12. 1950.

¹⁷⁶ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z Nového roku 1951.

¹⁷⁷ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z Nového roku 1951.

¹⁷⁸ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II.a, inv. č. 13, Olga Průšková (manželka). Dopis z 16. 2. 1951 (mylně datován 1950).

¹⁷⁹ POKORNÁ, Magdaléna. Sjednáním proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 105-120. ISBN 80-7184-959-6.

¹⁸⁰ POKORNÁ, Magdaléna. Sjednáním proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945-1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 109. ISBN 80-7184-959-6.

Vedle toho držel ještě nějakou dobu funkce na univerzitě, ale v roce 1954 ho těžká srdeční nemoc (v pracovní neschopnosti se Průšek nalézal od 3. 2. 1954, do 1. 6. téhož roku¹⁸¹) donutila k zásadním změnám v pracovním životě. Upřednostnil funkce spojené s působením v ČSAV. Předal nejdříve fakticky, ale potom i oficiálně, provoz a vedení katedry (1955) na fakultě do rukou svých žáků a pokračovatelů, aby se mohl soustředit pouze na řízení Orientálního ústavu a vedení VIII. sekce ČSAV. Řádným členem - akademikem se však stal až v prosinci 1955, kdy tímto dosáhl hodnosti doktora věd.¹⁸²

Na okraj této problematiky uvádíme, že oproti jistě oprávněným stížnostem na špatné financování a celkově materiální podmínky orientalistické práce po celé sledované období si Průšek jako univerzitní profesor žil velmi dobře.¹⁸³ A nejednalo se pouze o finanční zabezpečení odpovídající množství vykonané práce v četných akademických funkcích,¹⁸⁴ nadřízené orgány se snažily i o důstojné zabezpečení bytových podmínek v politicky citlivé otázce přerozdělování bytů. Ministerstvo práce a sociální péče prováděcím výnosem zákona o hospodaření s byty¹⁸⁵ zajistilo ohleduplné zacházení s vědeckými pracovníky: ti měli nárok na „zvláštní místnost jako pracovnu a další místnosti, které potřebuje k uložení své knihovny, archivu, rukopisů, sbírek a vědeckých pomůcek nebo laboratoře“.¹⁸⁶ Hmotné poměry profesora Jaroslava Průška odpovídaly množství práce, kterou v nejrůznějších funkcích vykonával, a také úrovni, jež mu byla v tabulce hodnocení přiznána - výborný.¹⁸⁷ Kromě odborné kvalifikace měla být součástí hodnocení také „politická vyspělost“.¹⁸⁸

¹⁸¹ A AV ČR, fond Jaroslav Průšek, karton I, sign. Ie, inv. č. 12, potvrzení zaměstnavatele o přijetí pracovní neschopnosti.

¹⁸² AUK, fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Jaroslav Průšek. Dopis z rektorátu, 6. 12. 1955.

¹⁸³ AUK, fond FF UK, Děkanát - spisy. Návrhy na převod vysokoškolských profesorů do nových platů, 1949/50. AUK, Personalie pedagogického sboru, karton 51, inv. č. 611, Jaroslav Průšek. Platové výměry. S vyčíslením nejrůznějších funkčních i sociálních příplatků.

¹⁸⁴ Kromě výuky a souvisejících povinností také účast na předávání akademických hodností a mnohé další.

¹⁸⁵ Zákon, na jehož základě bylo lze rušit užívatelské smlouvy u prokazatelně nevyužívaných bytů nebo přidělit nadbytečné místnosti v bytě k užívání jiným uživatelům.

¹⁸⁶ AUK, fond FF UK, Děkanát - spisy.

¹⁸⁷ AUK, fond FF UK, Děkanát - spisy. Návrhy na převod vysokoškolských profesorů do nových platů, 1949/50. Tabulka sestávala z hodnocení méně než průměrný, průměrný, výborný.

¹⁸⁸ AUK, fond FF UK, Děkanát - spisy. Návrhy na převod vysokoškolských profesorů do nových platů, 1949/50.

Během celých 50. let Průšek v komunikaci s politickými špičkami prosazoval svou vizi orientalistiky a sinologie jako služby socialistickému táboru. Během let 60., kdy se situace ve vědě postupně pomalu normalizovala, byl aktivní ve slibně se rozvíjející vědecké výměně se zeměmi západní Evropy (s tím souvisela řada funkcí v nejdůležitějších evropských i světových orientalistických organizacích), jež byly - v souvislosti s proměnou priorit v sinologii - lačny informací ze zemí za železnou oponou.

Příznivý vývoj byl přerušen vstupem okupačních armád roku 1968. Průšek a mnozí jeho žáci byli počátkem sedmdesátých let odstaveni od možnosti akademické i univerzitní pedagogické práce. Průšek těsně po okupaci vedl mohutnou korespondenci se světovými sinology,¹⁸⁹ a jeho dopisy jsou smutným svědectvím toho, o čem hovoří i pamětníci, Průškovi žáci, kteří ho chodili pravidelně navštěvovat: že konec aktivní vědecké práce, stejně jako osud, který postihl jeho žáky, Průška psychicky zlomily.¹⁹⁰

Zemřel 7. 4. 1980 v Praze.

¹⁸⁹ Birch, Bodde, Demiéville, Jelisejev, Fairbank, Lattimore, Lee Leo Ou-fan, a další - A AV ČR, Jaroslav Průšek, karton 1, sign. II b1.

¹⁹⁰ Shodné výpovědi pamětníků, osobní rozhovory. Interview s Augustinem Palátem.

4. Věda, popularizace a kulturní výměna jako propaganda od srdce

Stejně jako ostatní vědy, i orientalistika a sinologie měly v poúnorových letech důležitou propagandistickou¹⁹¹ funkci.

Pro představu o rozsahu popularizační činnosti, jejímž účelem byla osvěta stejně jako propaganda, ocitujme ze souhrnu, který podal pražské pobočce tiskové agentury Nová Čína Augustin Palát, když informoval o práci Orientálního ústavu za desetiletí po vzniku ČLR:

„Počet knižních překladů čínské literatury do češtiny a slovenštiny publikovaný po roce 1949 je velmi vysoký ... celkem bylo vydáno do konce roku 1960 80 překladů a přibližně 10 překladů je v tisku. ... Vedle toho bylo jen v časopise Nový Orient od roku 1949 do konce r. 1960 uveřejněno asi 150 překladů povídek, kratších novel, básní a pod a přibližně stejný opočet článků, reportáží a zpráv o Číně. Mnohem větší počet překladů i článků uveřejnili pak naši sinologové v jiných časopisech i denním tisku. ... Každoročně přednesli naši sinologové přibližně 30-40 úřednášek o Číně a čínské kultuře a to nejen v Praze, nýbrž i v nejrůznějších městech celého Československa. Vedle toho se podíleli na přípravě výstav o Číně a čínské kultuře pořádaných Náprstkovým muzeem. Těchto výstav bylo uspořádáno od roku 1949 celkem 16 v Praze a 84 v dalších městech ČSSR, přičemž tyto výstavy shlédlo přibližně 620.000 osob.“¹⁹²

Osvětová činnost se projevovala na několika různých úrovních, všechny ale přinesly i zásadní důsledky pro podobu sinologie na dlouhá desetiletí dopředu. Nejdůležitějšími vzájemně provázanými složkami tohoto procesu byly popularizace ve smyslu představení Číny v souladu s proklamativně antiimperialistickým diskurzem, a kulturní výměna, jež tuto popularizaci živila, podmiňovala, a dodávala jí univerzální hodnotový rozměr. Zahrnovala veškeré aktivity od získávání a výměny knih, artefaktů i lektorů, přes mnohaleté pobyty studentů až ke kulturním akcím a jejich oboustranné mediální reflexi v obou zemích.¹⁹³

¹⁹¹ Slovo propaganda používáme jako neutrální termín popisující vzájemné oboustranné, byť mnohdy asymetrické propojení politiky a vědeckých výstupů.

¹⁹² A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 6, inv. č. 13, Orientalistika celkově 1953-1962, Informace - sinologie - přehled pro Tiskovou agenturu Hsinhua, 21. 6. 1961.

¹⁹³ Sběr části materiálu v československých médiích provedla ve své bakalářské práci Jana Řeháčková. ŘEHÁČKOVÁ, Jana. *Česko-čínské vztahy 1945-1968 a jejich prezentace v dobovém tisku*. Olomouc, 2001. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého Filosofická fakulta.

Součástí popularizace, jež byla zároveň propagandistickou prací v nejvlastnějším slova smyslu, byla kultura podávaná širokému publiku prostředky snadno přístupnými a jím oblibovanými. První generace sinologů plánovitě a uvědoměle vytvářela překlady čínské literatury. Ty navazovaly na tradici založenou Jaroslavem Průškem již před druhou světovou válkou a během ní, a to nehovoříme pouze o Mathesiovi: Průšek je například autorem jednoho vůbec z prvních překladů¹⁹⁴ zakladatele moderní čínské prózy Lu Xuna, k němuž napsal předmluvu sám Lu Xun.¹⁹⁵ Další překlady uveřejňoval Průšek za války.¹⁹⁶

Příslušníci první generace sinologů také aktivně besedovali na venkově, otevírali výstavy a psali k nim katalogy, pomáhali při vydávání naučných a encyklopedických děl nejen pomocí se sinologickými hesly a přepisy, ale i s vyvážením struktury těchto děl, konzultovali tvorbu dobových filmových snímků o Číně a podobně. K celkové „demokratizaci“ vědeckých výstupů napomohlo i vytvoření a zavedení české standardní transkripce, jejíž potřeba odrážela zvýšenou frekvenci čínských zeměpisných i osobních jmen v československých sdělovacích prostředcích.¹⁹⁷ Ustavená komise pro vytvoření standardního českého přepisu sestávala ze sinologů (Oldřich Švarný, Augustin Palát, Josef Bartůšek), bohemistů a fonetiků, ale i kartografů. Na pověření Jaroslava Průška vytvořil podklad pro komisi jediný fonetik mezi Průškovými studenty, Oldřich Švarný.¹⁹⁸ Po odražení návrhů na aplikaci postupů z ruské transkripce čínštiny, jež prosazoval tehdejší děkan FF UK Bohuslav Havránek, byl standardní český přepis čínštiny roku 1951 schválen Názvoslovnou komisí při Státním zeměměřičském a kartografickém ústavu a následně na její doporučení přijat jazykovou komisí při 8. sekci ČSAV.¹⁹⁹

¹⁹⁴ PALÁT, Augustin. On the history of Czech Sinology from the end of 19th century to the present. In: *Europe studies China. Papers from an International Conference on the History of European Sinology*. London: The Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange, 1995, s. 26-44. ISBN: 978-0906610169.

¹⁹⁵ LU, Xun. *Vřava*. Praha: Lidová kultura. 1937.

¹⁹⁶ KONFUCIUS. *Hovory Konfuciovy*. Praha: Jan Laichter. 1940. Otázky a názory (Jan Laichter). PRŮŠEK, Jaroslav, Bohumil MATHESIUS. *Bohyně milosti, aneb, Jak zahubila vášeň řezbáře nefritu: povídka z tržišť a bazarů staré Číny - rozhraní XII. a XIII. století*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1942.

¹⁹⁷ PALÁT, Augustin. Několik slov k počátkům transkripce čínštiny u nás. In: TRÍSKOVÁ, Hana ed. *Transkripce čínštiny. Sborník statí*. Praha: Česko-čínská společnost, 1999, s. 23-28. Zde viz i popis Průškovy počeštěné varianty Wade-Gilesovy transkripce, již použil pro první českou učebnici čínštiny.

¹⁹⁸ ŠVARNÝ, Oldřich. Geneze standardní české transkripce. In: TRÍSKOVÁ, Hana ed. *Transkripce čínštiny. Sborník statí*. Praha: Česko-čínská společnost, 1999, s. 29-32. Zde rovněž fonetické principy, na nichž byl český přepis postaven.

¹⁹⁹ PALÁT, Augustin. Několik slov k počátkům transkripce čínštiny u nás. In: TRÍSKOVÁ, Hana ed. *Transkripce čínštiny. Sborník statí*. Praha: Česko-čínská společnost, 1999, s. 27.

Ze samotné ČLR zajišťovali přísun kulturních informací kulturní přidělenci, a to byli v 50. letech sinologové. Od roku 1951 do roku 1954 byl kulturním přidělcem v Pekingu Zdeněk Hrdlička, v dalších čtyřech letech tuto funkci zastával Augustin Palát. Jejich role spočívala samozřejmě jednak v reprezentaci Československa na diplomatických akcích v Pekingu,²⁰⁰ ale také v organizaci kulturních akcí, jež byly součástí kulturní dohody obou zemí, a informování československého ministerstva informací a osvěty, případně ministerstva zahraničí²⁰¹ o především kulturním dění v ČLR.

Živá a plodná kulturní (a akademická, kterou můžeme brát jako součást té kulturní) výměna mezi Československem a Čínskou lidovou republikou bývá nejzřetelnějším rysem počátečních období naší sinologie.²⁰² Tato výměna se v osobních vzpomínkách pamětníků doposud pojímala jako něco výhradně pozitivního, co napomáhalo jak badatelům, tak hlavně široké veřejnosti (jež byla hlavním adresátem mnoha výstupů, jež jsou výsledky této výměny), k lepšímu poznání cílové kultury, kontaktu s rodilými mluvčími jazyka, získávání jinde nedostupné literatury a podobně. Skoro nikde se nelze dozvědět o tom, že, natož jak systematicky čínská strana zásadním způsobem aktivně utvářela skutečnost, s níž přišli cizinci do styku. Není pamětníky příliš zdůrazňováno to, co pravděpodobně považují za samozřejmé, že už výběr zahraničních návštěvníků, tedy těch, kteří se k tomuto výseku skutečnosti dostali, byl veden především kádrovou politikou, aby se zajistila co nejvyšší spolehlivost tohoto očitého svědka, který měl případně o Číně referovat ve své domovině.

Pro promyšlenou systematickou a účinnou propagandistickou práci, kterou prováděl s cizinci Sovětský svaz, existuje u nás řada studií. Čínské problematiku v tomto ohledu se u nás zatím dotknul pouze předčasně zesnulý slovenský sinolog Martin Slobodník, který se zabýval Čínou konstruovanou v cestopisných textech členů československých delegací do ČLR. Řízenost práce s cizinci je přitom naprosto klíčovým aspektem československo-čínské kulturní a akademické výměny, a její možnosti vymezuje ve skutečnosti poměrně úzce. Elity navštěvovaly ČLR v delegacích, jejichž průběh byl pečlivě plánován a hlídán, včetně striktní kontroly osobního pohybu návštěvníků, kteří ovšem měli vidět Čínu „na vlastní oči“ a masám doma pak zprostředkovat to, co viděly, a doprovodit to rovněž striktně omezenými vizuálními

²⁰⁰ Impozantní frekvence kulturních i reprezentačních akcí viz například Výkazy společenských styků ZÚ Peking. A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čsl. zastupitelské úřady v cizině 1954.

²⁰¹ A MZV, TO-O Čína 1945-1959, karton 1, Čsl. zastupitelské úřady v cizině 1950-1952, Zpravodajství kulturního přidělence 3. 9. 1952.

²⁰² Zdůrazňována jak v pramenech orálních, tak vzpomínkách psaných.

materiály (film a fotografie), jež pořídily na vybraných místech. Monopol na pořizování a distribuci těchto vizuálních materiálů do zahraničí, jaký fungoval v Sovětském svazu,²⁰³ si pochopitelně osvojila také ČLR - odsud historky se zákazy fotografování a ničením filmů ve fotoaparátech v orálně-historické části naší práce. Kromě toho ale, že čínská strana bedlivě připravovala tento systém inscenovaného poznávání, je třeba vzít v úvahu i nastavení návštěvníků, které pro případ Sovětského svazu glosuje Tony Judt:

„Pro ty, kdo věřili v SSSR - buď jako komunisté, anebo jako pokrokoví souputníci -, příběh Sovětského svazu nesouvisel s tím, co viděli na vlastní oči. Ptát se, proč lidé, kteří SSSR navštívili, neviděli pravdu, se mívá s meritem věci. Většina lidí, kteří pochopili, co se v SSSR děje, tam kvůli tomu nepotřebovali jezdit a zemi si prohlížet - zatímco ti, kdo do Sovětského svazu odjížděli s plamennou vírou, se obvykle vraceli ve stejném stavu (slavnou a vzácnou výjimkou je tu André Gide). Pravda, jakou hledal oddaný stoupenec komunismu, nebyla testovatelná dobovou realitou: jediným měřítkem tu byly budoucí výsledky.“²⁰⁴ Vybrat takové návštěvníky, kteří jsou vůči ČLR pozitivně naladěni, bylo klíčovým úkolem institucí ve spřátelených zemích.

Z hlediska populárního informování o Číně byly dle podle slov Martina Slobodníka,²⁰⁵ jenž se čínskými cestopisy českých a československých cestovatelů v několika studiích zabýval, důležité hlavně dvě delegace: První byla delegace Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého v létě a na podzim 1952, a další z tohoto hlediska plodnou byla kulturní delegace²⁰⁶ vedená spisovatelkou Marií Majerovou. Jejími členy byli pracovníci československých divadel (Andrej Bagar), spisovatelé (Marie Pujmanová, Pavel Kohout), malíři (Adolf Hoffmeister) a mnozí další kulturní pracovníci. Delegáti několik dní před odjezdem vyslechli obecné přednášky o čínské historii, čínské revoluci a vzniku Nové Číny, a také zvláštní přednášky zaměřené podle oboru činnosti jednotlivých delegátů. Mnozí z delegátů po návratu z Číny sepsali cestopisná vyprávění, jež byla dle Slobodníka takřka povinným „publikačním

²⁰³ LOMÍČEK, Jan. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: KÁRNÍK, Zdeněk. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek VI. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 46-71. ISBN 978-80-7363-350-9.

²⁰⁴ JUDT, Tony a Timothy SNYDER. *Intelektuál ve dvacátém století: rozhovor Timothyho Snydera s Tonym Judtem*. Praha: Prostor, 2013. Obzor (Prostor), s. 111. ISBN 978-80-7260-289-6.

²⁰⁵ SLOBODNÍK, Martin. „Ako rybky v akváriu“ - nepublikovaný strojopis Milana Ferka o cestě do Číny v decembri 1964. *Studia Orientalia Slovaca*. 2013, 13 (2), 209-273.

²⁰⁶ Do ČLR odjížděla 23. září 1953.

výstupem“ takové cesty. Jejich funkcí bylo zprostředkovat publiku život v zemi, do níž se krom několika vyvolených neměl možnost podívat skoro nikdo. Dle Slobodníkových závěrů existují v cestopisech individuální rozdíly stylové, všechny však shodně podávají idealizovaný obraz země na vzestupu, a to i přesto, že máme důkaz v podobě interní zprávy jedné z delegátek, Jarmily Glazarové, že si alespoň někteří delegáti byli velice dobře vědomi, jaké Potěmkinovy vesnice jim čínští hostitelé předvádějí. Citujeme dle Martina Slobodníka: „Pre problémy s organizáciou cesty na československej strane prišli do Číny neskôr a čínski hostitelia im napokon pripravili identickú trasu, akú absolvovala kultúrna delegácia na jeseň 1953: „Mluvili jsme s předními dělníky a úředníky a jejich příběhy jsme znali od slova k slovu z povídek a reportáží loňské delegace.“ Mináč a Glazarová sa tak stretávali s tými istými „obyčajnými Číňanmi“ ako československí návštevníci pred rokom, ktorí tieto „štandardizované“ rozhovory už stihli po návrate publikovať...“²⁰⁷

Při shrnutí základních rysů čínských politik „zahraničních věcí“ vycházíme z výzkumu novozélandské expertky na čínskou zahraniční politiku Anne Marie Brady. Nerozebíráme dynamiku tohoto systému v celé její délce, dotýkáme se pouze základních principů, hlavně těch čínsky specifických, které byly uplatňovány v době, o níž píšeme. Čínské termíny v mezinárodní transkripci pinyin uvádíme pouze za účelem naznačení jejich závislosti na pevně daném čínském kontextu (zde navíc specifikovaném kontextu čínské propagandy), kde mají význam jiný, než jejich české „ekvivalenty“.

Čínští komunisté přejali základní principy sovětské vnější propagandy: nalezení cíle, s nímž by se mohli ztotožnit obyčejní lidé; veřejná podpora známých a uznávaných lidí, kteří by dodali tomuto cíli legitimitu; vytvoření tvrdého jádra stranických činovníků, kteří koordinují práci v zákulisí. Současně s těmito principy probíhalo úsilí o ochranu vlastních lidí před cizími vlivy.

Kromobyčejně účinným a pro adaptaci čínským prostředím krajně vhodným prostředkem k naplňování těchto cílů byl systém „delegací“, stojící na několika pilířích: bedlivé plánování a kontrola průběhu delegace; placení výdajů; závislost delegátů na hostitelích - co do přístupu do země, i co do schopnosti se v zemi pohybovat; luxus; řízené zprostředkování jakéhokoli styku s obyčejnými domorodci.

²⁰⁷ SLOBODNÍK, Martin. „Za celý život jsem neviděl tolik bídy“. In: Historyweb Denník N. Bratislava: Denník N, 18. 1. 2018 [cit. 10. 8. 2019]. Dostupné z: <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/za-cely-zivot-jsem-nevidel-tolik-bidy>.

Brady upozorňuje na vyšší účinnost čínského modelu, které si všímali i pozorovatelé, kteří zažili na vlastní kůži zacházení komunistických stran v obou státech - Sovětském svazu i Číně: jeden z nich, Max Granich, dává do kontrastu sovětskou hrubost s čínskou „naivní přátelskostí“. Jedním z důvodů může podle Brady být i to, že ve „zlaté éře“ čínského systému zahraničních věcí, tedy 30. a 40. letech, byla čínská komunistická strana ještě partyzánskou silou (byť pravidla styku s cizinci už byla v dobové podobě naplno aplikována) a byla vděčná té hrstce cizinců, kteří jí projevovali sympatie. „Předtím, než Sovětský svaz začal svým vlivem Čínu znatelně měnit, měla již vazby na značný počet přátelsky naladěných cizinců.“²⁰⁸

Nejdůležitější příčiny rozdílu ale vidí v tom, že čínská komunistická strana se soustředila více než Sovětský svaz na jednotlivé „zahraniční přátele“ (waiguo pengyou). Používala k tomu prostředky kořenící v čínské tradici, včetně komunikační zvyklosti velící soustředit se na témata spojující obě strany - ve snaze vyhnout se přímému konfliktu, a hledání „vztahů“ (resp. konexí, guanxi) tak, že zdůrazňujeme to, co je společné (qiu tong) a snažíme se vzbudit vzájemnou „náklonnost“ (ganqing). Dvě strany jsou v případě vztahu Číňana s cizincem v „systému zahraničních věcí“ (waishi xitong) vždy odděleny pevným vědomím toho, že cizinec je ten zvenčí, konstruován jako někdo, koho se je třeba obávat.²⁰⁹ Tento rys je dán obecnějším a v čínských dějinách hluboce zakořeněným jevem: jasným vnímáním rozdílu mezi insidery a outsidersy (nei wai you bie - zacházejme jinak s cizincem a jinak s našincem). Cizinec se může propracovat na „přítele Číny“, přičemž slova odvozená od „přátelství“ nesou v ústech funkcionářů čínské komunistické strany vždy množství politicky zatížených významů. „Přítel Číny“ je ten, kdo pomáhá čínským zájmům.

Nutnou hmatatelnou podobu dávají oněm potřebným vzájemným citům „hostiny, přípitky, dary, používání čestných a vřelých titulů“. „Pohostinnost“ (jiedai keren) koření v císařské tradici hostitelských obřadů (binli), které byly nevojenským strategickým nástrojem cílícím na vytvoření pocitu vděčnosti a pokory u pozornostmi zahrnovaného hosta - přičemž host nebyl „pozván“, ale „přijat“. V moderní době byla pohostinnost vypracována v disciplínu vedenou přísnými pravidly, která má ale působit jako „přirozená“.

²⁰⁸ BRADY, Anne Marie. *Making the Foreign Serve China: Managing Foreigners in the People's Republic*. Oxford: Rowman & Littlefield, 2003, s. 80.

²⁰⁹ Nepouštíme se zde do antropologických, natož rasistických rozborů, takže zdůrazňujeme, že obava z cizinců je zde pojímána pouze úzce, jako rys využívaný ve formulování pojednávané politiky. Netvrdíme samozřejmě, že je to rys, s nímž k cizinci přistupuje každý Číňan jen proto, že je Číňan.

Příjezd delegací a stipendistů z Československa do ČLR se tedy odehrávaly v situaci, kdy v chudé a zubožené ČLR²¹⁰ probíhaly revoluční změny včetně teroru, který postihoval statisíce lidí. Cizinci se museli složitě úředně registrovat a vysvětlit, proč se v zemi nacházejí. KS Číny byla jedinou entitou, která mohla s cizinci jednat, všechna jednání se odehrávala v čínštině a byly z nich pořizovány psané zápisy. I když mnoho cizinců zprvu revoluci uvítalo, během dvou let po roce 1949 většina z nich pocítila z nejrůznějších diskriminačních opatření (daně, omezení pohybu), že jsou v ČLR nevítanými hosty, a opustila ji, i když oficiálně ze země vyhoštění nebyli.²¹¹ Ani opuštění země nebylo snadnou záležitostí a znamenalo důkladné „prokádování“, než cizinec povolenku k odjezdu získal.

Těžkosti diplomatické práce v Nové Číně, které přímo souvisejí s opatřeními politiky zahraničních věcí, popisuje velmi otevřeně ve svém dopise ministrovi zahraničních věcí Viliamu Širokému z 15. listopadu 1950 tehdejší velvyslanec Weiskopf, byť přeceňuje roli staročínské zdvořilosti a nedoceňuje politický záměr za svými problémy:

„Příprava sebemenšího zájezdu ... si vyžadovala skoro přespřílišných námah a diplomatického jednání velmi značného rozsahu. Většina zdejších diplomatů sedí nejen stále v Peking, nýbrž ve svých velvyslanectvích a vyslanectvích. Zájezdy do okolí jsou částečně znemožněny špatným stavem komunikací a částečně bezpečnostními poměry. ... velký nedostatek středních kádrů způsobuje byrokratické překážky někdy fantastických rozměrů. ... K tomu všemu přichází ještě podstatný zbytek starých čínských tradic. ... Narazil jsem na velmi zdvořilou a měkkou, le nicméně neproniknutelnou oponu z vaty.“²¹² Následuje popis těžkostí při Weiskopfově snaze dostat se na konferenci spisovatelů, na kterou se nakonec nedostal: „Ukázalo se nakonec, že bezpečnostní orgány měly strach, že by se mezi účastníky konference mohl nacházet kuomintangský agent ... dále se ukázalo, že ministerstvo zahraničních věcí se bálo, že mojí návštěvou na konferenci vznikne precedent a že by všichni ostatní diplomatů žádali přístup ke všemožným konferencím. Tento v podstatě neudržitelný argument je používán velmi často ... Ministerstvo kultury se zase bálo, že by

²¹⁰ Pro základní informaci a komentovanou bibliografii do 90. let viz FAIRBANK, John King. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Dějiny států. ISBN 80-7106-249-9. Historie čínské revoluce nověji například DIKKÖTTER, Frank. *The Tragedy of Liberation. A History of the Chinese Revolution 1945-1957*. New York: Bloomsbury Press, 2013.

²¹¹ BRADY, Anne Marie. *Making the Foreign Serve China: Managing Foreigners in the People's Republic*. Oxford: Rowman & Littlefield, 2003, s. 82.

²¹² A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1949-1950. Dopis velvysl. Weiskopfa V. Širokému. 17. 11. 1950.

úroveň konference byla příliš nízká a že by čínská literatura „ztratila obličej“ v mých očích. ... Našinec je zde doslovně imobilisován staročínskou zdvořilostí tak, že se cítí jako Charlie Chaplin, pochodující po měkkém asfaltu.“²¹³ Kromě obavy z kuomintangských agentů a „ztráty obličeje“ coby vysvětlení toho, proč se nemůže účastnit té či oné akce, se Weiskopf setkal ještě s neproniknutelnými překážkami přímo způsobenými rodící se mohutnou byrokracií, v níž nejsou rozprostřeny kompetence a úředníci na nižších úrovních se neodvážejí cokoli rozhodovat. Pročež vážne i informování o důležitých politických událostech, jež si Weiskopf coby velvyslanec spojeneckého státu nárokuje, ale zatím je od úředníků, s nimiž se dostane do styku, odkazován na novinové zpravodajství. „Vše to se odehrává v nejpříjemnějších formách a v ovzduší nejharmoničtějšího přátelství.“ Velmi kuriózní je vyprávění o nemožnosti dostat se k audienci u ministra zahraničních věcí ČLR Zhou Enlaie, jež nakonec vedla až k přijetí u vicepremiéra Liu Shaoqiho.²¹⁴ Weiskopf zdůrazňuje, že i tak je díky svého osobnímu přátelství s Liu Shaoqim a ostatními čínskými prominenty v mnohem lepší situaci než diplomaté ostatních lidově demokratických států.²¹⁵

V depeších jeho následovníků ve funkci se již podobné věci neobjevují, ostatně Weiskopf byl po svém vystřídání na postu velvyslance v Pekingu kritizován nejen za svá slova v tomto dopise, ale za celkový nepřikladný přístup k diplomatické práci, zejména k činnosti „zpravodajské“. Na schůzi zastupitelského úřadu v Pekingu řekl vedoucí asijského odboru na československém MZV Ladislav Šimovič k zpravodajství velvyslance Weiskopfa, že „ho více zajímaly zmínky indického velvyslance o světové politice než zmínky velvyslance SSSR a vůbec vlastní poznatky o politice v Číně“.²¹⁶ Když Šimovič kritizoval časté polemiky Weiskopfovy s MZV a způsoby jeho nazírání na čínskou politiku, pravděpodobně to zamýšlel jako varování novému velvyslanci Františku Komzalovi. Weiskopfova slova o „vatové oponě“ považuje Šimovič za „nesprávný poměr k čínským soudruhům a k Číňanům

²¹³ A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1949-1950. Dopis velvysl. Weiskopfa V. Širokému. 17. 11. 1950.

²¹⁴ A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1949-1950. Dopis velvysl. Weiskopfa V. Širokému. 17. 11. 1950.

²¹⁵ A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. Zastoupení v cizině 1949-1950. Dopis velvyslance Weiskopfa V. Širokému. 17. 11. 1950.

²¹⁶ A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1950-1952, Záznam z porady konané na velvyslanectví dne 2. 5. 1952.

vůbec“.²¹⁷ Celkově práce velvyslanectví vykazovala málo disciplíny, plánovitosti a jednoty - Zdeněk Hrdlička je například kritizován za to, že používá hlavičkový papír s nápisem „Úřad kulturního přidělence“, když se přeci nejedná o samostatný úřad. Někteří zaměstnanci se přidali ke kritice nedostatečného politického vedení za minulého velvyslance a ocenili možnost svobodné diskuse.²¹⁸ Někteří se zase Weiskopfa zastali s tím, že nelze svalovat všechnu vinu na něj, že zaměstnanci úřadu se nedostanou z Pekingů a podle toho zpravodajství domů také vypadá. Poukázali na nutnost provádění kritiky a sebekritiky.²¹⁹ Poradu uzavřel velvyslanec Komzala tím, že je nutné se ve všech směrech učit od sovětských soudruhů, jejichž velvyslanectví vystupuje jednotně, se sebevědomím a disciplinou. Pod Komzalovým vedením se každopádně disciplína na velvyslanectví pozvedla, sstematizovala se činnost vzdělávacích kroužků a zavedly se pravidelnější schůze.²²⁰

4.1. Kulturní a akademická výměna

Ani výše načrtnutá plánovitá a systematická povaha čínské politické práce se zahraničím by sama o sobě nestačila, kdyby nebylo u cílové země a kultury na co navázat. Kromě toho, že Československo (v souladu se zahraničními zájmy Sovětského svazu) a ČLR byli po roce 1949 političtí spojenci s příznivě naladěnými politiky na obou stranách, existovaly, jak výše popsáno, hlubší příčiny celospolečenského hledání alternativy, jejímž ztělesněním se - i zásluhou Jaroslava Průška, jak uvidíme níže - stala vzdálená Čína.

Ale kulturní zájem o Čínu u vzdělaných vrstev existoval už za první československé republiky. Během druhé světové války a v letech bezprostředně následujících se emocionálně prohloubil, aby byl nakonec posílen pocitem příslušnosti do společně budovaného tábora socialistických zemí. Podobná slova, jako jsme četli o úloze „nové orientalistiky“ ve sbližování národů, čteme i ve zprávách o výstavách a jiných kulturních akcích, jež proběhly mezi roky 1945 a 1948. K výstavě čínské kultury v Náprstkově muzeu na jaře 1946 Nový

²¹⁷ A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1950-1952, Záznam z porady konané na velvyslanectví dne 2. 5. 1952.

²¹⁸ S. Moulis. A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1950-1952, Záznam z porady konané na velvyslanectví dne 2. 5. 1952. S. Klučina si zase stěžoval, že zaměstnancům ani přes jejich zájem vedení nevyšlo vstříc v otázce politického školení.

²¹⁹ S. Legler. A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1950-1952, Záznam z porady konané na velvyslanectví dne 2. 5. 1952.

²²⁰ A MZV, TO-O Čína, 1945-1959, karton 1, Čína, Čsl. zastoupení v cizině 1950-1952, Záznam z porady konané na velvyslanectví dne 2. 5. 1952.

Orient napsal, že „jde o více než o pouhou příležitost, aby naše obecnost alespoň částečně shlédlo bohaté sbírky našich museí ... výstava tato je především symbolem našeho upřímného přátelství k velikému čínskému národu a vroucím díkem za podíl, kterým hrdinný čínský lid svým osmiletým nadšeným bojem proti fašismu přispěl ke konečnému vítězství Spojenců“.²²¹

Československá diplomacie měla sice oproti orientalistům v prokazování upřímného přátelství mírné zpoždění, ale i tak dala svoje prozatím neoficiální spojenectví několikrát najevo již před vznikem Čínské lidové republiky.

Celý rok před vznikem ČLR odsouhlasily československé úřady čínským komunistům otevření pobočky jejich zpravodajské agentury Nová Čína na našem území. Tuto událost popisuje Bakešová jako „nejdůležitější vklad československé diplomacie pro uvedení nového čínského státu do mezinárodního kontextu“²²² na podzim roku 1948. Vstřícnost československých představitelů byla umožněna obratem v Sovětském svazu,²²³ kde nebylo do poloviny tohoto roku jasné, jak se sovětsko-čínské vztahy vyvinou. Vztahy J. V. Stalina a Mao Zedonga se vyvíjely složitě - Mao Zedong byl jako sebevědomý autor propojení marxismu-leninismu s osvobozovacím bojem koloniálních národů Stalinovi konkurentem. „Obrat nastal ve druhé polovině roku 1948, kdy ÚV KS Číny vydal prohlášení, ve kterém ... podmínil vlastní kontakty s představiteli cizích států přerušením styků s Kuomintangem ... a ochotou jednat s čínskými komunistickými úřady za podmínek rovnosti“.²²⁴ Další ústupky za účelem získání mocného spojence učinili ideologové KS Číny v podobě statí a článků velebících KS Sovětského svazu coby vzor pro KS Číny.

Událostí symbolického, ale i praktického významu byla návštěva početné čínské delegace v Praze na jaře 1949. Čínská delegace mířila původně do Paříže na první světový kongres Hnutí obránců míru, ale některým jejím členům byla během cesty odepřena francouzská víza vzhledem k vývoji občanské války v Číně. Československo tak nabídlo pořádání „náhradního“ kongresu v Praze.

²²¹ Výstava čínské kultury v Náprstkově museu. *Nový Orient*. 1945/1946. 1(5-6), 55-56.

²²² BAKEŠOVÁ, Ivana. *Legionáři v roli diplomatů: československo-čínské vztahy 1918-1949*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 157. ISBN 978-80-7308-462-2.

²²³ Ne zcela jednoduchou pozici Československa ve vztazích Sovětského svazu a Čínské lidové republiky v blízkosti se „roztržce“ zpracovává KOLENOVSKÁ, Daniela. Mezi dvěma slunci. Československo ve střetu Moskvy a Pekingy o mezinárodní komunistické hnutí (1953-1962). *Soudobé dějiny*. 2014, 4, 531-558.

²²⁴ BAKEŠOVÁ, Ivana. *Legionáři v roli diplomatů: československo-čínské vztahy 1918-1949*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 155. ISBN 978-80-7308-462-2.

Třiačtyřicet osobností čínské kultury zažilo v Praze kromě kongresu také velké vítězství čínské Rudé armády, jež 23. dubna dobyla - „osvobodila“ - Nanjing. Mezi členy této delegace nechyběl Průškův přítel Guo Moruo, jemuž Zdeněk Nejedlý při té příležitosti odsouhlasil čestný doktorát Karlovy univerzity „za vynikající práce v oboru krásné literatury, čínské filologie a historie“.²²⁵ Čestný doktorát, který byl jako mnoho čestných doktorátů udělených u nás zahraničním osobnostem v té době politickým zadáním,²²⁶ obdržel Guo Moruo 27. dubna 1949 z rukou promotora Průška.²²⁷ Nový Orient věnoval této události několik stran s obrazovou přílohou, která zachycuje mimo jiné i radost čínských delegátů při přijetí informace o „osvobození“ Nanjingu.²²⁸ Další plánovanou akcí měla být hospodářská delegace, kterou začala chystat československá vláda a Orientální ústav v tomto období, ale již se nestihla do vyhlášení ČLR uskutečnit.²²⁹

Bakešová dokládá schůzku diplomatů SSSR, Polska a Československa s „šéfem zahraničního úřadu dočasné správy Nankingu, později prominentním diplomatem zastupujícím ČLR na nejvyšších mezinárodních fórech, Huang Hua“ krátce před vyhlášením ČLR. Na schůzce, jež proběhla - proti všem dosavadním zvyklostem jednání komunistických úřadů - na osvobozených územích, vyslovil čínský zástupce přání „udržovat styky s lidově demokratickými státy“ a dále „že doufá, že se styky mezi lidovou Čínou a Československem budou příznivě vyvíjet“.²³⁰ Československo tak bylo mezi prvními státy, které uznaly vládu ČLR a přerušily diplomatické kontakty s vládou Kuomintangu. A co se týče frekvence styků mezi oběma zeměmi, skutečně se začala vyvíjet velmi příznivě.²³¹

²²⁵ AUK, fond FF UK. Děkanát - spisy. Profesor Kuo Mo-žo - čestný doktorát filosofie, 26. 4. 1949.

²²⁶ PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Čestní doktoři Univerzity Karlovy: 1848-2015*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 155nn. ISBN 978-80-246-3774-7.

²²⁷ PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Čestní doktoři Univerzity Karlovy: 1848-2015*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 168. ISBN 978-80-246-3774-7.

²²⁸ Národy Orientu pro mír. *Nový Orient*. 1948-1949, 4(4), 181-185.

²²⁹ BAKEŠOVÁ, Ivana. *Legionáři v roli diplomatů: československo-čínské vztahy 1918-1949*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 157. ISBN 978-80-7308-462-2.

²³⁰ BAKEŠOVÁ, Ivana. *Legionáři v roli diplomatů: československo-čínské vztahy 1918-1949*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, s. 156. ISBN 978-80-7308-462-2.

²³¹ Co se týče sběru a soupisu materiálu, jsou užitečné bakalářské práce, jež vznikly na Katedře asijských studií Univerzity Palackého v Olomouci: jedna se věnuje ohlasu československo-čínských styků v dobovém československém tisku, druhá - viz níže - přehledu akcí pořádaných v rámci kulturní výměny. ŘEHÁČKOVÁ, Jana. *Česko-čínské vztahy 1945-1968 a jejich prezentace v dobovém tisku*. Olomouc, 2011. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra asijských studií.

Vznik Čínské lidové republiky byl důvodem obrovského manifestačního shromáždění²³² v pražské Lucerně 12. října, na němž řečnili náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger, ministr Zdeněk Nejedlý, dlouhou přednášku pronesl profesor Jaroslav Průšek a hovořili i zástupci pražských úderníků. Četla se čínská poezie. Průšek zaslal jménem Československo-čínské společnosti telegram Mao Zedongovi, a dostal zpět telegram s poděkováním. O dvanáct dní později vítal Svaz československé mládeže delegaci mládeže čínské na podobné manifestaci.

Československé delegace tak byly součástí relativně velmi úzkého okruhu těch, již byli do ČLR oficiálně zváni - ostatně podmínkou pozvání po roce 1949 byla „předrevoluční“ důvěra KS Číny, případně alespoň doporučení domovské komunistické strany.

Následovalo postupné podepisování dohod o spolupráci, jak hospodářských, tak kulturních, s různou mírou vzájemnosti a recipacity. Hospodářským kontaktům se v naší práci nevěnujeme, ale do budoucna bude třeba studovat propojení technické a hospodářské složky výměny s jejím propagandistickým účelem, zejména proto, že Československo bylo pro ČLR státem vyspělým a hodlala ho coby spojence v tomto ohledu vytěžit. Zmíníme, že výstavy o Československu v ČLR se také týkaly techniky a technického pokroku,²³³ ČVUT poslalo čínským vysokým školám měřicí, laboratorní a obráběcí stroje.²³⁴ Velkou práci na výzkumu hospodářské spolupráce Československa a Číny vykonal Aleš Skřivan, jenž z pohledu historika ekonomických vztahů konstatuje, že například termín „vědecko-technická spolupráce však není příliš výstižný, ve většině případů se totiž ... jednalo o jednostrannou pomoc Československa komunistické Číně“.²³⁵ Skřivanovy výzkumy archivního materiálu týkajícího se hospodářských styků jsou ve značném rozporu s propagandistickým obrazem²³⁶

²³² PRŮŠEK, Jaroslav. Zrození Čínské lidové republiky. *Nový Orient*. 1949, 5 (2-3), 25-32. Zde přetištěna přednáška Jaroslava Průška k této příležitosti, rámovaná překlady klasické čínské poezie.

²³³ Například A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Styky mezi ČSR a ČLR za třetí čtvrtletí 1952, s. 2, 4.

²³⁴ Například A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Styky mezi ČSR a ČLR za třetí čtvrtletí 1952, s. 2, 4. A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Styky vzájemné 1955-1958, Čs.-čínské styky za II. čtvrtletí 1954, s. 3. Darování strojů navrhl velvyslanec Weiskopf poté, co navštívil dílny čínských technických fakult.

²³⁵ SKŘIVAN, Aleš. *Československý vývoz do Číny 1918-1992*. Praha: Scriptorium, 2009, s. 235. ISBN 978-80-87271-12-4.

²³⁶ K jedné konkrétní podobě propagace československo-čínských hospodářských vztahů viz práci Daniely Kolenovské o spolupráci mezi zemědělskými družstvy v Československu a ČLR (Statek československo-čínskému přátelství ve Vinařicích na Kladensku, a jeho družba s čínským Cangzhou v provincii Hebei). KOLENOVSKÁ, Daniela. Vinařičtí družstevníci pší do Číny. *Dějiny a současnost*, 2014, 36 (1), 32-35.

vzájemnosti (hlavně vzájemné výhodnosti) v dobovém tisku: hodnotí hospodářskou výměnu v té době spíše kriticky.²³⁷ Zajímavou práci týkající se jedné části československo-čínských styků napsala Lenka Krátká,²³⁸ jež ve studii o československé námořní plavbě věnovala podstatnou část právě spolupráci s ČLR.

O množství a kvalitě delegací přijíždějících v obou směrech svědčí stovky stran dokumentů v Archivu ministerstva zahraničních věcí,²³⁹ kde jsou styky s ČLR dokladovány ve čtvrtletních pravidelných i mimořádných přehledech. Po podepsání mezivládní kulturní dohody²⁴⁰ dostaly tyto přehledy podobu, která sledovala články dohody a vyjmenovávala a hodnotila aktivity v každé oblasti. Ze všech delegací si zaslouží delší zmínku především právě vládní delegace za účasti Václava Kopeckého na jaře 1952. Tato delegace kromě obligátních výletů a prohlídek (Shanghai, Hangzhou, Kanton, Wuhan) a účasti na májových oslavách podepsala čtyři mezivládní dohody: dohodu o kulturní spolupráci, dohodu o vědecko-technické spolupráci, ujednání o poštovní službě a ujednání o telekomunikačním styku. „Naše vládní delegace převýšila svým významem vládní delegace jiných lidově demokratických zemí, které dosud navštívily Čínu, neboť v čele naší vládní delegace stál člen politického sekretariátu KSČ s. ministr V. Kopecký.“²⁴¹ Přítomnost vysokého funkcionáře komunistické strany je samozřejmě rozhodujícím kritériem pro posuzování politického významu delegace. Ten podtrhlo i přijetí delegace samotným předsedou ČLR Mao Zedongem, v čemž dosáhlo Československo dalšího primátu mezi zeměmi socialistického tábora: „Před svým odjezdem z Pekingu 9. 5. 1952 byla naše vládní delegace přijata Mao Ce-tunem, kterážto cti se nedostalo dosud žádné vládní delegace z lidově demokratických zemí. Po přátelské rozmluvě se s. Mao Ce-tunem následovalo slavnostní odevzdání automobilu, který předsedovi Ústřední lidové vlády Čínské lidové republiky Mao Ce-tunovi zaslal jako osobní dar prezident naší republiky s. Klement Gottwald.“²⁴² Zcela jiný pohled na tuto delegaci i osobu Václava Kopeckého nabízí Ladislav

²³⁷ SKŘIVAN, Aleš. *Československý vývoz do Číny 1918-1992*. Praha: Scriptorium, 2009, s. 232-240. ISBN 978-80-87271-12-4.

²³⁸ KRÁTKÁ, Lenka. *Domovský přístav Praha: Československá námořní plavba v letech 1948 až 1989*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-3464-7.

²³⁹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Pracovní plán. Hodnocení práce.

²⁴⁰ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Pracovní plán. Styky mezi ČSR a ČLR ve II. čtvrtletí 1952.

²⁴¹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Československo-čínské styky v II. Čtvrtletí 1952, zprávy politické, s. 1.

²⁴² A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Československo-čínské styky v II. Čtvrtletí 1952, zprávy politické, s. 2.

Šimovič, výše zmíněný v kontextu debaty na československém velvyslanectví v Peking. Zdůrazňuje některé nepříjemné aspekty projevu ministra Kopeckého, který svou fixací na vulgárně pojatou sexualitu a nulovou sebereflexí v otázce délky vlastních projevů způsobil trapné momenty jak v ČLR, tak potom na manifestačních shromážděních v Praze. „V navštívených hlavních městách provincií – Šanghaji, Wuhane, Nankine, Kantone mal Kopecký na organizovaných zhromaždeniach „pracujúcich“ i viachodinové prejavy, ktoré sa veta za vetou prekladali do čínštiny a v ktorých spôsobom sebe vlastným trpezlivých a zvedavých čínskych poslucháčov (napríklad v Kantone univerzitných profesorov a študentov) netaktne poučoval o čínskej histórii a kultúre, ako si to zapamätal a zapísal pri rozhovoroch s profesorom Průškom doma a s dr. Palátom za dlhej cesty z Prahy do Pekingu. Bohatú faktografiu však spetroval ex abrupto vsunutými žartovnými historkami a často i nechutnými a Číňanom nepochopiteľnými vtipmi. To u poslucháčov vyvolávalo neraz trápny dojem, ba až prejavy nesúhlasu (čo Palátovi taktne naznačil čínsky tlmočník).“²⁴³

Co se týče delegací z ČLR do Československa,²⁴⁴ jejich nominálně kompletní výčet podává Zdeněk Trhlík v interní publikaci Ústavu mezinárodních vztahů z roku 1985.²⁴⁵ Čilý provoz politických i kulturních delegací probíhal od roku 1950. Studenti i mladí absolventi sinologie těmito delegacím tlumočili, čímž byli „hozeni do vody“ hovorové čínštiny, nežádka v její obtížné nářeční podobě.²⁴⁶

Zpravodajská spolupráce obou zemí byla samozřejmostí - za zachování určitého diplomatického odstupu (který nebyl zachováván nejspíš jenom v případě Sovětského svazu).

²⁴³ ŠIMOVIČ, Ladislav. Václav Kopecký. *Listy*. 2011 41(6), 30-32. Šimovič také popisuje Kopeckého přednášku v pražské Lucerně. Citujeme zde jen pod čarou, a to proto, abychom zaznamenali možnou stopu po další formě rituální pohostinnosti vůči delegacím, a to poskytnutí prostitutek. „Kopecký – verný sebe – v preplnenom sále pražskej Lucerny v dlhocižnej prednáške o návšteve vládnej delegácie v ČLR neopomenul vsunúť objavnú pasáž o ochlpení ohanbia čínskych žien! (To prirodzene vyvolalo nekonečný potlesk nakomandovaných najmä žižkovských súdruhov.)“

²⁴⁴ Probíhalo i příležitostné přijímání nejvyšších státních a stranických představitelů ČLR na velvyslanectví v Peking. Záznam o pátém výročí konce 2. světové války hovoří o přítomnosti celého státostranického pantheonu: přišel Mao Zedong, velitel ČLOA Zhu De, místopředsedové ČLR Liu Shaoqi, Song Qingling (madam Sunjatsen), ministr zahraničí Zhou Enlai, vicepremiér Guo Moruo a další. A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton Čsl. Zastoupení v cizině 1949-1950, Zpráva o recepci na počest 9. května, 24. 5. 1950.

²⁴⁵ TRHLÍK, Zdeněk. *Československo-čínské vztahy I*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985. Publikace je těžce poznamenána dobou svého vzniku, například u Průškovy delegace neuvádí jména ani Jaroslava Průška, ani manežlů Hrdičkových, za normalizace nežádoucích osob pohybujících se v „šedé zóně“. Ostatně fakt, že publikace je na obálce označena „Jen pro služební potřebu“ svědčí sám za sebe.

²⁴⁶ DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena, ed. *Jaroslav Průšek: 1906-2006 : ve vzpomínkách přátel = remebered by friends*. Praha: DharmaGaia, 2006. ISBN 80-86685-54-3.

Ministerstva zahraničních věcí lidově demokratických států si pravidelně vyměňovala zpravodajský „Monitor“ - našemu velvyslanectví v Pekingu ho zasílala agentura Nová Čína, čínskému u nás Česká tisková kancelář. Z roku 1958 je v archivních materiálech²⁴⁷ doloženo naléhání čínské strany, jež projevila zájem dostávat „Zvláštní zpravodajství ČTK“ v úplném znění. Pravděpodobně z důvodů již značně komplikovaných vztahů ČLR a Sovětského svazu v té době se dohodli příslušní úředníci ministerstva, že nejtajnější část do pravidelných informačních zásilek do ČLR zahrnuta nebude, protože československá ambasáda z čínské strany vyžadované informace rovněž téměř nedostává.²⁴⁸

Fungovala ale výměna redaktorů tiskových kanceláří, v těsných vztazích s vládními úředníky: když do Pekingu přijel Karel Béba coby nový zpravodaj ČTK v Pekingu, byl přijat zástupkyní informačního odboru čínské ministerstva zahraničních věcí, náměstkem ředitele, a vedoucím zahraničního oddělení agentury Nová Čína, kterým předal dary od činovníků z ČTK. Béba představil kolegům svůj pracovní plán a ti mu přislíbili pomoc, zejména spolupráci redaktora Gu Huozhana, jenž měl zkušenost s prací v Praze.²⁴⁹

Zástupci čínské velvyslanectví v Praze byli pravidelnými hosty na ministerstvu zahraničí, kde probírali především provozní záležitosti týkající se spolupráce obou zemí stejně jako politické/diplomatické dění obecně. Také pečlivě kontrolovali proudění čínské propagačního materiálu: „Při náhodném setkání se soudruhem Jang Jin-ťiao byla soudružka Carminová požádána o sdělení jmen čs. ústavů, institucí a úřadů, jimž jsou předávány čínské časopisy a vědecké materiály ministerstva kultury“.²⁵⁰ Seznam zahrnuje šestnáct položek - knihovnu akademie věd, Orientální ústav, Katedru Dálného východu FF UK, příslušné odbory na ministerstvu kultury, Československý rozhlas, Svaz české mládeže a další.

Zdá se, že československá strana poskytla čínské straně i cenné „know-how“ ohledně „kádrové práce“ diplomatických úřadů, včetně způsobu hodnocení zaměstnanců, jejich

²⁴⁷ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 1, Cizí ZÚ v ČSR, 1958-1959, Návrh dopisu 1. náměstka s. Gregora tajemníku ÚV KSČ s. Hendrychovi ve věci zasílání Monitoru pro ZÚ ČLR v Praze.

²⁴⁸ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 1, Cizí ZÚ v ČSR, 1958-1959, Návrh dopisu 1. náměstka s. Gregora tajemníku ÚV KSČ s. Hendrychovi ve věci zasílání Monitoru pro ZÚ ČLR v Praze.

²⁴⁹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 1, Československé zastupitelské úřady v Číně. Rozbor záznamů pracovních porad velvyslanectví v Pekinu. Záznam o návštěvě agentury Sinhua, 19. 5. 1954.

²⁵⁰ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7, Osvěta - časopisy. Seznam čs. ústavů, institucí a úřadů, kterým jsou předávány čínské materiály min. kultury.

odměňování i trestání, ale také střídání zaměstnanců v zahraniční službě.²⁵¹ Zkušenosti poskytovala československá zahraniční služba rodící se čínské diplomacii již v roce 1950. Tehdy uspořádala československá ambasáda na vyžádání čínského MZV čaj „pro 28 budoucích vedoucích čínských misí v zahraničí a dalších vysokých pracovníků MZV ČLR. Hosté si prohlédli velvyslanectví a kladli v asi tříhodinové diskusi několik set otázek“.²⁵²

Přátelské styky obou zemí nezůstaly pouze mezi nimi. Cílem snah Čínské komunistické strany bylo ostatně vždy získání přístupu do mezinárodních organizací a s tím spojené legitimacy i příležitostí k práci „Jednotné fronty“. Spojenci jako Československo byli nenahraditelnými prostředníky na této scéně: „Upřímná spolupráce mezi Československem a Čínskou lidovou republikou se ve II. pololetí letošního roku projevovala i na mezinárodně-politickém fóru a to zejména v Organizaci spojených národů, kde naše delegace obhajovala nekompromisně zákonná práva lidové Číny.“²⁵³ Následný lobbying vedoucího delegace na Valném shromáždění OSN ministra zahraničních věcí Václava Davida v OSN obsahuje kromě poukazu na politickou neudržitelnost absence ČLR v OSN i obavu z používání OSN ke stupňování provokačních výpadů proti ČLR. K obhajování některých kroků ČLR použila československá delegace formuli používanou KS Číny při odrážení mezinárodní kritiky, a to zdaleka ne jenom v období studené války: „vměšování do vnitřních záležitostí Čínské lidové republiky“.²⁵⁴

Samostatnou oblastí československo-čínské spolupráce byla výměna akademická, v jejíž základech stály staré osobní vazby Jaroslava Průška na čínské přední intelektuály, z nichž se po vzniku ČLR staly významné figury čínského politického života.

Na přelomu let 1950 a 1951 Průšek vedl na základě vládního rozhodnutí²⁵⁵ kulturní delegaci do ČLR. V oddíle 3.3. jsme citovali jeho dopisy manželce z této cesty, abychom ilustrovali Průškovy prožitky a názory.

²⁵¹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1949, karton 1, Cizí ZÚ v ČSR 1956-1957, Dotazy čínského velvyslanectví, týkající se kádrové práce MZV.

²⁵² TRHLÍK, Zdeněk. *Československo-čínské vztahy I*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985.

²⁵³ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Styky vzájemné, Čs.-čínské styky za II. pololetí 1954. Československo-čínské styky za II. pololetí 1954, 22. 12. 1954, s. 1.

²⁵⁴ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 11, Styky vzájemné, Čs.-čínské styky za II. pololetí 1954. Československo-čínské styky za II. pololetí 1954, 22. 12. 1954, s. 2.

²⁵⁵ AUK, fond FF UK, Personalie pedagogického sboru, Jaroslav Průšek, karton 51, inv. č. 611. Dopis na děkanát FF UK.

Během pobytu měla delegace za úkol navázat styky s příslušnými čínskými organizacemi, především se snažit získat knihy pro zamýšlenou²⁵⁶ čínskou knihovnu Orientálního ústavu. Delegace především spolu s čínskými partnery zařídila výběr a nákup téměř třiceti tisíc svazků knih, hlavně pro studium čínské literatury, literární kritiky a historie, většinou titulů z třicetiletí následujícího po Májovém hnutí 1919. Tento materiál byl základem pro vybudování Lu Xunovy knihovny, která do 60. let, kdy se v souvislosti se čínsko-sovětskou roztržkou kontakty zkomplikovaly až znemožnily, dosáhla počtu 55 tisíc svazků a 300 periodik. Do ČLR jel poté jako delegát již za Československou akademii věd, ještě dvakrát: roku 1956 jako člen vědecké delegace domlouvající spolupráci Československé a Čínské akademie věd, a roku 1960 vedl vědeckou delegaci do Koreje a Číny. Z dalších mezinárodních aktivit v období 1. poloviny 50. let jde kromě členství v mezinárodních orientalistických organizacích ještě o přednáškové turné po Německé demokratické republice, které podnikl roku 1952.

Průškova delegace také připravila půdu pro nejdůležitější kulturní delegaci do ČLR v padesátých letech, která zajistila podpis bilaterální smlouvy o kulturní spolupráci obou zemí: vládní delegaci vedenou Václavem Kopeckým v roce 1952.²⁵⁷

Na základě smlouvy vznikaly každoroční plány kulturní výměny, o jehož plnění zodpovědné strany referovaly v pravidelných přehledech.²⁵⁸ Ty svědčí o tom, že srovnatelné aktivity probíhaly na straně čínské i československé. Kromě oficiálních shrnujících přehledů, které si vesměs pochvalují dobře fungující a účinnou výměnu (například ve smyslu navštívenosti expozic a jejich kladného ocenění) jsou k dispozici i příležitostné texty jiného charakteru, které výměnu také oceňují. Velvyslanec Weiskopf takto pozitivně hodnotí výstavu Nové Československo, jež putovala po čínských velkoměstech: „Výstava [v Šanghaji] byla zahájena velmi slavnostně za účasti provinciální a městské vlády ... až do dnešního dne ji navštívilo 180.000 lidí a lze očekávat, že v posledním týdnu tento počet ještě vzroste.“²⁵⁹ Weiskopf referuje také o kladném přijetí a zájmu při besedách (v Umělecké akademii armády i Dělnický klub v Hankou). Kromě akademické výměny studentů, o níž pojednáme níže, se

²⁵⁶ Myšlenka takové knihovny vznikla již během výše zmíněné čínské delegace vedené Guo Moruoem.

²⁵⁷ SLOBODNÍK, Martin. Hládač minulosti Ríše středu v epoche apologétov „novej Číny“. In: JISL, Lumír, BĚLKA, Luboš a Pavel ŠINDELÁŘ, edd. *Čínský deník*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 240-261. ISBN 978-80-210-8142-0.

²⁵⁸ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 18.

²⁵⁹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Zpráva o služební cestě velvysl. v Pekinu do Šanghaje, 19. 11. 1951.

kulturní výměna týkala především populárních forem vzájemné prezentace zemí - v první řadě výstav a filmových a divadelních představení.

Pořádání výstav a snahy o založení muzea odpovídají dobovému trendu ustavování nové paměti a nových způsobů jejího předávání lidu v československé historiografii.²⁶⁰ Zatímco úkolem historiografie bylo skloubit revoluční stalinistickou přítomnost s národními tradicemi a výsledek představit na nově budovaných i tradičních „místech paměti“, sinologie jako velmi mladý obor se ustavovala přímo v revoluční přítomnosti. I úkoly orientalistiky jako takové byly formulovány především v mezích poznávání přítomnosti - silnou motivací byl antiimperialistický duch brojící proti exotismu. V sinologii ale, protože její prezentaci do té doby vytvářel na straně akademické jenom Jaroslav Průšek, a na straně umělecké sběratelé umění a malíři, byla zároveň již ustavena tradice silného vztahu k tradiční kultuře, poezii a malířství. Jak bude ukázáno v kapitole o časopise *Nový Orient*, jenž byl nejdůležitější popularizační i potenciálně propagandistickou platformou, oba směry sinologického bádání zde žily vedle sebe. Kontinuity mezi starým a novým/tradičním a moderním v Číně bylo ostatně zásadním tématem vědecké práce Jaroslava Průška, a umožnilo mu to - vlastně dialekticky - najít v tradiční kultuře to, co směřuje k budoucnosti, a v současné to, co bylo výsledkem životaschopných elementů ve staré kultuře.

Nemá smysl na tomto místě uvádět výčet všech aktivit a akcí.²⁶¹ Poukážeme jenom na to, že tematické zaměření výstav proběhnuvších v Československu v letech 1948-1960 vycházelo jak ze staré, tak z nové doby a kultury, někdy v přímé srovnávací perspektivě: Výstava Umění staré a nové Číny (1951) nebo Čína včera a dnes (1951-1952). Jednou z nejnavštěvenějších výstav byla ale výstava *Nová Čína*, kterou v Praze a pěti dalších městech navštívilo přes 120 000 lidí.²⁶² Reporty o těchto popularizačních akcích obecně svědčí, že u publika vzbudily

²⁶⁰ SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. V Praze: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7308-378-6.

²⁶¹ Vytvoření jejich přehledu se na základě referencí v časopise *Nový Orient* chopila bakalářská práce L. Dřímálové. DŘÍMALOVÁ, Lenka. *Česko-čínské vztahy po roce 1945 v oblasti kultury*. Olomouc, 2009. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra asijských studií.

²⁶² A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 6, inv. č. 13, Orientalistika celkově 1953-1962, Informace - sinologie - přehled pro Tiskovou agenturu Hsinhua, 21. 6. 1961.

skutečný zájem, ale těžko rozhodnout, když uvážíme, že na výstavy se chodilo i organizovaně.²⁶³

Poukážeme ale na některé rysy, jež považujeme za důležité pro dokreslení kvantitativně bohaté kulturní výměny hlavně ve smyslu jejího politického významu jak na straně československé (věda ve službách ideologie), tak na straně čínské (kulturní výměna jako prostředek politiky waishi, zahraničních věcí).

V souvislosti se zahraniční mediální aktivitou, jak ji chápe Komunistická strana Číny, stojí určitě za zmínku fakt, že československá ministerstva zahraničí a informací a osvěty rozhodla o vydávání politického čtrnáctideníku People's China v Praze. Tento časopis vydávaný v angličtině a určený pro zahraniční publikum začal vycházet v roce 1950. Jménem nakladatelství Orbis „nabídli členové čs. kulturní delegace ss. Hrdlička a Štamberger, že Orbis bude tisknout část vydání People's China a že jej bude distribuovat po západní polokouli“ - obou Amerikách, v Evropě krom SSSR a na Středním východě.²⁶⁴ Kontrolu nad projektem, jež odsouhlasila obě ministerstva, převzalo ministerstvo informací a osvěty,²⁶⁵ ale poté, co čínská strana - konkrétně Úřad pro kulturní styky se zahraničím - promptně²⁶⁶ zaslala přes československou ambasádu v Pekingu návrh dohody, zastavilo se jednání na mrtvém bodě - MIO čínské straně neodpovědělo. Souhlas Orbisu a jeho urgování seznamu možných odběratelů magazínu zase nedošel odezvy na čínské straně. Orbis podnikl svou vlastní rešerši a zjistil, že oproti očekávání by byl počet odběratelů pětinnový, „následkem diskriminační politiky USA a Velké Britannie, které zavedly licence na dovoz tiskovin z ČSR“. Porada, jež se sešla na urgenci čínské strany, došla k závěru, že je třeba Číně vyjít vstříc a rok starý návrh dohody přijmout. Orbis měl magazín přetiskovat a distribuovat na vlastní náklady (a zisk si měl ponechat).

Důležitou součástí kulturní výměny byla samozřejmě meziuniverzitní výměna studentů. Výměna se týkala se všech studentů oborů Dálného východu, a z nich první vyjeli právě do

²⁶³ Sedmdesáticenný soubor pekingské opery v srpnu 1955 uvedl v Praze pět představení, z toho dvě pro veřejnost na zimním stadionu, kde počet diváků dosáhl 25000.

²⁶⁴ A MZV, TO-O, Čína, 1945-1959, karton 7, Osvěta, časopisy cizí, 1951-52. Časopis Peoples China, Vydávání v ČSR. Záznam pro soudruha ministra.

²⁶⁵ A MZV, TO-O, Čína, 1945-1959, karton 7, Osvěta, časopisy cizí, 1951-52. Časopis Peoples China, vydávání v ČSR.

²⁶⁶ Návrat delegace - únor 1951, zaslání návrhu dohody - květen 1951.

Čínské lidové republiky²⁶⁷ ve školním roce 1951/1952, a další potom po několik dalších let.²⁶⁸ Před podepsáním kulturní dohody 1952 byli studenti vysíláni na základě diplomaticky sjednané neformální úmluvy²⁶⁹ - každá strana měla vyslat deset stipendistů ročně. Hostující strana hradila stipendistům vždy základní životní a studijní náklady. Studium v ČLR se započítávalo jako studium na československých vysokých školách.²⁷⁰ Přítomnost čínských studentů v Československu si zaslouží zvláštní pozornost, ale je mimo obzor této práce. Podle archivních pramenů to však vypadá, že čínští studenti se vyznačovali obzvláštní pracovitostí a pílí, a na rozdíl od studentů československých nepůsobili diplomatické skandály (viz níže). Jejich případné stížnosti spočívaly toliko v malé náročnosti studia, případně málo tvrdém vedení ze strany pedagogů či vedoucích.²⁷¹ Téma čínských studentů studujících v tomto období v zahraničí bude třeba pro české prostředí teprve zpracovat, zejména vzhledem k poznatkům, které vycházejí najevo v souvislosti s čínskou průmyslovou špionáží: kterým oborům se čínští studenti u nás věnovali,²⁷² jak dlouho, na kterých institucích doma potom profesně působili a podobně.

Posílání na studia do ČLR nebyli samozřejmě jenom sinologové, resp. studenti katedry filologie a dějin Dalekého východu, ale také studenti oborů z jiných fakult, technických, lékařských. Vzhledem k potřebě třídit studenty politicky existovaly kvóty regionální, třídní, ale uplatňovala se rovněž kritéria genderová.²⁷³ I čínská místa vyjádřila svůj údiv nad tím, že „Československo, které je považováno za jednu z nejvyspělejších lidových demokracií,

²⁶⁷ A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 6, sign. 01, 1953-1962(63), Orientalistika celkově. Orientalistika v osvobozeném Československu 1960.

²⁶⁸ 1951/1952 vysláno do ČLR 8 studentů, 1952/1953 12 studentů, 1953/1954 vysláno 8 studentů a potom ještě dva. A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7, Osvěta, cizí studenti v ČSSR (čínští) 1951-3, Čínští studenti v ČSR - dotaz velvyslanectví ČLR, 23. 11. 1953.

²⁶⁹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Stipendisté 1950-1951, Dotaz o rozsahu recipročních studentských stipendií čínské a československé vlády v r. 1951/52, 10. 7. 1951.

²⁷⁰ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7, Osvěta, stipendisté (Výměna stipendistů mezi ČSSR a ČLR) 1951-2, 13. 10. 1951.

A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7, Osvěta, cizí studenti v ČSSR (čínští) 1951-3, Čínští studenti v ČSR, 18. 4. 1952.

²⁷² Zajímavé budou zejména technické obory. Roku 1952 žádali například dva techničtí studenti o jistou specializaci v měřicích nástrojích ve zbrojní výrobě, ale nemohlo jim být vyhověno, protože takový obor se na našich technikách nevyučoval. A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7, Osvěta, cizí studenti v ČSSR (čínští) 1951-3, Štúdiijné špecializácie čínskych študentov v ČSR.

²⁷³ Velvyslanec Weiskopf upozorňuje ve své nótě na MZV, že „jsme jediným lid. dem. státem, který nevyslal ani jedinou studentku“. Jedná se o první vlny studentů, které byly vyslány v roce 1951. A MZV ČR, TO-O Čína, 1945-1959, karton 10, Výměna stipendistů, Peking 23. 10. 1951.

vyslalo do Číny pouze stipendisty mužského rodu, kdežto Poláci, Bulhaři a Rumuni mají mezi studenty i dívky“.²⁷⁴

Zvláštní kategorií byli takzvaní „experti“²⁷⁵, což byl v dobovém orientalistickém kontextu výraz pro nesinology z nejrůznějších oborů (nejčastěji zahraniční obchod nebo mezinárodní politika), které československá vláda vysílala do ČLR s vyhlídkou, že tak vychová budoucí ministerské úředníky. Ve druhé skupině studentů, jež odjela do Pekingů v listopadu 1951, byli dva posluchači ze Filosofické fakulty UK a dva posluchači Vysoké školy politických a hospodářských věd.

Ať už student pocházel z jakéhokoli oboru, studium sestávalo z nejméně jednoletého, standardně ale dvouletého studia čínštiny na Pekingské univerzitě, které bylo jakousi jazykovou přípravou na další, standardně čtyřleté studium té které specializace na univerzitách cílových. Čínská strana počítala s tím, že českoslovenští studenti absolvují předměty v plné šíři čínského studia, a to včetně „občanské“ výchovy sestávající z předmětů jako marxismus-leninismus, které byly součástí kurikula v celém socialistickém táboře. Tento model studia byl během jednání na české straně diskutován a přemýšlelo se, jak dosáhnout co nejvyšší efektivity pobytu kádrů v ČLR, například byl vznášen požadavek, aby vycestovavší stipendisté již měli za sebou alespoň rok přípravného studia čínštiny v Československu. Celkovou situaci týkající se stipendistů hodnotí v roce 1954 Augustin Palát v Přípomínkách ke studiu orientalistiky²⁷⁶ zaslaných na československé MZV: konstatuje nedostatečnou plánovitost jak v přijímání studentů na obor sinologie, tak při výběru stipendistů. Tyto skutečnosti mají podle Paláta - spolu s obsazeností stávajících míst pro čínštináře a neexistencí nových příležitostí - za následek nemožnost racionálního pracovního umístění čínštinářů. Palát činí odpovědnými v této věci československé úřady, které po vzniku ČLR agitovaly mezi středoškolskou mládeží, aby šla studovat čínštinu, a nyní nejsou navzdory stoupající potřebě odborníků na styky s Čínou schopny zajistit odpovídající počet míst. Konstatuje, že do roku 1958 ukončí svá sinologická studia dalších dvaapadesát čínštinářů, použitelných pro obecné referentské a tlumočnické funkce. Pro další studium jak v Číně tak doma navrhuje vybírat menší množství studentů - do ČLR „odborníky se zvláštní specializací /výtvarníky, herce, režiséry, některé techniky/, nebo studující sinologie, kteří se

²⁷⁴ A MZV ČR, TO-O Čína, 1945-1959, karton 10, Studentstvo 1949-1951, Čsl. studenti v Čínské lidové republice, zpráva o shrnutí situace československých studentů. 20. 12. 1951.

²⁷⁵ Výraz doložený v orálních pramenech.

²⁷⁶ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, Stipendisté. Přípomínky ke studiu orientalistiky, 30. 9. 1954.

chtějí specialisovat... nebo věnovat překládání čínské literatury do češtiny“.²⁷⁷ Na sinologii na Karlově univerzitě stačí přijímat jednou za dva roky méně studentů a přemýšlet o kombinacích s obory jinými tak, aby došlo k rozšíření možností pracovního uplatnění.

Ani mezi studenty nevládlo jednoznačné přijetí předem dohodnutého schematu studia, a studentská výměna se tak neobešla vždy bez potíží, nebo lépe řečeno bez zdoluhavé výměny názorů mezi zainteresovanými úřady, jež byly nuceny „lavírovat“ mezi ne vždy jasnými písemnými dohodami, údajnými ústními přísliby a protokolárními požadavky všech stran. Upravování délky i obsahu studia se v mnoha případech dělo „za pochodu“,²⁷⁸ k velké nelibosti hlavně čínské strany.²⁷⁹

Velkou potíží pro některé studenty byla neúměrná délka studia požadovaná z čínské strany. Dvouleté studium jazyka a nejméně čtyřleté, spíše však pětileté studium vybraného oboru, budily po neustálých snahách některých stipendistů o zkrácení studia v Číně i v československých státních úřednicích otázku, „zda tak dlouhé vysokoškolské studium /v některých případech až desetileté/ je únosné a hospodárné“.²⁸⁰ K nespokojenosti některých stipendistů přispívala i neochota československých úřadů platit jim prázdninové pobyty v Československu. Na stranu studentů se postavil i velvyslanec Gregor.²⁸¹

Studenti z druhého běhu výměny žádali poté, co ukončili jazykovou přípravu, zkrácení studia až o dva roky. Argumentovali nesmyslností prostředků vynakládaných na několikaleté studium předmětů, jež lze studovat kdekoli a není na ně třeba čínských odborníků, a poukazovali přitom na případy studentů z ostatních socialistických zemí, kterým jsou předměty „občanské výchovy“ promíjeny standardně. Komunikace ohledně této problematiky byla poměrně složitá, čínská strana nekompromisně trvala na protokolárním řešení a řádně formulovaném rozhodnutí československých ministerstev - nechtěla pochopitelně vydat osvědčení o absolutoriu čínské univerzity jen tak. Výsledkem bylo v několika případech

²⁷⁷ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, Stipendisté. Připomínky ke studiu orientalistiky, 30. 9. 1954.

²⁷⁸ A MZV ČR, TO-O Čína, 1945-1959, karton 10, Stipendisté 1953-1954. Žádosti č. stipendistů v Pekinu a dotazy velvyslanectví.

²⁷⁹ A MZV ČR, TO-O Čína, 1945-1959, karton 10, Stipendisté 1953-1954. Čs. stipendisté - specialisace s. Výborného a Návrh na postup při povolování specialisace čs. studentů v Číně.

²⁸⁰ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10. Stipendisté. Čs stipendisté, jednání s čínským MVŠ o zkrácení studia.

²⁸¹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Stipendisté. Nevyřešené body studentské agendy, Dopis velvyslance Gregora ministerskému náměstkovi Šimovičovi. 21. 5. 1955.

zkrácení studia - v závislosti na předchozím studiu v Československu, případně na potenciálu toho kterého studenta ve zkrácené době absolvovat všechny ostatní povinné odborné předměty.

Kádrové standardy a byrokratické průtahy při výběru vhodných studujících způsobovaly nevídané zdržení při odesílání československých studentů. „Při výběru studentů do zahraničí se setkáváme v našem resortu se značnými nedostatky, které tkví v organizaci výběru, v nedostatečné politické odpovědnosti fakult, což vede k tomu, že MŠVU předkládá návrhy, se kterými sekretariát ÚV nemůže být spokojen a projednávání se pak prodlužuje“.²⁸² Velvyslanec Weiskopf, který byl nucen zprostředkovávat trapné omluvy za zdržování příjezdu československých stipendistů, upozorňuje v jedné z nót rovněž na to, že je třeba se při výběru stipendistů nesoustředit na studenty, kteří již umějí čínsky, a na „studenty historie a umění“. Píše, že ostatní lidové demokracie vysílají studenty čínštiny naprosto neznalé, a že to je cesta i pro Československo, protože hlavní je, aby se studenti naučili čínsky a byli k upotřebení ve státní správě a diplomacii.²⁸³ Ohled na konkrétní potřeby státních úřadů se uplatňoval i při žádostech stipendistů o změny specializace studia v ČLR. Stipendistka Šmídová byla například odmítnuta coby uchazečka o studium zahraničního obchodu s odůvodněním, že „Ministerstvo zahraničního obchodu potřebuje co nejdříve dostatek kádrů, které bude moci použít při rozvíjejících se obchodních stycích s ČLR. Poněvadž se jedná především o obchodní cesty, domnívá se MZO, že zde je vhodnější použít mužských kádrů, poněvadž vdá-li se žena a má rodinu, je již poněkud problematické vysílat ji na delší obchodní cesty.“²⁸⁴

Čínská strana si při každé příležitosti stěžovala na potíže, které artikulovala jako především organizační, které jí vznikly při několikatýdenních odkladech odletů či odjezdů ohlášených studentů. Neustálé oddalování příjezdu československých studentů (v létě 1950 bylo dohodnuto, že studenti dorazí na podzim 1950, a ještě na jaře 1951 studenti nebyli v Pekingu) narušovalo dle stížností čínské strany výuku celého zahraničního programu, což postihovalo zejména ostatní studenty z lidově demokratických států a způsobovalo ztráty i čínské

²⁸² A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Stipendisté, Výměna stipendistů mezi ČSR a Čínou. Dopis náměstka ministra školství Viliamovi Širokému, 5. 5. 1951.

²⁸³ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Stipendisté, Výměna stipendistů mezi ČSR a Čínou. Weiskopf Širokému. 11. 5. 1951.

²⁸⁴ A MZV ČR, TO-O Čín 1945-1959, karton 10, Stipendisté, ČS stipendisté, J Šmídová specialisace, 31. 3. 1954.

straně.²⁸⁵ V archivních pramenech²⁸⁶ jsou velmi časté urgency čínských univerzitních činovníků zprostředkované diplomatickými kanály a samozřejmě stejně časté odpovědi našich diplomatických míst. Tuto situaci se podařilo vyřešit s třetí skupinou stipendistů, jež odjela do Pekingů v září 1952.

Českoslovenští studenti druhé skupiny²⁸⁷ si stěžovali na malé stipendium, které podle jejich písemné žádosti adresované ministerstvu školství, věd a umění „stačí ke krytí našich nejnútnejších potřeb“.²⁸⁸ Žádali potom o „finanční podporu ... k většímu kulturnímu styku / návštěvy divadel, biografů a jiných kulturních podniků/ a k nákupu učebních pomůcek, hlavně literatury /slovníky, cizojazyčné knihy/, která je poměrně velmi drahá“.²⁸⁹ Argumentovali přitom, že studenti ostatních lidově demokratických států od svých vlád podporu již dostávají.

Velvyslanec Weiskopf informuje ministerstvo zahraničních věcí o aféře vyvolané studenty z Maďarska a Bulharska, kteří vyvolali skandál ohledně nekvalitní stravy. Velvyslanec chválí československé studenty. Ti se ke „vzpouře“ na společné schůzce studentů nepřidali, čímž zamezili ještě většímu protestu a skandálu, a tak osvědčili, že jsou československými úřady dobře vybráni jako „politicky a charakterově spolehliví“.²⁹⁰

Něco takového by velvyslanec nemohl napsat o pár let později, když českoslovenští studenti způsobili veliký skandál, na který vzpomněli i pamětníci v orálně-historické části naší práce. Tzv. „otázka čs. studentů v ČLR“ odhalila komplikovanost správy zahraničních věcí, zejména pobytu cizinců, v Čínské lidové republice. Ukazuje nesmírnou citlivost čínské strany k striktně chápaným protokolárním záležitostem, i bezradnost československých úřadů a nejednotnou reakci v této věci. „Studentská otázka“ vyvrcholila tím, že Politbyro ÚV KSČ

²⁸⁵ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Stipendisté, Výměna stipendistů mezi ČSR a Čínou, Dopis velvyslance Weiskopfa Zdeňkovi Nejedlému, 26. 4. 1951.

²⁸⁶ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Stipendisté, Výměna stipendistů mezi ČSR a Čínou.

²⁸⁷ Josef Fass, Jan Janouš, Jiří Hejzlar, Jiří Spěvák, Drahomír Illík a Jaroslav Rusek. A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7. Osvěta, stipendisté. Výměna stipendistů mezi ČSSR a ČLR, 1951-52, Dopis MŠVU 30. 11. 1951.

²⁸⁸ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7. Osvěta, stipendisté. Výměna stipendistů mezi ČSSR a ČLR, 1951-52, Dopis MŠVU 30. 11. 1951.

²⁸⁹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 7. Osvěta, stipendisté. Výměna stipendistů mezi ČSSR a ČLR, 1951-52, Dopis MŠVU 30. 11. 1951.

²⁹⁰ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Osvěta, stipendisté 1951-1952, Dopis velvyslance Weiskopfa Vl. Borkovi, 9. 1. 1952.

schválilo jako trest za nekázeň²⁹¹ odvolání čtyř stipendistů, Javůrka, Illíka, Jindřicha a Šárala z Pekingů. Oč šlo? Není úplně jednoduché na základě materiálů z porad velvyslanectví rekonstruovat důvody nespokojenosti studentů, uvádíme tedy verzi Jaroslava Ruska, jednoho z oněch studentů. Ten tvrdí, že se snažili kontaktovat pracovníky ambasády se svými materiálními potížemi (nízké stipendium, špatné jídlo, nedostatek prostředků na nákup studijní literatury a podobně. Dále Rusek říká, že straníci mezi studenty se pokusili situaci přednést na stranické schůzi na ambasádě, s jediným výsledkem: že byl odvolán ze studia s oficiálním odůvodněním, že má tuberkulózu. Protože jejich spolužák byl zdravý, přikročili studenti k tomu, že jako skupina došli na ambasádu. Chtěli si z vrátnice nechat vyvolat velvyslance, ten za nimi nepřišel, a studenti tak seděli před velvyslanectvím 24 hodin.²⁹²

Tato věc se, coby podstatný politický problém projednávala na poradě velvyslanectví 27. 2. 1954. Byla řešena coby součást širšího problému vztahu československého velvyslanectví k vlastním studentům, i k soukromým stykům zaměstnanců velvyslanectví se studenty. Způsob, jakým se k věci staví vedoucí asijského odboru na MZV, je patrný z následujícího: „Co se týká návštěv studentů v rodinách atd., myslím, že není správné, že jste přistoupili k takovému bližšímu styku. Nejsou zde v nepřátelské cizině. Jsou stipendisty čínské vlády, jsou v soudružském kolektivu čínských studentů nebo jiných lidově demokratických studentů a nejsou důvody, abychom je z tohoto kolektivu vytrhávali a není to přípustné nikde takové důvěrné styky navazovat. Oni jsou zde na to, aby ve svém univerzitním městě žili, aby co nejvíce poznali z čínského života. Nemít nějaký sentimentální poměr, ale mít plný ohled na čínskou stranu.“²⁹³ Z rozhovoru vyplývá, že zaměstnanci velvyslanectví neměli obecně ponětí, že čínská strana chápe styky velvyslanectví se stipendisty jako něco nepřijatelného. Velvyslanec František Komzala říká, že českoslovenští stipendisté jsou studenti čínské vlády a zasahování do jejich života (v podobě návštěv v domech zaměstnanců ZÚ) je nepřípustné, protože je vyjádřením nedůvěry k plnění hostitelských povinností čínské vlády. Vyjadřuje rozhořčení, že situace před československou ambasádou se vyhroutila až k tomu, že čínská vláda povolala k bráně dvojnásobnou policejní stráž, a že i jinak se „opakovaly případy, které nebyly Číňanům milé, které nám velmi opatrně vytkli.“ Otázka studentů není otázkou kamarádkou, ale otázkou vměšování do čínských záležitostí. „Je třeba si uvědomit, že

²⁹¹ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10. Stipendisté. Dopis velvyslance Komzaly MZV, 17. 1. 1955.

²⁹² Rozhovor s ing. Jaroslavem Ruskem. Praha 20. 12. 2005. Fénix, 2008, 9 (1), 44-56.

²⁹³ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 1, Čsl. ZÚ v cizině 1955. Záznam z pracovní rady den 27. 2. 1954.

nemáme právo být neslušnými vůči Číňanům. Pak najdeme správný poměr a nebudeme mít nikdy žádné problémy v této věci. Musíme mít pevné přesvědčení, že nikdo nedělá nic proti někomu.“

Kulturní přidělenec Zdeněk Hrdlička konkretizuje problémové chování, když srovnává chování čínských studentů v Československu s chováním našich studentů v ČLR: „Je samozřejmé, že se o takových věcech nedá hovořit naplno. Chtěl bych hovořit o tom, jak vystoupili někteří studenti zde. Máme zde řadu příkladů. Jak byste se stavěli k tomu, že nějaký čsl. Příslušník fotografoval vojenské objekty? Jak byste se stavěli k tomu, že o průvodci, který jej doprovázel, se vyjádřil, že je politicky nevyspělý, protože ho nechce doprovázet tam, kam on chce jít. ... kdyby vám najednou řekli z univerzity, že se ztratil student. Nakonec ho hledají policií a žádají souhlas velvyslanectví.“²⁹⁴

Dále manželé Hrdličkovi popisují potíže se studijní disciplínou především třetí vlny československých studentů, kteří kromě toho, že neplnili své ohlašovací povinnosti vůči ambasádě, také na univerzitě opakovaně odmítali studovat předměty dle studijního plánu. Na to čínské vzdělávací instituce nebyly zvyklé a zvykat si ani nehodlaly. Ostatně zmínka Zdeňka Hrdličky o příkladném chování čínských studentů v Československu se opírá o vzorné studijní výsledky čínských stipendistů. Z čínské strany pro zájem o zkrácení či ulehčení studia ani potíže s nevčasným příjezdem studentů žádné doklady nemáme - spíše naopak. Nelze samozřejmě činit závěry z jednotlivých případů, ale čínští studenti především technických oborů měli zpravidla zájem o prodloužení studia - protože je zajímaly zcela konkrétní technické problémy a jejich řešení, jež se chtěli naučit a pak aplikovat doma.

Je poměrně překvapivé, že při takové intenzitě akademické výměny byly potíže s vysláním čínského lektora, který ještě v akademickém roce 1953/1954 nemohl do Československa přijet. Důvody protrahovaného vyjednávání se nedají z nám známých archivních materiálů spolehlivě určit. Jisté je, že komplikované vyjednávání způsobila čínská strana, jež bez konzultace měnila podmínky pobytu čínského lektora. Z československé strany byl o rodilého mluvčího skutečně naléhavý zájem.²⁹⁵

²⁹⁴ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 1, Čsl. ZÚ v cizině 1955. Záznam z pracovní rady den 27. 2. 1954.

²⁹⁵ A MZV ČR, TO-O Čína 1945-1959, karton 10, Osvěta, školství, všeobecné 1950-1954. Návštěva III. Tajemníka velvyslanectví ČLR s. Yanga u s. Žemly, ve věci vyslání čínského lektora - záznam, 18. 11. 1953.

4.2. Orientální ústav, platforma vědy a popularizace

Kromě katedry filologie a dějin Dálného východu byl nejdůležitějším centrem orientalistiky Orientální ústav. Původně byl založen (1922) jako instituce napomáhající hospodářským kontaktům se zeměmi Orientu, působit začal o sedm let později, kdy se také rozdělil na kulturní a hospodářský odbor. Pro nás je z předúnorových dějin Ústavu podstatných několik faktů.

První schůze československých orientalistů v obnoveném státě se konala hned 28. 5. 1945. Sílu Průškovy výchozí pozice v poválečném Československu lze dokázat už jenom tím, že byl zvolen místopředsedou Správního výboru Orientálního ústavu, jež byl založen coby řídicí orgán ústavu. Jako předseda jej vedl Bedřich Hrozný (předchozí předseda Orientálního ústavu). Třetím členem mocného orientalistického triumvirátu byl Vincenc Lesný, nový ředitel Orientálního ústavu. Průškovi, o generaci mladšímu kolegovi obou světově proslulých akademiků, se tak dostalo významného stvrzení pozice v dobovém akademickém poli.

Již na této schůzi bylo zřetelně vytyčeno nové směřování Orientálního ústavu. Nálada schůze podle stanovených cílů i zaslaných zdravic odpovídala náladě těsně, podobně jako všechny texty a projevy vytyčující úkoly ležící před novou orientalistikou. Mezi prvními cíli bylo „1. vydávání přístupně populárně psaného vědeckého časopisu, 2. Pořádání vědeckých přednášek, 3. Pořádání populárních přednášek“.²⁹⁶

Populárním časopisem se stal Nový Orient; platformou, jež usilovala o splnění naplnění třetího cíle, měla být Škola orientálních jazyků. Obě instituce měly spojoval účinky symbolického kapitálu spojeného s vysokou vědeckou úrovní a prestiží, s účinky populárních žánrových forem. širokou sdělností. Zejména Nový Orient je dokladem nejryzejších snah o sdělení nejnovějších poznatků co nejširšímu množství lidí - již od roku 1945 se pohybuje na tenké, nebo spíše prostupné, hraně mezi funkcí informativní a propagandistickou, z nichž druhá po únoru 1948 odpovídala dobově dominantní funkci vědy jako nástroje legitimizace politického systému. Znovu je třeba zdůraznit přístup, k němuž jsme se přihlásili na začátku práce: netvrdíme, že výsledná podoba naší vědy, zde tedy jednoho jejího výstupu, byla určena výhradně rozkazem shora. Právě činnost sinologů totiž dokládá obrovskou míru souhlasu a kooperace s dobovými hodnotami i způsobem práce, stejně jako zvnitření daných omezení - a

²⁹⁶ A AV ČR, form Orientální ústav, karton 10, inv. č. 31, Rozbory vývoje ústavu, Informace o Orientálním ústavě, 4. 8. 1953.

začasté i umění najít potřebnou cestu k vyjádření z ideologického hlediska „nesamozřejmého“ obsahu.

4.2.1. Nový Orient²⁹⁷

Jak uvádíme v článku Starý Nový Orient a jeho exotická Čína,²⁹⁸ byla role časopisů v české kultuře zcela nenahraditelná už od devatenáctého století.²⁹⁹ V našem období, představoval časopis jedinou možnost relativně pohotového šíření informací o nejnovějším vývoji - redakční příprava knihy trvala zejména vzhledem k těžkopádnému systému cenzury běžně dva roky.³⁰⁰ Třebaže víme, že v časopise od odevzdání rukopisu do vytištění díla uběhlo běžně půl roku,³⁰¹ takže aktuálnosti, jak ji chápeme dnes, se nedalo dostat, čtenáři byli zásobeni rozborů aktuálních problémů relativně rychle, především díky stručným souborným přehledům.³⁰²

Funkce časopisů si byl velice dobře vědom poválečný ministr informací a přesvědčený stalinista Václav Kopecký, jenž byl také velkým fanouškem Číny, a tím pádem i československé sinologie. Těsně po válce bylo jeho ministerstvem povoleno mnoho periodik, z nichž mnohá byla v říjnu 1945 zase zakázána.³⁰³ Nový Orient mezi zakázané tituly nepatřil, a právě v tomto říjnu vyšlo jeho první číslo.

²⁹⁷ V názvu časopiseu se odrazil dobově všudypřítomný koncept novosti se všemi svými konotacemi, implikujícími především přerod, směřování k budoucnosti, samozřejmě protiklad ke „starému“. Více NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956. Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-185-8.

²⁹⁸ ZÁDRAPOVÁ, Anna. Starý Nový Orient a jeho exotická Čína. *Nový Orient*. 2015, 70 (4), 35-41.

²⁹⁹ Při popisu situace staré sto let, v 50. letech 19. století, najdeme v *Dějínách české literatury 3* následující: „Panovalo činorodé nadšení. Jestliže však neměly být tyto pocity a nálady jenom dočasným a spontánním projevem, bylo zapotřebí uzpůsobit společenský a kulturní život tak, aby dával dobré možnosti všestranně se vžívat v novém národním duchu a aby bylo lze jej myšlenkově usměrňovat. První snahou bylo založit noviny.“ POHORSKÝ, Miloš. *Dějiny české literatury 3*. Praha: Ústav pro českou literaturu ČSAV. 1961, s. 24.

³⁰⁰ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015, s. 1110. ISBN 978-80-200-2491-6.

³⁰¹ Nový Orient před 25 lety. *Nový Orient*. 1970, 25(5), 129–131.

³⁰² Viz níže.

³⁰³ DEVÁTÁ, Markéta a Doubravka OLŠÁKOVÁ. Ideologizace vědy a školství 1945-1960. In: DEVÁTÁ, Markéta. Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 9-99. Práce z dějin vědy. ISBN 978-80-7285-123-2.

Prvními třemi členy „základního výkonného výboru“ časopisu byli Lubor Hájek, Jiří Roubík a Zdeněk Hrdlička, který byl spolu s Jaroslavem Průškem také zástupcem sinologické obce v redakčním kruhu časopisu. Redaktoři, po vzoru prvního šéfredaktora Vincence Lesného, pracovali bez nároku na plat, stejně tak autoři psali příspěvky nehonorované s tím, že to tak zůstane do doby, než si na sebe časopis vydělá. Časopis vycházel od počátku desetkrát ročně, takže kromě letních prázdnin každý měsíc.

V editoriale vytyčil redakční kruh program časopisu odpovídající dobovému náhledu na Orient a funkce vědecké práce. Z obsahového hlediska má časopis sloužit odmýtizování a odromantizování Orientu, jak ho založily imperialistické velmoci, a naopak šíření věcných informací ze zemí, kde žijí stejní lidé, jako jsme my - zejména Češi se mohou s orientálními národy dobře solidarizovat, zažili útlak podobně, jako oni, a mají zkušenost s bojem proti němu.

Cíl soustředit se oproti dosavadní převažující orientalistické tradici, který nebyl samozřejmě jen věcí sinologie, na současnost těchto zemí, především živé jazyky a literaturu, měl s sebou přinést množství překladů krásné literatury bez prostřednictví třetích jazyků, a tak zprostředkovat pokud možno s co nejmenším množstvím prostředníků život těchto zemí pro „dělníka, středoškoláka, profesora i vojáka“.³⁰⁴

V žádném případě tento důraz neznamenal pomíjení studia historie a klasických kultur, jak je patrné z celkového pohledu na skladbu článků. Kromě Jaroslava Průška publikovali v Novém Orientu autoři jako Vincenc Lesný (1882–1953), František Lexa (1876–1960), Josef Klíma (1909–1989) či Oldřich Friš (1903–1955). Psali do NO drobnější práce a coby zavedení orientalisté, jejichž odborné články jinak plnily starší a pro mezinárodní vědeckou veřejnost určený Archiv Orientální,³⁰⁵ působili jako zřetelná záruka toho, že za populárními články psanými lehčím perem je poctivá vědecká práce. Vysoká úroveň popularizačních žánrů byla v Evropě ojedinělá.

Pestrá žánrová skladba časopisu především odpovídala jeho zaměření na nejširší veřejnost. Důkazem soustavné snahy seznamovat čtenáře poctivě jsou jednak drobnější zprávičky ze zemí Asie a Afriky, hlavně ale rozsáhlejší syntetické souhrny. V jejich produkci byl zdaleka

³⁰⁴ Naším čtenářům. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(1), 1.

³⁰⁵ Časopis vydávaný Orientálním ústavem již od roku 1929.

nejplodnější právě Jaroslav Průšek.³⁰⁶ Nechyběly reportážní texty subjektivnějšího ražení, ukázky z československých i zahraničních knih týkajících se orientálních zemí, součástí každého čísla byly překlady poezie i prózy. Funkci věstníku pro zájemce z řad veřejnosti naplňovaly oznamy aktuálně probíhajících přednášek a kurzů. Českoslovenští akademičtí pracovníci rovněž v pravidelných sloupcích informovali veřejnost o svých akademických aktivitách, mezinárodních stycích - v našem období se to týkalo lidových demokracií, zprostředkovávali obrazový materiál z výstav, besed a filmových projekcí. Přílohou časopisu byly jazykové učebnice na pokračování. Nechybí výzvy ke čtenářům, aby neváhali kontaktovat redakci s přáními týkajícími se obsahu.³⁰⁷ Tím časopis dával najevo blízký styk s recipientem a zjišťoval jeho zájmy.³⁰⁸

Dojem pestré mozaiky posiluje i grafické uspořádání tehdejšího časopisu, kdy populárně-naučným textem prostupuje báseň, jejíž umístění může nabývat symbolického charakteru, ať kontrastuje, či ilustruje.³⁰⁹ Samozřejmostí byl bohatý obrazový doprovod, většinou černobílý. Vývoj časopisu z hlediska grafiky, zejména podoby obálek, také kopíruje společenské změny: obálky prvních ročníků byly střízlivé, s podtiskem orientálních písem. „Strohá úprava byla dána i ztíženými polygrafickými podmínkami poválečných let.“³¹⁰ Od třetího ročníku se na obálkách objevily fotografie, o rok později i odvážnější koláže, jež spolu s typografickými písmi (proti kresleným písmům, jež byla zařazována zejména v druhém desetiletí vydávání časopisu) tvořila základ podoby obálek v dalších letech.

³⁰⁶ Cykly nazvané Strukturální změny na Dálném východě (první ročník časopisu), Dnešní Západ očima orientalisty nebo Zápisky z cesty do Číny. Nebyl však jediný, jak dokládají i další cykly: Kolonizátoři v Barmě Z. Novotné (NO 8/1953), M. Krása a jeho Dnešní Thaj (NO 7/1952) nebo Dělnické hnutí v Indii (NO 9/1954).

³⁰⁷ Věda, veřejnost, dotazy. *Nový Orient*. 1945/1946. 1(3), 30. Orientální ústav po revoluci. *Nový Orient*. 1945/1946. I (7), 29-30.

³⁰⁸ Lomíček poukazuje na tento rys u časopisu Svět sovětů. LOMÍČEK, Jan. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In KÁRNÍK, Zdeněk. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 51. ISBN 978-80-7363-350-9.

³⁰⁹ Například v článku A. Paláta Mao Ce-tung, jeho život a dílo, je lidová píseň oslavující Mao Zedonga a zvoucí ho na táčky a koláčky, ale překlady poezie, aforismů či poučných historek jsou všudypřítomné. PALÁT, Augustin. Mao Ce-tung, jeho život a dílo. *Nový Orient*, 1953, 8(10), 155-159.

³¹⁰ CHALOUPKA, David a Jana JIROUŠKOVÁ. *Nový Orient: článková bibliografie: Roč. 1.-50. (1945/46-1995)*. Praha: Akademie věd České republiky, 1998, s. 10.

Nejen Průškovy články, ale i texty ostatních sinologů dokládají, že Čína po válce zůstala Čínou inspirující a obdivovanou. Ve skladbě „čínských“ článků i jejich obsahu je v prvních třech ročnících patrná otevřenost čínské politické situace, již reflektuje otevřený přístup redaktorů ke všem hráčům na čínské politické šachovnici (který může znamenat i reflexi prostého faktu, že mohli mít jen velmi kusé znalosti tehdejších nejaktuálnějších politických poměrů). Momentální existence dvou Čín je brána jako danost, obě Číny ostatně zastupují změny, k nimž na Dálném východě dochází.³¹¹ Redakce Nového Orientu tak otiskla přednášku manželky tehdejšího čínského velvyslance v Praze paní Tseng Život dnešní čínské ženy³¹² stejně jako blahopřejný Telegram generalissima Čiang-kaiška ke vzniku Československo-čínské společnosti,³¹³ ale stejně tak mohla umístit fotografie Čankajška a Mao Zedonga na jednu stranu vedle sebe. O pět let později byl již Čankajšek rámován poněkud odlišněji: „Čankajšek zradil revoluci. Byla to však jen jeho osobní zrada? Zradila celá třída, která vedla jeho ruku, a s ním zradila část dělnických vůdců, která mu to umožnila. A za tím za vším stál krvavý kapitalismus, režisér této scény.“³¹⁴

V prvních ročnících přetrvává zájem o tradiční Čínu a popularizační úsilí se zaměřuje hlavně na tradiční umění a kulturu.³¹⁵ Podobně jako v poezii, i ve výtvarném umění spolupracovali sinologové s diletujskými umělci či sběrateli umění, takže na stránkách Nového Orientu najdeme články o čínském malířství z pera Emila Filly nebo Ludvíka Kuby.³¹⁶ Překlady z čínské literatury se v prvních letech týkaly téměř výhradně tradiční čínské poezie - básníků Li Baie, Wang Anshia, Su Dongpoa.

³¹¹ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální změny na Dálném východě. *Nový Orient*. 1945/1946. 1(1), 2-4.

³¹² TSENG. Život dnešní čínské ženy. *Nový Orient*. 1945/1946. I (4), 1-2.

³¹³ Telegram generalissima Čiang-kaiška. *Nový Orient*. 1945/1946. I (4), 1.

³¹⁴ KRÁL, Oldřich. 12. srpen 1927. *Nový Orient*. 1952, 7(5), 72.

³¹⁵ Ostatně - publikum si to tak přálo, viz: Orientální ústav po revoluci. *Nový Orient*. 1945/1946. I (7), 29-30.

³¹⁶ Čínské malířství, ale také sběratelství čínského umění, hrály v Československu mezi dvěma válkami výraznou roli v budování obrazu Číny, a budilo stejné nadšení, jako parafráze staré čínské poezie. V jejích vydáních se ostatně tyto dvě záliby prolínaly, podobně jako jsme na to poukázali v poznámce ke grafické podobě časopisu *Nový Orient*. Monografii o jednom z nejdůležitějších sběratelů a propagátorů čínského umění u nás vydala letos Michaela Pejčochová. PEJČOCHOVÁ, Michaela. *Posel z Dálného východu: Vojtěch Chytil a sběratelství moderní čínské tušové malby v meziválečném Československu*. Praha: Národní galerie, 2019. ISBN 978-80-7035-709-5.

Z tohoto pestrého obsahu je třeba se zastavit i u několika koncepčně velmi důležitých článků z produkce západních návštěvníků čínských osvobozených oblastí, a to ještě před vznikem Čínské lidové republiky, jako byli novináři Edward Snow a Anne Louise Strong.³¹⁷ Tito dva lidé jsou nejslavnějšími ranými reprezentanty instituce „zahraničních přátel Číny“, kteří měli pomáhat vybudovat pozitivní obraz Komunistické strany Číny v zahraničí a vykreslit v příznivých barvách situaci na územích, která již KS ovládala. Nechceme sugerovat, že tyto texty jsou převažující v čínském obsahu Nového Orientu, jednoznačně jsou však důležitou vrstvou, jejíž významy došly aktualizace v letech po únoru a jež, protože jsou součástí dlouhodobé a čím dál detailněji promyšlené strategie Komunistické strany Číny, bez přehánění sahají až k naší současnosti.

Edgar Snow je pokládán za prvního, kdo na Západě tuto roli pro KS Číny sehrál. Tento blízký přítel Song Qingling, „madam Sunjatsen“, se jednak angažoval ve zveřejňování prací čínských levicových spisovatelů, jednak sám psal texty sympatizující s čínskou revolucí, a když byl po roce 1936 vybrán jako ideální kandidát pro kooptování čínskou Jednotnou frontou (zde pro zjednodušení chápáno jako politika získávání nekomunistů pro věc revoluce) a nejvyšší stranická místa ho do schválila jako vhodného „buržoazního novináře“. Přestože Snow jel s obavami, komunisté na něj uplatnili rozšířenou a velkorysejší verzi sovětské „pohostinnosti“ tak, aby se jako návštěvník cítil důležitý a výjimečný. Snow udělal rozhovory s přítomnými předáky včetně Zhou Enlaie. Po deseti dnech se Snow sešel se samotným Mao Zedongem, jenž si vyhradil plnou kontrolu nad výslednou podobou knihy: aby nezdůrazňovala třídní boj, ale spíše protijaponský odboj. Výsledná kniha, *Rudá hvězda nad Čínou*, tak představuje komunistické hnutí ve velmi pozitivním světle a vzhledem k časování během čínsko-japonského konfliktu tak vykonala obrovskou práci pro obraz Maa i KS Číny obecně. A to nejen na Západě, ale i mezi čínskou mládeží, která četla čínský překlad Rudé hvězdy v 30. a 40. letech. V českém překladu vyšla kniha už v roce 1938. Jaroslav Průšek se ostatně na práce Edgara Snowa odvolává jako na hlavní zdroj svých informací o „nových politických dějinách“ Číny v předmluvě ke své vlastní knize *Čínský lid v boji za svobodu*.³¹⁸

³¹⁷ Ve své studii zaměřené především na současnou kulturní diplomacii ČLR se těchto jmen v historickém shrnutí dotýká také Ondřej Klimeš, odborník na čínský politický systém. KLIMEŠ, Ondřej. Oficiální pojetí kulturní diplomacie ČLR. In: KLIMEŠ, Ondřej et al. *Kulturní diplomacie Číny a její regionální variace*. Praha: Academia, 2018. Orient (Academia). ISBN 978-80-200-2962-1.

³¹⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. *Čínský lid v boji za svobodu*. Praha: Naše vojsko, 1949.

Nový Orient přetiskl úryvek ze Snowovy knihy hned v prvním čísle³¹⁹ v překladu Berty Průškové-Krebsové a připomněl, že jeho knihu vydal v češtině před válkou nakladatel P. Prokop, „hrdinný bojovník proti fašismu, umučený strašným způsobem v německém koncentračním táboře“. Pravděpodobně Jaroslav Průšek se Zdeňkem Hrdličkou jako redakční sinologové vybrali k přetištění popis překročení řeky Tatu, jednoho z „nejkritičtějších okamžiků Dlouhého pochodu“. Skvěle vybraný napínavý úsek textu vytváří obraz hrdinství, které navzdory všem překážkám postupuje vpřed divokou přírodou obydlenou nepřátelsky naladěnými národnostními menšinami, jejichž získání si žádá upřímného osvobozovacího záměru, ale i diplomatického umu. Podobně, jako si překonání na první pohled nezdolatelného divokého přírodního prostředí žádá tělesné síly i pevného ducha. Úryvek díky dramatickosti a Snowovu spisovatelskému umu nese účín už jenom jako pouhý popis jedné bitvy, ale trváme na tom, že ho lze interpretovat i jako mikrosituaci, v níž se odráží boj čínských komunistů v kýženém hrdinném celku. V témže ročníku NO upozorňuje na jinou knihu E. Snowa, *The Battle for Asia*, sám Jaroslav Průšek v přehledu nových knih,³²⁰ jež uvedl slovy dokládajícími, že osvětový cíl Nového Orientu nebyl pouhou prázdnou proklamací, ale vážně žitou skutečností: „Ve světě knižním musíme pozdravit každou novou knihu, která nám otvírá nové světy, která brousí naše myšlení a učí nás nově vidět, jako úžasný zázrak, jako šťastnou vymoženost a novou pravdu, na níž bychom měli upozorňovat každého svého spoluobčana a nutit ho, aby se také uvědoměle pozastavil a ocenil tento zázrak.“³²¹

Snow, ale také Robert Payne, o němž níže, je podle Průška autorem jedné z takových knih. Na anotaci právě této knihy je mimo jiný jasně vidět obecnější dobový rys: styl psaní jednoho autora se liší podle předmětu, o němž pojednával. V roce 1946 tak Průšek za použití jazyka ideologie staví Snowa jako vzorového žurnalistu. „Svým neúchylným usilováním o pravdu, zvládnutím všech problémů svého pracovního pole, rozsáhlými vědomostmi a dokonalou přípravou je jakoby novým typem vědce, jehož předmětem je zachycování prchavé současnosti“.³²² Průšek oceňuje Snowův kontakt se žhavou čínskou současností a

³¹⁹ SNOW, Edgar. Hrdinové Tatu. *Nový Orient*. 1945, 1 (1), 12-13.

³²⁰ PRŮŠEK, Jaroslav. Několik nových knih. *Nový Orient*. 1945, 1(5-6), 51-54.

³²¹ Tamtéž.

³²² PRŮŠEK, Jaroslav. Několik nových knih. *Nový Orient*. 1945, 1(5-6), 51-54.

angažovanost (schopnost „přiložit ruku k dílu, kde je třeba“), jeho perfektní znalost čínštiny a orientaci v dobové problematice, včetně hospodářství a sociálních věcí, ale také odvahu, s níž se pustil do nebezpečného terénu, jímž Čína v době občanské války samozřejmě byla. Z čistě ideologického diskurzivního arzenálu pocházejí dvojice protikladů „přítel X nepřítel“, „lid X vládnoucí třídy“, „imperialismus X pravá, sociální, demokracie“. Anotace knihy Roberta Payneho „Chunking Diary“ (Londýn 1945) oproti tomu vyhodnocuje především „řemeslnou“ dovednost spisovatele, jenž umí dokonale sugestivně popsat skutečnost a vykreslit „drobné miniaturní podobizny lidí ... s tak vyvrážděným uměním, že si řeknete, ano je to skutečně výplod úžasné kulturní a literární tradice, jakou se může pochlubit vedle Anglie snad ještě jenom Francie“. Dodejme, že podobné mistrovství „miniatur“ prokázal Jaroslav Průšek v nejlepších pasážích své knihy *Sestra moje Čína*. Ukázce z knihy Roberta Payna věnuje Průšek celé dvě strany přehledu a její součástí je překlad tří moderních čínských básní. Toto spojení politicky explicitního Snowa, literárně oceněného Paynea a signifikantní zdůraznění moderní poezie jako součástí Paynovy knihy je reprezentativní pro vrstevnatost informování o Číně v letech 1945-48 - ale i později, ovšem s prominencí jiných vrstev.

Anne Louise Strongová dostala prostor ve 3. ročníku *Nového Orientu* (1947/1948, ve dvojčísle 4-5, text tedy musel být připravován ještě před únorem).³²³ Průšek se s ní setkal na Dobříši během její cesty z Moskvy, kde se zastavila cestou z Číny. Na základě jejich rozhovoru napsal Průšek článek, který je důležitou sondou do jeho uvažování o situaci v ČLR, kde ještě nebylo zdaleka jisto, která ze stran „vyhraje“. Text dopovazuje fotografie Anne Louise Strongové s „paní Mao-tse-tung a její dcerou a čínským revolucionářem Ču-Te“. Pohled zkušené pozorovatelky, dlouholeté očitě svědkyně vývoje revolucí (Strong pobývala ve 20. a 30. letech v Sovětském svazu i v Číně), považuje Průšek za spolehlivý pramen poznatků o skutečnostech, k nimž jinak nemá téměř žádný přístup. Novinářku, ženu angažovanou, „prostě, střízlivě“ oděnou, „pracovitou a poctivou“, považuje za představitelku „oné Ameriky, kterou jsme vždy milovali, v níž jsme věřili a v níž doufáme“.

V hodnocení její osoby hrají velkou roli emoce a angažovanost: „Její vášní je Čína. Právě její poctivost dovedla pochopit i poctivost jiné rasy, neboť neměla cynický úsměšek a amorální superioritu diplomatů a obchodníků z povolání“. Ačkoli jsou sympatie Strongové patrné na

³²³ PRŮŠEK, Jaroslav. Co nového v Číně vládne i rudé. Rozhovor s Anne-Luise Strongovou. *Nový Orient*. 1947-1948, 7(4-5), 109-110.

straně „Rudých“ (jejím oborem je koneckonců „sociální reforma“ a boj za práva chudých) a v hodnocení role zahraničních mocností je Sovětský svaz jasným favoritem, Strongová například odmítá „plně hodnotit politiku maerické vlády v této etapě občanské války“. Hodnocení Mao Zedonga je však jednoznačné a dle závěru článku se s ním ztotožňuje i Průšek: Mao je budoucí vůdce celé Asie, formuloval asijský typ marxismu, kde je prioritou agrární otázka, a jako takový bude následován všemi osvobozujícími se zeměmi v regionu. Průšek na závěr za sebe dodává, že Strongové vyjde brzy v češtině kniha, a že vysokého morálního patosu, který má Nová Čína, je světu třeba.³²⁴

Po politických změnách v letech 1948 i 1949 zůstala tradiční čínská kultura důležitou součástí obsahu Nového Orientu. Během prvních deseti let existence časopisu byla čínská poezie na jeho stránkách zastoupena v 39 případech tradiční poezií, a v 33 případech poezií moderní, často z období před osvobozením. Co se týče čínské prózy, týkalo se jí 37 článků a překladů, a z toho 14 „otce moderní čínské literatury“ Lu Xuna. Opakovaně se v Novém Orientu objevovala ještě próza spisovatele Guo Moruoa a prozaičky Ding Ling. Celkem dalších 11 rozsáhlejších materiálů pojednávalo o čínském divadle a vypravěčství, 10 o malířství. Tato nerušená koexistence témat nových a starých, explicitně politických a na obsahové rovině „nepolitických“ odráží další potenciálně propagandistický rys, byť nemusel být explicitně záměrný: posílení věrohodnosti politického obsahu a jeho zařazení jako samozřejmé součásti toku informací všeho druhu.

Skokový nárůst témat z nejžhavější čínské současnosti lze zaznamenat mezi lety 1949 a 1950, tedy po vzniku Čínské lidové republiky, a diskurzivní rámování je samozřejmě proměněno směrem k přísněji dané ideologičnosti. Ta se - poměrně méně a rituálněji - týká také článků se soudobou politikou nesouvisejících, články se současným politickým obsahem jsou jí určeny znatelně více.

Krom výjimečných - výročních - speciálních čísel³²⁵ publikoval časopis novinky z Číny v informačních souhrnech, o kterých byla řeč výše. Možnost publikovat tyto aktuální zprávy ze

³²⁴ PRŮŠEK, Jaroslav. Co nového v Číně vládní i rudé. Rozhovor s Anne-Luise Strongovou. *Nový Orient*. 1947-1948, 7(4-5), 109-110.

³²⁵ Srovnatelný objem článků věnovaných Číně se po vzniku ČLR objevil už jenom v monotematickém desátém čísle roku 1953, které bylo celé věnováno Mao Zedongovi i u příležitosti jeho šedesátin.

současnosti za neustálého budování znalostí kontextu byla o to důležitější, že v běžném tisku sinologové prostor nedostávali.³²⁶

Kromě časopisu *Nový Orient* byla proklamativně druhým nejdůležitějším cílem i průběžným úspěchem nové orientalistiky Škola orientálních jazyků.

4.2.2. Škola orientálních jazyků

Jaroslav Průšek prosazoval podle dostupných archivních pramenů centralizované pracoviště pro výuku orientálních jazyků - a pro předávání znalostí o zemích Asie a Afriky - systematicky již od roku 1945. První souhrn práce Orientálního ústavu uveřejněný téměř rok po konci války hovoří o otevření Školy živých orientálních jazyků jako o „největším díle tohoto roku“³²⁷ a perspektivně jako o jediné instituci, jež může zajistit „dobře připravený dorost jak pro praktickou činnost v Orientě, tak i pro práci vědeckou“.³²⁸

Proto je zásadní zabývat se historií Školy orientálních jazyků, instituce sahající svou provázaností s Orientálním ústavem hluboko do prvorepublikové doby,³²⁹ která se zásadně podílela na vzdělávání nejstarší generace československých (nejen) sinologů za druhé světové války. Tehdy hrála roli náhrady nacisty zrušeného vysokoškolského studia, především tím, že poskytovala zájemcům platformu pro vzdělávání v předmětech, jejichž řádné formální studium jim bylo znemožněno.

O vhodnosti i praktické nutnosti institucionalizovat výuku v Orientálním ústavu založením školy (tedy zažádat o její založení oficiální cestou ministerstvo školství) byla řeč již na poradě vědecko-výchovné komise Orientálního ústavu³³⁰ v červnu 1938. Výsledkem této institucionalizace výuky jazyků na OÚ měla být možnost vydávat vysvědčení, hospodařit

³²⁶ Informace z osobních rozhovorů s A. Palátem a V. Hrdličkovou. V novinách jsou nejčastěji publikovány zprávy bez autorství, s uvedením zdroje ČTK. Tato situace byla spoluzapříčiněna tím, že místa v novinách i agenturách bylo třeba zaplnit už v době, kdy kvalifikovaní sinologové ještě nebyli k dispozici. Tento jev byl obecnější, jednalo se i o místa v úřadech.

³²⁷ Orientální ústav po revoluci. *Nový Orient*. 1945/1946. 1(7), 29-30.

³²⁸ Orientální ústav po revoluci. *Nový Orient*. 1945/1946. 1(7), 29-30.

³²⁹ Vyučování orientálním jazykům probíhalo v Orientálním ústavu v provizorní podobě od jeho založení roku 1922. Zájemcům byly k dispozici odpolední a večerní kurzy.

³³⁰ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, karton 14, inv. č. 41, Zápis o schůzi vědecko-výchovné komise OÚ z 18. 6. 1938.

samostatně a efektivněji s finančními prostředky, žádat o podpory a tak dále.³³¹ Kurzy probíhající v OÚ (kromě japonštiny³³²) do té doby financovala ministerstva školství, zahraničních věcí a obchodu. Pedagogové dále chtěli formálně odlišit jazykové kurzy od přednášek. Jakýkoli oficiální institucionální rozvoj přerušila válka, činnost školy ale pokračovala, jak výše naznačeno. Jaroslav Průšek vyučoval během války stejně jako v roce 1938/1939 čínštině i japonštině, mezi dalšími pedagogy byli také zavedení vědci, jako indolog Otakar Pertold, arabista Felix Tauer či Jan Rypka. Na vyučování docházeli i němečtí studenti, neáriji neměli do lekcí přístup. Existenci jazykových kurzů během okupace nelze vzhledem k jejich ojedinělosti v žádném případě považovat za období systematického podzemního vysokého školství v Polsku,³³³ přesto je nepopíratelné, že tyto kurzy zajistily elementární kontinuitu rodícího se oboru sinologie v tom smyslu, že Průšek jako pedagog setrval v kontaktu se svými žáky, čímž vznikly základy, na nichž potom mohl v příznivějších podmínkách stavět. Jeho „váleční“ žáci to totiž byli, kdo po válce, a samozřejmě dále po únoru mohli převzít značnou část pedagogické zátěže na katedře dějin a filologie Dálného východu.

Škola orientálních jazyků vznikla jako instituce přiřčená k Československé obchodní akademii Dr. Edvarda Beneše (později I. vyšší hospodářská škola). Byla založena ministerstvem školství a osvěty 6. října 1945 a provozována byla v budově Orientálního ústavu.³³⁴ Založena byla na popud tehdejšího ředitele OÚ Vincence Lesného, který v dopise ministrovi školství a osvěty zdůrazňuje nutnost efektivní výuky v „novém a šťastnějším uspořádání státu“ a v době, kdy význam Orientu roste. Lesný zmiňuje na prvním místě nutnost výchovy politického dorostu, pracovníků pro československé hospodářství a výchovy akademiků: „kádru mladých nadšených lidí“, kteří potřebují praktický základ pro teoretické bádání.³³⁵ Zástupci školy rovněž žádali pracovníky státních institucí (ministerstvo

³³¹ Tamtéž. Zpráva hovoří o návrhu zažádat o finanční podporu firmu Baťa, případně jiné firmy.

³³² K financování: japonské kurzy kryl v té době fond Takaharu Mitsui.

³³³ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita: sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945-1956*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1185-3.

³³⁴ Lázeňská ulice 4, Praha 3.

³³⁵ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, karton 14, inv. č. 40/1, dopis ředitele Orientálního ústavu MŠO, 3. 9. 1945.

zahraničních věcí, ministerstvo informací), aby při přijímání pracovníků v příslušných oborech přihlíželi ke vzdělání získaném na ŠOJ.³³⁶

Škola orientálních jazyků fungovala jako jazykový lektorát orientálních jazyků pro obory na filosofické fakultě a cílem výuky byla schopnost informovat v daném jazyce o Československé republice (instrukce děkanátu FF pro lektory z roku 1949 zmiňují mezi požadavky „běžné vědomosti a terminologie, umožňující rozmluvu s cizinci o ČSR (pětiletka, ústava, odbory, ČSM atd.)“; a také „vědomosti o příslušné zemi asi v rozsahu denního tisku“.³³⁷

Organizace výuky zohledňovala náročnosti jednotlivých jazyků (čínština a japonština dostaly týdenní dotaci osm hodin, ostatní jazyky čtyři hodiny). „Hlavním cílem a osou jazykového vyučování“ byl výcvik v konverzaci. Učiteli měli být jednak badatelé v orientálních jazycích a kultuře, jednak takzvaní korepetitoři, vybraní z nejúspěšnějších posluchačů, kteří pod vedením a za dozoru řádných učitelů měli opakovat se žáky předepsanou látku podle předem připravených příruček.³³⁸

Velmi záhy po únoru 1948 se začalo jednat o osamostatnění a postátnění Školy orientálních jazyků. Dostupné archivní materiály o procesu transformace této školy jsou svědectvím široké rétorické shody o vzrůstající politické i hospodářské důležitosti výuky dotyčných jazyků. Ale stejně tak svědčí o zápasu mezi vedením Orientálního ústavu (před rokem 1952 ztělesňovaným ředitelem Vincencem Lesným, po roce 1952 pak Jaroslavem Průškem), které mělo poměrně jasnou představu o optimální podobě školy, a zodpovědnými politickými institucemi, jež lavírovaly mezi množstvím nejrůznějších politických i praktických úkolů, i když proklamativně chápaly důležitost školy, již tak zdůrazňovali i osobně zainteresovaní akademičtí funkcionáři. Jednání se protahovala a implementace případných schválených změn také narážela na různé potíže.

³³⁶ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, kart 14, Inv č 41, Porady lektorů jazykových kurzů a ŠOJ 1938, 1940, 45–49.

³³⁷ A AV ČR, fond OÚ, kart. 14, inv. č. 40/2, Organizační statut ŠOJ, 1945, 1951, Instrukce lektorům, 26. července 1949.

³³⁸ Vyučovanými jazyky byly od začátku arabština, arménština, bengálština, čínština, gruzínština, hindí, japonština, korejština, malajština, perština, turečtina a uzbečtina.

Jaroslav Průšek i ostatní členové vedení ŠOJ považovali svou školu za „nejdůležitější odvětví Orientálního ústavu“,³³⁹ takže se velmi starali o naplnění jejích lavic studenty. Z protokolů o schůzích lektorského sboru vyplývá, že zájemců o studium na ŠOJ nebylo v těchto letech mnoho. Vedení jevílo mohutnou snahu verbovat na středních i vysokých školách,³⁴⁰ vyučující artikulovali potřebu dirigovat posluchače z jazyků žádaných na jazyky méně žádané méně. Učitelé byli přesvědčení, že nižší zájem je dán také špatnými hospodářskými poměry země. Doufali, že zájem vyšších míst o vyučování orientálních jazyků stoupne, až se ukáže nutnost přeorientování hospodářství na Východ. K intenzivnímu náboru měl být nicméně používán hlavně časopis Nový Orient.

Po roce 1948 skutečně došlo k nárůstu zájmu studujících,³⁴¹ škola se však stále potýkala s praktickými i technickými problémy, jako nedostatek učebních materiálů, nedisciplinovaná docházka, stejně jako docházení žáků řádně nezapsaných.

Na nedostatek učebních materiálů poukazovali Palát a Krebsová jako vyučující čínštiny: nemožnost vytisknout dostatek textů vedla k tomu, že je vyučující psali ručně, což studentům neúměrně ztěžovalo práci. Dostali doporučení využívat laciných tištěných marxleninských textů v čínštině z Moskvy, což všeobecně kladně přijali s tím, že jako doplňkové materiály tyto texty již v mnoha kurzech zavedli - do Orientálního ústavu docházela pravidelná informační služba nakladatelství Sovětskaja kniga, takže vyučující na ŠOJ byli o přírůstcích nové marxistické literatury vždy dobře informováni.³⁴² Mezi bibliografií používanou k výuce čínštiny na ŠOJ ovšem nefiguruje ani jedna sovětská příručka,³⁴³ zato Průškova učebnice psaná pro zlínské kurzy čínštiny na Vyšší lidové škole Tomáše Bati, a „západní“ učebnice a slovníky Hānischovy, Lessingovy a Gilesovy. Že bylo třeba shánět materiály skutečně všemi možnými způsoby, dokládá fakt, že Vincenc Lesný jako ředitel OÚ žádal na ministerstvu zahraničních věcí o „pravidelné a bezplatné zasílání denního tisku, časopisů, ev. i jiného

³³⁹ A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 14, inv. č. 40/1, Škola orientálních jazyků, Jednání s ČVUT - Vysokou školou obchodní o uznání zkoušek, dopis výboru OÚ, 1. 2. 1947.

³⁴⁰ Na ČVUT nebylo vyjednávání o zařazení orientálních jazyků do řádného kurikula úspěšné.

³⁴¹ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, Schůze lektorů, Zápis schůze 21. 11. 1949.

³⁴² A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, Schůze lektorů, Zápis schůze 10. 6. 1950

³⁴³ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, Schůze lektorů 10. 11. 1951.

knižního a informačního materiálu“,³⁴⁴ který ministerstvo dostává od nejrůznějších institucí v zahraničí a který již nepotřebuje.

Průšek při vyjednávání se zodpovědnými místy používal konzistentní argumentaci již minimálně od roku 1948. Svůj pevný názor na nutnost samostatné, orientalistickými experty řízené a kontrolované jazykové školy prosazoval jak v kruzích akademických proti názoru některých svých kolegů, tak v komunikaci s plánovači z politických institucí. Jaroslav Průšek se v této věci zcela shodl s akčním výborem Filosofické fakulty (jak ho v roce 1948 zastupoval koreanista Alois Pultr),³⁴⁵ že jazykovou výuku univerzitních studentů orientalistických oborů má zajišťovat jedna ústřední instituce, a lektoráty na univerzitě že se zakládat nemají. Někteří starší odborníci, například persista Jan Rypka nebo egyptolog Felix Tauer, měli jinou představu: požadovali lektorát svých jazyků přímo na univerzitě v rámci svých kateder - v obavě z nedostatečné akademické úrovně výuky na ŠOJ.³⁴⁶ Vytvoření lektorátů na univerzitě Průšek odmítal jako nebezpečný precedens, který by vedl k rozpadu jednotného výukového pracoviště. Obavy z nedostatečné úrovně výuky odmítal s tím, že nad ŠOJ budou vykonávat odborný dohled univerzitní profesori (pokud už nebudou na škole přímo učit). Kromě hospodářské a politické specifičnosti orientalistických oborů důtklivě argumentoval politickým, resp. propagandistickým významem, který je v dotýcných zemích samostatné orientalistické výukové instituci přikládán.³⁴⁷ Na kolektivní rozhodování a společný postup všech orientalistů kladl Průšek mimořádný důkaz a celou věc bral až fatálně.

Úspornost dobře organizované a personálně zajištěné ŠOJ měla spočívat v tom, že nahradí lektoráty na všech pražských vysokých školách, resp. tím, že se bude starat o výuku orientálních jazyků na všech vysokých školách, odstraní duplicitu a jednotnou organizací a úzkou spoluprací s odborníky z Orientálního ústavu zajistí vysokou efektivitu výuky. Kromě starosti o rozvoj orientalistiky jako takové hrály roli i související úvahy pragmatické: snaha

³⁴⁴ A MZV, TO-O Čína 1945-1959, karton 7, Osvěta časopisy cizí 1951-1952, Dopis V. Lesného ve věci věnování časopisů OÚ, 27. 3. 1952.

³⁴⁵ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, kart. 14, inv. č. 40/I, Diskuse o koncepci Školy orientálních jazyků 1948, Zpráva o schůzi orientalistů 25. 6. 1948.

³⁴⁶ Průšek velice těžce nesl, že se se staršími orientalisty, jež považoval za své vážené učitele, neshodne, a při prosazování svého názoru u politických institucí apeloval na nekonfliktní průběh vyjednávání a naznačoval možnost ústupků na své straně. A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, kart. 14, inv. č. 40/I, Diskuse o koncepci Školy orientálních jazyků 1948, dopis J. Průška řediteli OÚ, 28. 9. 1948.

³⁴⁷ Důležitost celé věci v očích Průškových dokládá fakt, že když se kvůli pohřbu vlastní matky nemohl účastnit rozhodující porady v této věci, napsal alespoň obsáhlý dopis řediteli Orientálního ústavu, kterého prosil o tlumočení svých stanovisek. Tamtéž.

zajistit dostatečný a stálý přísun studentů, jenž byl při vysoké „úmrtnosti“ na neobyčejně náročných oborech studia velkým problémem.³⁴⁸ V řídce dochované korespondenci o této věci je hlavně zastoupena Vysoká škola obchodní (po roce 1948 Vysoká škola věd hospodářských, zrušená jen o rok později, aby byla nahrazena Vysokou školou politických a hospodářských věd), o jejíž studenty Průšek velmi stál, která ale ve svých začátcích odmítla učinit orientální jazyky řádnou součástí svého jazykového kurikula.

Průšekův a Lesného návrh na zřízení státní školy orientálních jazyků při Orientálním ústavu³⁴⁹ zůstal bez kladné odezvy i v roce 1950, a v letech 1951 a 1952 došlo po zkušenostech s dosavadní výukou k reorganizaci, motivované vzrůstající potřebou „praktického vzdělávání pracovních sil v orientálních jazycích (zvláště v čínštině, arabštině a hindštině) u národních podniků, ústředních a jiných úřadů (Gottwaldov, Jablonec, min. zahraničí, min. zahraničního obchodu, Národní banka)“.³⁵⁰

Když šlo s touto reorganizací, jež mimo jiné znamenala přičlenění pod Státní ústav moderních řečí, znovu „do tuhého“, přidal Průšek k již známým argumentům ten, že pro Školu orientálních jazyků existuje sovětský vzor, Institut Vostokověděnijsa, jež je centrem pro „praktickou výuku v orientalistice po všech stránkách“, a že se na tom vždy shodl s ministrem Nejedlým a zastupujícím ministrem Pavláskem.³⁵¹ V tomto vyjednávání šlo nicméně pouze o to uhájit co nejvyšší míru autonomie při nutné administrativní příslušnosti pod státní jazykový ústav. V jednu chvíli totiž Průšek vnímal nebezpečí „rozpuštění“ ŠOJ jako velice akutní a i když souhlasil s potřebou centralizovat jazykovou výuku, výslovně zdůraznil, že odborná péče, kterou OÚ a ŠOJ věnují „osvobozeneckému boji orientálních národů“, je „nesmírně důležitá, důležitější než centralisace jazykové výuky“.³⁵²

³⁴⁸ A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 14, inv. č. 40/1, Škola orientálních jazyků, Jednání s ČVUT - Vysokou školou obchodní o uznání zkoušek, dopis výboru OÚ, 1. 2. 1947.

³⁴⁹ A AV ČR, karton 14, Škola orientálních jazyků, inv. č. 40/1. Dopis ředitele ministru Z. Nejedlému, 7. 6. 1950. Složka obsahuje fascikl osobních dopisů vlivným lidem.

³⁵⁰ A AV ČR, fond Orientální ústav, karton 14, inv. č. 40/2, 1945, 1951, Návrh na reorganizaci ŠOJ, 2. července 1951.

³⁵¹ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, kart. 14, inv. č. 40/I, Porady o organizaci ŠOJ, Zápis o poradě zástupců SÚMŘ, ŠOJ, 18. 12. 1951.

³⁵² A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, kart. 14, inv. č. 40/I, Porady o organizaci ŠOJ, Zápis o poradě zástupců SÚMŘ, ŠOJ, 18. 12. 1951.

Funkce Školy orientálních jazyků měla být dvojí, čemuž odpovídala její hlavní navrhovaná oddělení: lidové kurzy a tři oddělení kurzů různých účelů a různé úrovně. Lidové oddělení mělo plnit funkci vzdělávání široké veřejnosti: „posluchače z národních podniků, výsadních společností obchodních a jiných exportních podniků, odboráře, novináře, zaměstnance ministerstva zahraničních věcí, ministerstva pro zahraniční obchod, ministerstva informací a osvěty“.³⁵³ Cílem tohoto oddělení byla výchova kádrů vzdělaných jazykově a informovaných dostatečně a všestranně o cílových zemích. Zbylá tři oddělení odrážela v první řadě funkci akademickou - Škola orientálních jazyků měla sloužit a sloužila jako lektorát filozofické, resp. filologické fakulty, a ultimátním cílem bylo, aby sloužila jako lektorát všech vysokých škol. Neměla pouze funkci jazykové školy, protože v kurikulu byla obsažena i konverzace o realitách daných zemí, schopnost pohovořit o současné problematice rodné země, ale také četba politických textů. Do kurzů mohli docházet rovněž na univerzitu nezapsaní zájemci o studium orientálních jazyků.³⁵⁴

Nesnadná a nedostatečně honorovaná práce lektorů (z nichž mnozí byli zároveň univerzitními učiteli, byla ještě znesnadněna neexistencí dostupných českojazyčných učebnic daného jazyka. Učilo se z „učebných archů“, které si svépomocí připravovali lektoři. Na základě těchto učebných archů měly ve spojení se Státním nakladatelstvím vznikat řádné učebnice, jež by sloužily i externím posluchačům na venkově. Tato „decentralizace“ byla důležitým argumentem při lobbování za návrhy, které vzešly od vedení ŠOJ, a jejím příznivým důsledkem pro státní hospodářství měl být i prospěch pro národní podniky všude po zemi.³⁵⁵

Úplná samostatnost ŠOJ pod Orientálním ústavem nebyla nakonec ministerstvem přes všechno úsilí vedení OÚ odsouhlasena a ŠOJ byla výnosem ministerstva školství, věd a umění přiřazena jako podřízená jednotka pod Státní ústav jazykový fungující coby ústřední jazykové učiliště. Vedení OÚ (Průšek a Lesný) zaslalo na ministerstvo velmi ostře formulovaný dopis, v němž znovu argumentuje pro samostatnost ŠOJ.

³⁵³ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola orientálních jazyků, kart. 14, Důvodová zpráva k vládnímu nařízení ze dne 1950 o zřízení státní školy orientálních jazyků v Praze.

³⁵⁴ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola Orientálních jazyků, kart. 14, Škola orientálních jazyků - návrh na reorganizaci.

³⁵⁵ Pro ilustraci: v roce 1950 bylo na počátku roku registrováno 220 řádných žáků ŠOJ, 72 externistů a 41 mimopražských (Jablonec nad Nisou, Gottwaldov, Třebotov). Z řádných se k závěrečným zkouškám dostavilo 141, z externistů pouhých 8. A AV ČR, OÚ, ŠOJ, kart. 14, inv. č. 41, Zpráva o klasifikační poradě ŠOJ 10. 6. 1950.

Tento dopis odráží jednak vysoké sebevědomí orientalistických oborů jako oborů za prvé velmi specifických, a za druhé velmi politicky i hospodářsky důležitých. Podceňovat nelze ovšem ani čistě pragmatickou motivaci plynoucí z obavy o úbytek studentů, který by mohl pro školu být fatální. Škola podle listu nemůže řádně fungovat jinak, než pod vedením Orientálního ústavu, jenž je ostatně dle jiného dřívějšího výnosu MŠVU povinen pečovat „o vědeckou, odbornou ... úroveň vyučovací v jednotlivých odděleních školy, jež se zřizují podle potřeby hospodářské a kulturní“.³⁵⁶

Spor o Školu orientálních jazyků lze vnímat jako ideový i praktický (naznačili jsme výše). Na ideové a politické rovině muselo hrát svoji roli i to, že ŠOJ by při spádovosti pod ústav ČSAV vlastně šla proti obecnému kýženému oddělení výzkumných a výukových pracovišť, a tím byla jakýmsi nesystémovým prvkem, navíc v oborech, jejichž politická důležitost stoupala a jejichž odborná obtížnost znemožňovala dostatečnou kolonizaci polovzdělanými stranickými kádry.

³⁵⁶ A AV ČR, fond Orientální ústav, Škola Orientálních jazyků, kart. 14, Škola orientálních jazyků. Dopis vedení OÚ na ministerstvo školství.

5. Průšek, tvůrce české Číny

Pro analýzu Průškovy tvorby čínského obrazu v československém prostředí a jeho proměňování sledujeme především jeho texty od předválečného období do února 1948, protože vykazují znaky důležité pro pochopení kontinuity pojetí Číny jako objektu specifického vztahu, které trvá i v dalším, stalinistickém období. Texty z let těsně poúnorových a první poloviny padesátých let jsou pro nás zajímavé především tím, čím a jak navazují na texty předchozí, protože jinak pochopitelně vykazují mnohé rysy shodné s ideologicky poznamenanými texty všech ostatních věd. Je ale třeba říci, že Průškův pohled na Čínu a její kulturu je užitečné pojímat spíše jako kontinuální, ale vrstevnatý. Časové milníky pocházející s politické historie potom mají spíše tu funkci, že vynesou z nejrůznějších důvodů na povrch tu či onu vrstvu. Vrstva solidních badatelských výsledků postavených na důkladném materiálovém výzkumu je přítomna vždy (byť ji ve vyhocených případech přece jenom degraduje převaha ideologických jazykových prostředků). Do analýzy jsou zpracovány pokud možno všechny důležité³⁵⁷ Průškovy texty.

5.1. Povaha vybraných textů

Šlo nám především o to zjistit, jak Průšek postupoval při svém vytváření obrazu Číny v očích české laické veřejnosti, čímž vědomě potvrzujeme důležitost tehdejšího pojetí vědy jako nástroje výchovy lidu, potažmo nástroje propagandy. Mezi Průškovy explicitně vyslovené ambice patřilo ostatně již dávno před únorem mimo jiné i napravení orientalistického/kolonialistického mýtu o exotických vzdálených zemích v očích veřejnosti vychovávané doposud právě imperialistickým exotismem.

K analýze jsme tedy vybrali texty, které považujeme vzhledem k naší otázce za důležitější, především ty publikované v souborech Průškových studií nebo časopisech. Zohlednili jsme také význam, který jim připisoval sám autor tím, že je vybral pro opakovanou publikaci. Naším cílem je postižení rámců, prostřednictvím kterých uchopoval čínskou skutečnost, aby ji mohl předat svému předpokládanému publiku.

³⁵⁷ Texty, jež psal pro veřejnost, zejména ty, které publikoval opakovaně - protože u těch je jistota záměrnosti a promyšlenosti. Protože naším zájmem je zjistit, jaký obraz Číny Průšek vytvořil, nepotřebujeme pro daný moment jeho texty soukromé. Předpokládáme rovněž, že i v textech publikovaných a nesoucích Průškem zamšlené sdělení lze vysledovat zajímavé implicitní tendence - na základě zkoumání jejich hlubších jazykových rovin.

Téměř výhradně se omezujeme na texty populárně naučné, i s tím vědomím, že v Průškově případě lze někdy těžko odlišit texty odborné od těch ryze populárních. Řídíme se diskurzivním rámcem daným platformou, kde se text objevil, a jejím zamýšleným publikem. Pro regulaci, nebo spíše, jak se ukázalo, potvrzení Průškova veřejného názoru na Čínu v prvních poúnorových letech, odkazujeme k citacím ze soukromých dopisů výše v naší práci. Tyto soukromé dopisy jsou materiálem, který nese jinou míru autenticity v době, kdy jazykový management vedený mocenským impulsem politického původu vzal na sebe podobu institucionální byrokratické kontroly a zásobu použitelných jazykových prostředků bylo třeba vyjednávat na úžeji vymezeném prostoru, než ve státech demokratických.

Nejdůležitějšími prameny jsou tedy Průškovy předmluvy a doslovy ke *Zpěvům staré Číny*, cestopis *Sestra moje Čína*, texty uveřejněné v časopise *Nový Orient* a populárně naučné studie sebrané do souboru *O čínském písemnictví a vzdělanosti*.

Vědecký odkaz Jaroslava Průška považujeme za samostatné téma, ke kterému na tomto místě řekneme jenom málo: V posledních letech se výrazně rozrostla debata o jeho literárně-historických konceptech, a to zejména mezi čínskými a tchajwanskými sinology.³⁵⁸ (Jsou i tací, kteří nejvíce oceňují Průškovy práce historické, ze samého začátku jeho kariéry.) O Průškově odkazu, tzv. Pražské sinologické škole, jež se profilovala od konce padesátých let a světové jméno si získala během let šedesátých (a toto dobré jméno přetrvává do současnosti), samozřejmě přemýšlí i současná česká sinologie. Přínosy pražské sinologické školy spatřují sinologové v tom, že nahradila narativ o přelomu v čínské kulturní tradici způsobeném hlavně západními vlivy narativem „jemněji odstíněným a vyváženějším..., který nově přihlíží k formativnímu vlivu literatury staršího období a některým aspektům domácí tradice“.³⁵⁹ Stejně tak podstatný je vklad v podobě konceptu „lyričnosti“ čínské literární kultury v protikladu k „epičnosti“ tradice západní. Dušan Andrš v Průškově díle, zejména ve statích ze 60. let, kdy postupné uvolňování situace umožňovalo širší záběr, nachází jak teoretický „rozmach“ postavený na aplikaci specificky chápaných strukturalistických principů, tak ale stejně zásadní

³⁵⁸ LOMOVÁ, Olga. Pražská sinologická škola v historických souvislostech. In: ANDRŠ, Dušan, ed. *Pohled novými očima: pražská škola sinologie o čínské literatuře*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018, s. 7-12. ISBN 978-80-7308-865-1.

³⁵⁹ ANDRŠ, Dušan. Pražská sinologická škola a český literární strukturalismus. In: ANDRŠ, Dušan, ed. *Pohled novými očima: pražská škola sinologie o čínské literatuře*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018, s. 83-106. ISBN 978-80-7308-865-1.

těsný kontakt s materiálem díla.³⁶⁰ Zároveň si všímá i podoby, jaké dobový marxistický přístup v Průškově díle nabýval.³⁶¹ Doleželová-Velingerová považuje teoretické základy Průškova literárněvědného díla za spíše intuitivní.³⁶²

Klíčem k výběru relevantních jazykových prostředků nám byl fakt, že se vzhledem k velkému množství popularizačních textů Jaroslav Průšek pochopitelně mnohdy opakoval, často za použití doslova shodných výrazů. Jsme přesvědčeni, že závěry plynoucí z našeho pečlivého čtení a selekce opakujících se pojmových vzorců budou případnou budoucí kvantitativní analýzou Průškem používaných jazykových prostředků potvrzeny, byť dozajista i zajímavě rozšířeny a diverzifikovány. Nyní jde pouze o postižení základních tendencí v Průškově pojetí Číny s ohledem na jeho komunikační cíle.

Texty se tedy liší na základě doby vzniku, milníkem jsou roky 1945 a 1948, který vydělil období s velmi zvláštními diskurzivními rysy. Zvláštní charakter daný neopakovatelným tlakem nepřátelského prostředí mají texty publikované za války. Vedle periodizačního rozdělení je potom klíčové i kritérium žánrové.

Protože produkce textů předválečných probíhala v situaci, kdy autor neměl jiných hranic než „samotnou strukturu pole, v němž se diskurz rodí a pohybuje“,³⁶³ a v tomto případě se jednalo o pole akademické a literární, kde sankce měly podobu danou (především) zase uvnitř těchto polí. Represivní povaha mimoakademického tlaku na podobu textu nebyla narozdíl od padesátých let uplatňována na cokoli, co se vymykalo ideologickým pravidlům. Hranice řečeného tedy vedly - když pomineme normy slušného chování a podobně - především po liniích daných žánrově a autocenzura - pokud se dá o autocenzuře hovořit v situaci, kdy vědomě a dobrovolně přistoupíme na hru korektní komunikace ve veřejném prostoru - byla vedena zvnitřnělymi hranicemi danými obvyklou společensky založenou sebekontrolou,

³⁶⁰ ANDRŠ, Dušan. Pražská sinologická škola a český literární strukturalismus. In: ANDRŠ, Dušan, ed. *Pohled novými očima: pražská škola sinologie o čínské literatuře*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018, s. 83-106. ISBN 978-80-7308-865-1.

³⁶¹ ANDRŠ, Dušan. Pražská sinologická škola a český literární strukturalismus. In: ANDRŠ, Dušan, ed. *Pohled novými očima: pražská škola sinologie o čínské literatuře*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018, s. 94-95. ISBN 978-80-7308-865-1.

³⁶² DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena. European studies of modern Chinese literature. In: *Europe studies China. Papers from an International Conference on the History of European Sinology*. London: The Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange, 1995, s. 368-391. ISBN: 978-0906610169.

³⁶³ BOURDIEU, Pierre. Cenzura a užití formy. In: PAVLÍČEK, Tomáš, Petr PÍŠA a Michael WÖGERBAUER, ed. *Nebezpečná literatura?: antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host, 2012, s. 51. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-859-8.

případně kalkulem účinnosti textu. Předválečné texty proto považujeme za tak autentický výraz Průškova myšlení a cítění, jak je to jenom možné v mezích daných diskurzem.

Situace cenzury za války poznamenala zásadně výběr témat a i když Průšek v jednom ze svých životopisů poznamenává, že ho Němci celkem nechali na pokoji, protože před válkou studoval v Japonsku, věnoval se v tehdy uveřejněných textech hlavně „neškodné“ obecné problematice zdánlivě vzdálené vši aktuálnosti a političnosti, a o to silnější bylo meziřádkové sdělení.

Co se týče kontextu cenzury a autocenzury válečné a poúnorové, podstatný rozdíl mezi těmito obdobími spočívá v Průškově vztahu k oběma režimům:³⁶⁴ s mocí nacistickou se neztotožňoval ani částečně, zatímco s mocí poúnorovou se ztotožňoval naprosto zásadně. Jako člen KSČ (do strany vstoupil ihned v prvních měsících po válce) se účastnil jejích (diskurzivních) bojů již od roku 1945, což v jeho případě činí rok 1948 spíše formálním mezníkem. V zásadě Průšek může sloužit jako čítankový příklad akademika, jemuž vzhledem k internalizaci politických cílů komunistické strany nedělalo pravděpodobně sebemenší potíže hovořit po únoru požadovanou řečí.

5.2. Průškova řeč

Průšek populárně-naučných textů je autorským subjektem angažovaným, zaujatým, expresivním a emocionálním. I v popisných pasážích těchto textů, opřených o seriózní výzkum, sahá k explicitnímu, a velmi často expresivnímu, hodnocení popisovaných skutečností. Nápadná je jejich emocionální náplň,³⁶⁵ která dokládá hluboký osobní zájem autora na sledovaném předmětu a jeho autentickou osobní angažovanost na pojednávané problematice.³⁶⁶ Emocionální aspekt je v Průškových textech populárně-naučných žánrů přítomen hlavně prostřednictvím lexika: slovní zásoba charakterizovatelná jako citově

³⁶⁴ Motivace zamlčování a selektivního informování byla tedy v obou obdobích - válečném a poúnorovém - odlišná: Uvidíme, že vnější tlak nacistické okupace dovedl Průška v jeho sinologickém popularizačním díle k úvahám o věcech zdánlivě vzdálených aktuálnímu dění. Vnější tlak poúnorového Československa, ten vnější tlak, jehož spolutvůrcem Průšek byl, ho dovedl naopak přímo doprostřed víru všeho aktuálního dění - ať již geograficky vzdáleného, nebo nejbližšího.

³⁶⁵ Často je to právě tento Průškovův expresivní styl, co rámuje jeho jinak odborně fundované články populárně. U čistě vědeckých textů, určených například pro zahraniční expertní publikum, se samozřejmě předpokládá, že jejich analytický charakter schová hlas "autorského subjektu" alespoň na nižších, nejrozpoznatelnějších rovinách jazykového vyjadřování.

³⁶⁶ Při hodnocení jejich působivosti se neopíráme jen o zážitek z vlastního čtení, ale i o hodnocení ostatních čtenářů, například narátorů v orálně-historické části naší práce.

zabarvená může mít důsledky pro celkové vyznění textu na emocionální škále, přičemž cílem analytického vědeckého textu je popis skutečnosti postavený na zjištěných faktech nejrozsáhlejšího řádu.

Implicitní působení obsažené ve výběru výrazů (na všech jazykových úrovních) se následně pokusíme uchopit prostřednictvím analýzy nejprominentnějších a nejčastějších metaforických vyjádření.

Tak, jak se to jeví z korpusu námi analyzovaných textů, Jaroslav Průšek od samého začátku svého vztahu k Číně tuto zemi vnímal a předpokládanému recipientovi svých textů předkládal v perspektivě srovnávací, jeho texty konstruuji obraz Číny a čínské civilizace a kultury na podkladu uvažování o civilizaci západní, především evropské. V souladu s dobovým orientalismem i okcidentalisem, tedy tíhnutím k Východu a až nenávisť k Západu, na kteréžto dva rozšířené pohledy na Čínu upozorňuje ve svém článku Rudolf Fürst,³⁶⁷ byla Čína Průškovi protikladem a alternativou k tomu, co představuje naše evropská/západní civilizace. Pokud je to tak, že prostřednictvím vztahu k odlišnému druhému (alterity) „osaháváme“, budujeme i popisujeme svou vlastní identitu, resp. „vytváření vlastní identity je aktem vztahování se ke komplementárně konstruovanému ‚druhému‘“,³⁶⁸ pak je Jaroslav Průšek dobrým příkladem toho, jak prostřednictvím zrcadla bedlivě konstruované čínské jinakosti vytvořit i obraz evropské identity.³⁶⁹

Velmi silně tento na vztahovosti založený komparativní základ vnímáme v pracích předválečných, válečných a „třetirepublikových“, později, nejvíce po vzniku ČLR, se Průškův čínský obraz komplikuje (i když na jednu stranu zjednodušuje) vědomím příslušnosti Číny k socialistickému táboru, tedy k „nám“.

Polarita mezi „námi“ - to jest západní civilizací, a Čínou/resp. Orientem, je zcela zásadním strukturotvorným rysem Průškových textů, jež svědčily o jeho zájmu o budoucí orientaci československé společnosti v přímém vztahu s čínskou, ale i a ostatními asijskými kulturami,

³⁶⁷ FÜRST, Rudolf. Politické vnímání Číny v Čechách: mezi věcností a nevěcností, mezi orientalismem a okcidentalisem. *Mezinárodní vztahy*. 2005, 40(3), 24-43.

³⁶⁸ ŘEZŇÍKOVÁ, Lenka. Identita/alterita. In STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 233. ISBN 978-80-87271-87-2.

³⁶⁹ LOMOVÁ, Olga a Anna ZÁDRAPOVÁ. “The Songs of Ancient China”: The Myth of “The Other” Appropriated by an Emerging Sinology. In: *Sinology in Post-Communist States. Views from the Czech Republic, Mongolia, Poland, and Russia*. Hong Kong: Chinese University Press, 2016, s. 189-213.

a jimiž vstoupil do komplikované debaty českých intelektuálů o Východu a Západu a naší příslušnosti tam či onam.

Průšek svou zemi v textech do roku 1945 implicitně zahrnuje pod kritizovaný Západ, ale jeho hlavní vklad do diskuze spočívá spíše v tom, že implicitně vyhodnocuje Východ jako možná absolutně, určitě ale přinejmenším v momentální politické situaci perspektivnější geopolitický prostor - jako nástupnický živel selhavšího Západu. Východem, jinak v této debatě ztotožňovaným vlastně výhradně s Ruskem, resp. Sovětským svazem, potom rozumí národy Orientu, ale samozřejmě především Čínu.

Na straně Západu pak vidí Evropu, potažmo koloniální velmoci. (Recepce Ameriky je řidší a dobově se liší - v případě předválečných textů nuancovanější, v případě poúnorových textů v naprosté shodě se sovětskou propagandou a vykazuje doslova nenávistné rysy, viz oddíl 3.3.)

Průšek v četných pasážích, v nichž tuto polaritu artikuluje, ani nezkouší zachovat zdání elementární neutrality: nejpozději s počátkem druhé světové války nenalézá pro „Západ“ kladného slova. Troufáme si říci, že neustálá vztaženost předmětu bádání, Číny, k západní tradici, je vedena potřebou artikulovat akutně pocíťované nedostatky evropských hodnot, evropského - „našeho“ - světonázoru a životního způsobu. Průšek překračuje - vzhledem k silnému emocionálnímu náboji - hranici, před níž by se tato vztaženost dala chápat jako nástroj komparativní vědy, a stává se až osobní posedlostí. Domníváme se, že je to z velké části i tato zakoušená a cílevědomě artikulovaná polarita, co umožnilo po roce 1948 Průškovi hladký přechod k stalinistickému diskurzu.

Navíc k tomu Průšek jako sinolog paralelně s výkladem vlastních poznatků o Číně odhaluje svou interpretaci procesů dosavadního poznávání Číny západními pozorovateli - cestovateli, obchodníky, misionáři. V jeho krajně kritickém - a vlastně sebekritickém - postoji se potom po válce rodí pocit nutnosti nové vědy, především nové orientalistiky, který dojde svého naplnění a konkretizace po únoru 1948.

Nyní se podívejme na Průškovo místo v této debatě a na ty kořeny, které živí právě pozitivní vztah k Číně jako k reprezentantu Východu.

5.3. Průšek a čínská poezie jako zrcadlo rozpadajícího se Západu

Dichotomie Východu a Západu byla základem, na němž stavěl své pojetí Číny a čínské kultury už před válkou, a ve vyhrocené podobě za války. Ilustrujme tento diskurzivní proces nejprve na krátkých textech, jimiž Průšek doprovodil parafráze staré čínské poezie, na nichž spolupracoval s Bohumilem Mathesiem - *Zpěvy staré Číny*.³⁷⁰ Průškovy texty korespondují s doprovodnými texty přebásnítele: pojetí polarit Východu a Západu se u obou přes všechny rozdíly dané odlišnou generační i profesní příslušností překrývá.

Zpěvům staré Číny, a tím i Bohumilu Mathesiovi, věnujeme poměrně značný prostor z několika podle nás legitimních důvodů: jsou plodem vnitřní spřízněnosti Jaroslava Průška a Bohumila Mathesia jako příslušného dvou různých generací - a to, v čem jsou tyto dva muži spřízněni, je v něčem typické pro obě generace, jež oba zastupují. Dále je spolupráce sinologa a básníka precedentem, na jehož základě byla čínská poezie představována veřejnosti i nadále (viz překladatelské dvojice Palát - Hrubín, Štroblová - Kolmaš, Vladislav - Černá mnozí a další), což dále utvrzuje Mathesiem rozvržené a Průškem potvrzené pojetí poezie jako obsahu za jazykem: obsahu přístupného univerzálně lidem všech kultur, skrytého za slovy, jenž je zprostředkován odborným sinologem básníku, který jej uhladí do poetické řeči.³⁷¹

A konečně legitimní je zabývat se *Zpěvy* i z toho důvodu, že tvořily jeden z nejdůležitějších textových artefaktů dostupných široké veřejnosti, na nichž se budoval obraz čínské poezie a čínské kultury vůbec, a tím stvrzoval sinoromantický³⁷² obraz Číny jako celku.³⁷³

Toto dílo je symptomatické pro charakter československé sinologie v následujících letech – ve zhuštěné formě odráží motivaci vztahu k Číně a „orientalistickou“ deformaci jejího obrazu ve

³⁷⁰ Tato kapitola zčásti vychází z naší diplomové práce o překládání tradiční čínské poezie v českém kontextu.

³⁷¹ Mnozí tlumočitelé čínské poezie si nakonec vystačili s oněmi předpokládanými obsahy a básnili už dokonce bez pomoci odborníků. Viz ZÁDRAPOVÁ, Anna. *Čínská poezie česky - otázka interpretace a překladu čínské básně v českém prostředí ve 20. století*. Praha, 2009. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav Dálého východu.

³⁷² Pojem, jež razí sinolog Lukáš Zádrapa pro označení rozšířeného jevu nereflektné romantizace líbivých čínských kulturních elementů nazíraných zcela bez snahy o pochopení kontextu.

³⁷³ Korespondence literárního znakového systému *Zpěvů staré Číny* se znakovým systémem čínského výtvarného umění (- a ovšem jeho „překladů“ české provenience), tolik populárního za první republiky, je mimo obzor této práce. Samozřejmostí u vydání čínské poezie ale byl i adekvátní doprovod „čínských“ ilustrací.

vědeckých i laických očích. O skutečně široké recepci³⁷⁴ *Zpěvů staré Číny* jsme podrobně pojednali jinde.³⁷⁵ Širokým čtenářským publikem byly v určité historické chvíli³⁷⁶ přijaty s nadšením. V kontextu politické krize, kdy se v literatuře počaly aktualizovat tradiční hodnoty a různými způsoby hledat opěrné body, se objevila poezie krás prostého všedního života (ale také reflexivní lyrika a básnictví katolické opírající se o hodnoty národní religiozity). Autoritativní *Dějiny české literatury IV* ostatně uvádějí *Zpěvy staré Číny* zdánlivě paradoxně v kapitole „Poezie životních a národních hodnot a jistot“: „Zcela logicky přineslo toto hledání duchovních opor také konfrontaci – jen zdánlivě nečasovou – vzdálených kulturních epoch a jejich tvorby s přítomností, neboť jak shody, tak rozdíly byly aktualizovány v podobě hodnot vyrovnávajících kolize a diskontinuitu národní kultury.“³⁷⁷

U obou, Průška i Mathesia, je artikulována potřeba světa lepšího, než je ten, v němž jim je dáno žít: jen Mathesiovu potřebu hledání dokonalejšího světa formovalo trauma první světové války, Průškovo hledání (a nalézání) řešení pro vnímanou krizi jeho světa katalyzovala druhá světová válka. Touto potřebou jakési snové reality se z Číny stala projekční plocha pro všechno, co chybělo v turbulentní skutečnosti okupovaného Československa. V této zkušenosti se Mathesius, narozený roku 1888, sešel s o generaci mladším Jaroslavem Průškem, kterého můžeme považovat za v mnohém typického představitele splynutí několika generačních uskupení:³⁷⁸ generace „světové hospodářské krize“, generace „totálního nasazení“ nebo generace „mládí komunismu“. Generace světové hospodářské krize se vyznačovala mimo jiné odmítnutím nebo alespoň problematizací kapitalistické organizace ekonomiky, zkušeností s nebezpečím fašismu a po válce její typičtí příslušníci byli aktivními

³⁷⁴ Zkoumat přijetí *Zpěvů staré Číny* v Čechách v celé komplexnosti by znamenalo zkoumat nejen čtenářskou a kritickou recepci – tedy počet vydání, náklady, kritiky v tisku, hesla v učebnicích a encyklopediích, také zmínky o *Zpěvech*, na něž narazíme na místech nejružnějších i překvapivých. Znamenalo by to také kráčet po stopách divadelních a rozhlasových zpracování, neřku-li zhudebnění českými skladateli, a nejtěžším úkolem by jistě bylo docenit a dokladovat na materiálu vliv poetiky *Zpěvů* na poetiku ostatních básníků, jejichž přímá vyznání lásky k Mathesiovým parafrázím nalezneme roztroušeny v celé české literatuře.

³⁷⁵ ZÁDRAPOVÁ, Anna. *Čínská poezie česky*. Praha, 2009. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav Dálného východu. ZÁDRAPOVÁ, Anna. Bohumil Mathesius, Jaroslav Průšek a *Zpěvy staré Číny*. *Studia Orientalia Slovaca*. 2012, 11(2), 239-271.

³⁷⁶ Na kterou musely téměř dvě desetiletí čekat.

³⁷⁷ *Dějiny české literatury IV*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 462.

³⁷⁸ HAVELKA, Miloš. Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti. In: HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010, s. 336-361. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-220-5.

účastníky komunistického převzetí moci.³⁷⁹ Důležitou charakteristikou odpovídající naladění Jaroslava Průška, je „převzetí levicově avantgardistického pojetí kultury, spojené se základním přesvědčením o zásadní krizi moderního světa a moderního člověka, a to jak ve sféře sociální, tak ve sféře duchovní a morální. Možnost historicky konečného vyřešení této krize byla viděna v revoluční změně dosavadního ekonomického a sociálního uspořádání společnosti, v přijetí marxismu (zpočátku v jeho stalinistické verzi) a v nové kulturní a geopolitické orientaci na Východ“.³⁸⁰ Průšek s Mathesiem tak svorně představují hledání „jiné formy vlády založené na odlišných ideologických východiscích“.³⁸¹

Rysy této generační mentality uměla v meziválečném období dovedně detekovat a využít sovětská propaganda/kulturní politika, jejímž cílem bylo kromě třídní solidarity napříč Evropou také destabilizovat kapitaistické státy. Představitelé propagandy měli vytipované slibné jednotlivce v řadách intelektuálů - „maloburžoazní inteligence“, kteří stáli mimo komunistickou stranu, byli kritičtí k vlastním státům a režimům, protože je dovedli chytře analyzovat a navíc je pojmut „kulturně sebekriticky“ - v tom smyslu, že se cítili zodpovědní za vývoj světa a silně prožívali bezpráví, se kterým chtěli něco udělat. Důležitá byla jejich reputace doma: předpokládalo se, že jejich názor bude sovětskému Rusku ne-li příznivě nakloněn, tak alespoň otevřený, a dovedou ho přenést mezi veřejnost.³⁸² K takovým lidem potom proudily „sovětské propagační knihy, periodika, informační brožury a pamflety v překladech do světových jazyků“.³⁸³ Pomáhaly udržovat proudění důležitých meziválečných témat, jako byla emancipace koloniálních národů, právo na vzdělání, kultura dostupná širokým masám a podobně. Nás zajímají tyto procesy jednak proto, že Průšek a Mathesius zcela jistě mohli být jejich cílovou skupinou, ale především z důvodu popsaného podrobněji výše: Čínská lidová republika tento sovětský systém práce se zahraničními elitami přejala a

³⁷⁹ HAVELKA, Miloš. Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti. In: HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010, s. 344-345. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-220-5.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 346.

³⁸¹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015, s. 885. ISBN 978-80-200-2491-6.

³⁸² Mezi válkami se jednalo především o literárně aktivní umělce.

³⁸³ KOLENOVSKÁ, Daniela. Sovětská veřejná diplomacie a západní intelektuálové. In: ŠIMOVÁ, Kateřina, Daniela KOLENOVSKÁ a Milan DRÁPALA, ed. *Cesty do utopie: sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017. Obzor (Prostor), s. 15-51. ISBN 978-80-7260-331-2.

modifikovala podle svého, a zcela zásadně ovlivnil podobu prezentace Čínské lidové republiky u nás.

5.4. Zpěvy staré Číny

Mathesiovy překlady odrážejí sice obecnou zkušenost otřesu první světové války,³⁸⁴ ale širšího ohlasu se dočkaly až v době okupace nacistickým Německem. Mathesiova sbírka básní byla motivována právě (široce sdílenými) pocity vyčerpání západního světa a nedostatečnosti evropské kultury³⁸⁵ a pocitu čistoty a nezkažené věčnosti civilizace čínské.³⁸⁶ Tyto myšlenky formuloval těsně po první světové válce ve výboru překladů staré čínské poezie, který v atmosféře literárního poetismu naprosto zapadl. Ovšem v roce 1939, kdy byly *Zpěvy* poprvé vydány, se myšlenky o pochybných základech a vyčerpanosti evropské civilizace staly v Československu znovu palčivě aktuální. Mathesius říká doslova: „Zdá se mi, že jsme se dnes všichni ocitli v situaci, kdy je životní potřebou podívat se – když se toho tolik zhroutilo – jasně na sám fakt, na sám jev života z odstupu co největšího, otřukat pilíře, nosnice a podpěry svého životního pocitu.“³⁸⁷

³⁸⁴ První parafráze mu vyšly již roku 1925. MATHESIUS, Bohumil. *Černá věž a zelený džbán: stará čínská poesie*. Praha: Aventinum, 1925.

³⁸⁵ Už v první neúspěšné verzi čínských parafrází chápe Čínu jako protipól západní Evropy, která se svými „nesmířenými a nesmířitelnými rozpory rozumu a srdce“ dovedla Evropana k jeho „věčnému smutku, starostlivosti a znavenosti.“ Opírá se o citáty Martina Bubera, Gustava Wynekena a našeho Rudolfa Dvořáka. MATHESIUS, Bohumil. *Černá věž a zelený džbán: stará čínská poesie*. Praha: Aventinum, 1925, s. 43.

³⁸⁶ Metafory konstruuující Asii jako civilizaci nehybné klidné jistoty jdou ještě dále a v jejich vytváření se má Mathesius o co opřít. Ve shodě s citovanými mysliteli chválí „jednotnost, klid a skoro monolitnost čínského životního názoru“. Dle Wynekenových metafor je Evropa „malé, ale pohyblivé a aktivní spermatozoon“, zatímco Asie je jako „velká, v sobě klidná vaječná buňka“; Evropané věří v ducha, Asie ctí živnou matku. Jedním z nejdůležitějších rozdílů mezi dvěma civilizacemi je přístup k jednotlivci a z toho plynoucí charakter společnosti. Zde píše Mathesius za použití Gidova článku „Budoucnost Evropy“: „A starý západník Gide – opakuje si ke konci stati Čiňanova slova o evropském a čínském individuu, z nichž toto se snaží splynout s masou, kdežto nás všechno pracuje na tom individua tvořit – starý individualista Gide se melancholicky rozpomíná na slova Montesquieuova: ‚Ano, jejich výroba je příliš drahá...‘ a končí: ‚Je to příliš drahé a celá ta smutná komedie, která se v našem západním světě odehrává, má název »Hledání individuálního, neboli Obět štěstí«.“

³⁸⁷ MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny: parafráze staré čínské poesie*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1939, s. 83. Poesie (Melantrich).

Mathesiův negativní názor na Evropu³⁸⁸ dostává hlubší a zásadnější kontury. Jako nejrepresentativnější básníci jsou označení Li Po a Tu Fu – tento jako autor „poesie nevázanosti a bezstarostnosti, poesie dojmové s hlubokým poměrem k malým jevům přírody“, onen jako autor „poesie tklivé, pokorné a smutné, hlásající skromnost a lásku k bližnímu i nenávist k válce“.³⁸⁹

V doslovu za *Novými zpěvy staré Číny* popisuje svoji cestu za „hrkajícím pramenem čisté vody“, který v čínských básních slyší³⁹⁰. Příznačné pro „egocentrický“ účel těchto překladů je fakt, že Mathesius nepřekládal z originálů,³⁹¹ ale z třetích jakzyků, z evropských překladů čínské poezie (podrobnou analýzu a kritiku Mathesiových překladů, která dokládá velmi nízkou míru překladatelské věrnosti navzdory spolupráci se sinologem, jsem provedla jinde³⁹²).

³⁸⁸ Pro pozdější Mathesiovu názorovou orientaci jsou typické už jeho začátky v bizarních exkluzivních časopisech propagujících ne zcela konzistentní a na tu dobu dosti ojedinělé programy neoslavistické a nacionalistické – s protievropskou (resp. protizápadní) orientací a rusofilské. Podle Fraňka (1963) už před první světovou válkou „vidí Mathesius jen stinné stránky“ našeho vztahu k Evropě a vůbec našeho bytí v ní. Po válce se Mathesius ve svých protievropských náhledech vymanil z nacionalismu a obrátil se k socialismu. Byl to otřes války, který ho přivedl k zájmu o Čínu a Sovětský svaz – a tento zájem zůstává potom už napořád nejdůležitějším pro jeho veřejný, překladatelský a publicistický život.

³⁸⁹ MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny: parafráze staré čínské poesie*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1939, s. 82. Poesie (Melantrich).

³⁹⁰ Takto nastavený hodnotový rámec zcela zapadá do protikladu Čína vs. Evropa, jak ho Mathesius konstruuje pomocí obširných citátů dobových intelektuálů: například Gustava Wynekena, německého pedagoga a myslitele, André Gida, francouzského spisovatele a publicistu, a konečně fiktivního anonymního čínského učenice obeznámeného zblízka s Evropou, jehož dopisy vydal anglicky G. L. Dickinson (1862-1932) – s tímto textem Mathesius pracuje jako s autentickým i přesto, že se jedná o Dickinsonovu mystifikaci.

³⁹¹ Klabund, (1890-1928) německý básník; V. M. Alexejev (1881-1951) – ruský sinolog, Mathesius vycházel z jeho a Ščuckého spisu *Антология китайской лирики* (Moskva 1923); Otto Hauser (1876-1944); Wilhelm Grube (1855-1908) – německý sinolog, jazykovědec a etnograf, žák sinologů Gabelentze a Vasiljeva, Mathesius vycházel z jeho spisu *Geschichte der Chinesischen Literatur*, vydaném v Lipsku roku 1902; Tsen Tsonming (1896-1939) – Číňan, v letech 1912-1930 pobýval ve Francii, překladatel belgické, dánské, nizozemské i japonské poezie, Mathesius znal jeho *Essai historique sur la Poésie Chinoise* z roku 1922.

³⁹² ZÁDRAPOVÁ, Anna. Bohumil Mathesius, Jaroslav Průšek a *Zpěvy staré Číny*. *Studia Orientalia Slovaca*. 2012, 2, 239-271.

Je tak vzhledem k tomuto Mathesiovu vlastnímu přístupu k tradiční čínské poezii³⁹³ vlastně paradoxní, s jakým despektem se vyjadřuje k básnickým chinoiseriím³⁹⁴ jako k plodům toliko exotického zájmu a jedním dechem vyslovuje přesvědčení, že „vniknout do cizí kultury znamená důkladně si osvojit, tedy promyslet a procítit, pět, šest základních pojmů, právě oněch, které se nejvíc liší od našich a skrze něž vidí oni svět právě jinak než všichni ostatní“.³⁹⁵

Pro něho to znamenalo ponořit se do západních překladů *Daodejingu* a filozofa Zhuanzia, načež měl za to, že „polovina materiálu ležela přede mnou jakoby otevřena“. Dalšímu odhalení pomohlo studium čínské poetiky, podmínek, které básníky „nutily k tak maximální zhuštěnosti a soustředěnosti“. S nabytými poznatky o kulturním zázemí poezie Mathesius vybrané básně „převáděl do řeči, kterou bych rád nazval *citovým prajazykem* (lidé nemyslí stejně, ale v prapocitech stejně cítí), do *lyrické mateřštiny*.“³⁹⁶

Jaroslav Průšek z pozice vědecké autority navázal na (nejen) Mathesiovo přesvědčení, že v kultuře staré Číny leží klíč k vysvobození Západu, když vyzvedl pocit věčnosti, který čínské básně zprostředkovávají a před nímž je třeba se sklonit. Tento argumentační trik použil Průšek už dříve: za druhé světové války (1942) ve své studii o Li Baiovi manifestačně upřednostnil lidovou legendu před „suchými“ fakty: odmítnul pátrat po pravdě o básníku Li Baiovi a legendu označil za apriori mnohem věrnější a pravdivější, co se týče vztahu k poezii.³⁹⁷ Podobně v doslovu k prvnímu poválečnému vydání *Zpěvů* z dubna 1946 se Průšek až se sarkasmem vzdává pohledu vědce. Nejspíš aby demonstroval, že se dokáže vzdálit Západu, jež konstruoval jako svět posedlý logikou, rozumem, analýzou:

„Snad jako profesionální sinolog, cejchovaný universitou, měl bych psát o něčem jiném: srovnávat převod s originálem, zjišťovat a kritisovat odchylky, hledat, odkud který kus

³⁹³ Neznal jazyk, už výběr jeho zdrojů byl ovlivněn evropskou sinoromantickou vlnou. Navíc se i svým pojetím o čistém prajazyku, hrkajícím prameni čisté vody a osvěžení vyschlé individualistické civilizace dopouští přesně toho, co kritizuje.

³⁹⁴ „Byly to padělaným čínským lakem natřené věcičky, většinou kolorované s nalepenými a falešně užitými čínskými motivy.“ MATHESIUS, Bohumil. *Nové zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich, 1940, s. 50. Poesie (Melantrich).

³⁹⁵ MATHESIUS, Bohumil. *Nové zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich, 1940, s. 50. Poesie (Melantrich).

³⁹⁶ MATHESIUS, Bohumil. *Nové zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich, 1940, s. 51. Poesie (Melantrich).

³⁹⁷ Stať o Li Baiovi přetištěna v knize PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. V Praze: Družstevní práce, 1947. Svět (Družstevní práce).

pochází a jakými cestami se dostal do sbírky, předvést učenost, heuristický důvtip. Ale nechám toho. (...) Recituji tiše tyto verše a co záleží na tom, zda popudem pro to, aby vznikly, byl ruský překlad Alexejevův či německý nebo francouzský převod, zda v originále se opravdu přirovnává dech smutku ke smolné vůni borovic apod. Jsem-li snad hádavě nesnášenlivý ve své vědě, nechci jím být v poezii. Stačí mi, že Mathesius básnický říká totéž, co slyším z té nejkrásnější hrobky lidského rodu, čínské poezie“.³⁹⁸

Zážitek, který měl při pohledu na Žlutou řeku a věže středověkého čínského městečka, popisuje jako zážitek zjevení věčnosti. A právě pocit věčnosti je to, co „vyjadřují čínské básně. (...) A tento pocit zachytil Mathesius, dal mu slovo a rým, dal mu plynout jak řece ve věčné melancholii.“³⁹⁹

Čínská poezie je předurčená k zachycení věčnosti, protože nás učí ctnosti k tomu nutné: pokoře. Ve zřejmém ovlivnění prožitou válkou Průšek říká, že „není věčnosti v mocných tohoto světa (...) Jen kultura založená na pokoře, život, který nereptá proti Velkému tavří, když jej taví a přelévá ve stále nové formy, je věčný.“⁴⁰⁰

Zcela ve shodě s Mathesiem potom Průšek pokračuje tím, že Evropanu byla nedávno sebrána jistota „vědomí, že je jiným, silnějším, mocnějším, krásnějším, zajímavějším, žádoucnějším atd., než jeho druh“.⁴⁰¹ Úkol naučit západního člověka pokoře, hlavní úkol čínské poezie, není však ještě skončen, ještě ho zbývá naučit, že věčnost je v celku a nikoli v jednotlivci. S tím souvisí pro Průška i další rys čínské poezie, a sice absence toho, čemu se v Evropě říká originalita. Jako věčnost člověka spočívá ve vědomí příslušnosti ke kolektivu ostatních lidí, je i snaha odlišit se v umění pošetilá: „Proč nemít tisíc dokonalých zpracování dokonalého tematu, třeba na malé odchylky stejných?“ A dále: „Dokonalost přímo vylučuje originalitu, uděláme-li jednou něco opravdu dokonalého, můžeme to jen opakovat, nechceme-li pak

³⁹⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. Několik slov k Mathesiovým Zpěvům. In: MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny: parafráze staré čínské poesie*. 7. vyd. V Praze: Melantrich, 1947, s. 85-91. Poesie (Melantrich). Je zde příznačné, že nezáleží na tom, že překladatel neznal jazyk, z jehož poezie překládal, nezáleží na tom, z jakého převodu evropského vycházel, nezáleží dokonce ani na tom, zda dodržel metaforiku a rytmus – to, co by si Mathesius při překladech z ostatních jazyků nikdy neodpustil, nebylo při překládání čínštiny překážkou.

³⁹⁹ PRŮŠEK, Jaroslav. Několik slov k Mathesiovým Zpěvům. In: MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny: parafráze staré čínské poesie*. 7. vyd. V Praze: Melantrich, 1947, s. 87. Poesie (Melantrich).

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 88.

⁴⁰¹ Tamtéž.

úmýslně dělat věci horší.“⁴⁰² Nemusíme zdůrazňovat, že toto za války hluboce prožité vysoké hodnocení lidského kolektivu mělo svůj důsledek pro Průškovo vplynutí do komunistické ideologie po roce 1945, resp. 1948.

Všechny tyto pojmy a pojmové konstrukce ilustrují, jaké hodnoty Průšek v čínské poezii spatřoval a jaké pojmy pro její výklad používal. Jsme přesvědčeni, že čínskou poezii mohli Průšek s Mathesiem pověřit úkolem zaplnit prázdno v duši příslušníka otřesené západní civilizace jednak proto, že ji stále ještě velmi málo znali, ale - částečně v souvislosti s tím - i proto, že byla dostatečně časově i prostorově vzdálená, jiná a cizí. Dotek věčnosti byl stejně válkou poznamenanými Průškem a Mathesiem hledán tam, kde vzhledem k potřebám své kultury viděli a chtěli vidět starobylé, tradičně kolektivistické, harmonicky uspořádané společenství, kde každý zná své místo a jde mu jen o to, jak v něm spokojeně fungovat jako částka neodlišená od ostatních.

5.5. Východ, Západ

Na podvojně vytyčeném konfrontačním poli Západu a Číny se v v dalších textech uplatňuje celá řada dalších binárně uspořádaných pojmů. V důležitém textu *Hodnoty čínské kultury* Průšek doslova píše:

„Budete-li listovati namátkou jakoukoli evropskou knihou, stále budete narážeti na slova jako láska, odvaha, zbabělost, boj, revoluce, hnutí, vzrušení, nadšení, stejně jako na adjektiva ohromující, okouzující, nesmírný, nebo na slovesa prorazit, zvítězit, zdrtit, dobýt ... povětšinou jsou to afekty, hnutí našich vášní instinktů a smyslů. Učiňme podobně... s některou čínskou knihou... čteme: duchaplnost, vlídnost, duševní klid, veliký mír, čistota srdce, zdvořilost, harmonie, ticho, řád atd.“⁴⁰³

Vidíme, že protiklad zde stojí mezi slovy označujícími něco dynamického, rychlého, vzrušujícího a stimulujícího a slovy označujícími něco statického, oproštěného od vzruchů a nehybného. Čínský „světový názor“ na podřízenost celého světa jedinému neměnnému a věčnému metafyzickému řádu, jehož součástí je i řád lidský, postavený na cyklických přírodních jevech, je příčinou dlouhého trvání čínské kultury a toto její trvání samo o sobě je opět potvrzením životaschopnosti a legitimacy tohoto světového názoru a na něm založeného

⁴⁰² PRŮŠEK, Jaroslav. Několik slov k Mathesiovým Zpěvům. In: MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny: parafráze staré čínské poesie*. 7. vyd. V Praze: Melantrich, 1947, s. 89. Poesie (Melantrich).

⁴⁰³ PRŮŠEK, Jaroslav. *Hodnoty čínské kultury*. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(5-6), 14.

společenského zřízení. Při hledání příčin tohoto rozdílu zachází Průšek až tak daleko, že navrhuje jeho fyziologický rasový podklad: „Podle mínění lékařů neexistují reakce tak ostré jako u Evropanů ... tělesné ústrojí pracuje podstatně úsporněji“.⁴⁰⁴ Dalším projevem téhož má být statičnost čínského znakového písma ukotveného přímo ve skutečnosti: zcela v souladu s existující tradicí evropské filozofie, jež si od 17. století ráda půjčovala čínské písmo jako doklad možnosti vybudování univerzálního vědeckého jazyka odkazujícího přímo ke skutečnostem světa a myšlenkám, a tím disponujícího jakýmsi skutečnějším, bezprostřednějším kontaktem s realitou.⁴⁰⁵

Průškovi leželo na srdci osvobození západní společnosti z pasti lidského a společenského typu, jež nazýval „žralokem, sytícím se masem jiných“⁴⁰⁶ a jež chápal jako prototyp zhoubného západního individualismu, který v důsledku vedl k nedávné válce. Hledání nových, vyšších hodnot se má inspirovat otázkou čínských filozofů: „co totiž je základem, kořenem pospolitého bytí a co jsou věci vedlejší“,⁴⁰⁷ a hlavně jejich odpovědi na tuto otázku. Ta tkví v světonázoru založeném na myšlence, že je „celý svět podřízen jedinému Řádu metafyzickému a podle něhož i řád lidský, morální byl jen součástí řádu přírodního a byl stejně neměnný a věčný“.⁴⁰⁸

Existuje tedy podřízený vztah mezi řádem lidským a řádem přírody, kdy člověk jedná jako její nedílná součást, a tuto harmonii a klid dovede přenášet do mezilidského soužití. Nejde tu - narozdíl od antického světa - o tragický konflikt lidského srdce stavějícího se proti Řádu, ani o - narozdíl od křesťanského světa - o budování nadmyslných ideálů a postavení člověka coby nedokonalosti před dokonalou tváří Boží.⁴⁰⁹ „Čína“ je pak ztělesněním tohoto řádu a jeho zprostředkovatelem, nebo dokonce zprostředkovatelkou.

Průšek ovšem již v době proslovování této přednášky měl za sebou důkladné studium bouřlivé čínské historie, a ostatně velice dobře znal i texty lidových vypravěčských žánrů, v

⁴⁰⁴ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, I (5-6), 14.

⁴⁰⁵ ZÁDRAPA, Lukáš a Michaela PEJČOCHOVÁ. *Čínské písmo*. Praha: Academia, 2009, s. 24-25. Orient (Academia). ISBN 978-80-200-1755-0. Zádřapa dále poznamenává, že minimálně v řadách širší veřejnosti není ještě exotizující názor na znaky vymýcen.

⁴⁰⁶ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, I (5-6), 14.

⁴⁰⁷ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, I (5-6), 14.

⁴⁰⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, I (5-6), 14.

⁴⁰⁹ PRŮŠEK, Jaroslav. Ideál čínské krásy a moudrosti. *Nový Orient*. 1947-1948, 3(2-3), 28-33.

nichž se popisují boje a dobrodružství, které s klidem a zdvořilou vlídností mají pramálo společného. Znal velice dobře „ducha“ čínské lidové literatury, o níž věděl, jak velice se liší od filozofických ideálů literatury vysoké. Ale v textech, kde reflektoval okamžiky nejhlubší společenské krize, kdy nabízel čínskou kulturu v nejširším slova smyslu jako alternativu nacistické zhouby (jež je pouze vyvrcholením tendencí existujících v západní civilizaci už od antiky), se držel hodnot vybudovaných mezi čínskou elitou v nejvyšších patrech čínské společnosti. V dalších textech⁴¹⁰ tou dobou dokazuje, že „stará“ Čína „ušlechtilých mužů“ je nenávratně pryč, a nová že má před sebou nespočet výzev⁴¹¹ tváří v tvář západnímu, potažmo globálnímu světu.

Nebyla do roku 1948 vhodná doba tyto poznatky, svědčící pro nepolarizované chápání obou „světů“, zdůrazňovat příliš - Průšek je aktualizoval a artikuloval až poté, co bylo třeba vysvětlit a legitimovat revoluci a vznik Nové Číny jako něčeho, co do Číny patří jako ústrojná součást její historie (a čím Čína patří do světového socialistického tábora). Tam pak vzniknul prostor pro vyzdvihnutí lidové literatury a kultury jako nositele oživení toho, co bylo po vzniku Nové Číny (a v souladu s myšlením Májového hnutí) kritizováno jako zkonstnatělá odumřelá civilizace. Dialektické myšlení bylo nástrojem, který Průškovi pomohl integrovat do celku čínské kultury obě tyto její složky, jež obohacovaly a oživovaly jedna druhou po několik tisíciletí.

V předválečné době vznikla a za války byla prvně publikována i slavná *Sestra moje Čína* - a našla vděčné a početné publikum. Žánrový rozdíl mezi ohraničenými mikrostudiemi doslovů a předmluv, jež doplňují krásnou literaturu, a velkoformátovým textovým labyrintem, vede k odlišnému, resp. bohatěji prokreslenému, barevnějšímu obrazu Číny, jenž v sobě ukrývá nespočet kompatibilních i protichůdných metaforických vyjádření tvořících dohromady pestrý obraz milované země. Výpravný text rámovaný cestopisně je vyplňován tematicky odlišnými kapitolami jen velmi volně sledujícími chronologii Průškova čínského pobytu. Spíše jde o lehkým perem psané vypravování prolínající se s kratšími populárními studii z čínské kultury, drobnými obrázky z čínského života, portréty lidí i záznamy rozhovorů s nimi. Cestopis je tu zároveň v nejlepší evropské literární tradici pojímán nejen jako vnějšková cesta

⁴¹⁰ Například válečná *Sestra moje Čína*, a těsně po válce cyklus o změnách na Dálném východě vycházející v Novém Orientu. PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě. Nový Orient. 1945-1946 I (1), 2-3. I překlad knihy *Putování Starého Chromce*, vycházející na pokračování v *Novém Orientu*, je uvozen slovy o „poslední velké obhajobě čínské kultury před jejím rozkladem vnikající evropskou civilizací“. LIU O. Putování Starého Chromce. Nový Orient. 1945-1946, 1(3), 25-28.

⁴¹¹ Tyto výzvy v očích Průška let stalinistických byly definitivně vyřešeny nastoupením cesty ke komunismu.

na druhý konec světa, ale jako cesta iniciační: prvopočátek transformačního procesu, na jehož konci čeká něco neznámého a hlavně vaše vlastní proměna: „Jednoho podzimního dne vyjedete rychlíkem z Wilsonova nádraží. Tunel vás pohltí a nikdy se už nevrátíte zpět jako stejný člověk.“⁴¹²

Název této ucelené, ale pestré mozaiky⁴¹³ vyjadřuje hluboký citový vztah k popisovanému a jednoznačně a záměrně vylučuje nezaujatý pohled na sledovaný „předmět“. Výše naznačená polarita „my“ (implicitně ti horší) a „oni“ (ti lepší) se obsáhlým spisem táhne jako červená nit a je narušena jen málokdy, byť Průšek na druhé straně rozlišuje na té i oné straně různé typy lidí.

Už v tomto textu, který poskytuje více prostoru a zabývá se živou Čínou tak, jak ji Průšek na vlastní kůži zažil, je obraz Číny značně dynamizován, ale i tento nový obraz Číny nerušeně koexistuje s obrazem vytvořeným pro *Zpěvy staré Číny*.

5.6. Metafora

Materiálové podložení svého čtení Průškových textů chceme ilustrovat ukázkou metaforické analýzy podle Lakoffa, o níž jsme spolu se současnou sémantickou vědou přesvědčeni, že je produktivním nástrojem diskurzivní analýzy. Nepůjde o vyčerpávající kvantitativní analýzu, ta bude předmětem dalšího výzkumu.

Tato metoda poskytuje možnost analyzovat konceptuální pozadí, na němž spočívá naše pojmotvorba a jež se projevuje v jazykovém vyjadřování, a zároveň umožňuje sledovat pojmy a jejich vědomé i nevědomé konotace. Průšek jako akademik používal jazyka samozřejmě velmi uvědoměle, ve všech textech bez rozdílu žánru, nicméně jako každý uživatel byl odkázán na jazykový systém, tedy existující významy, a to samozřejmě i v případě kreativního užití jazyka.

Metafora je systémový jev tvořící základy i strukturu organizace lidského pojmového systému (odrážejícího se v řeči). Prostřednictvím pojmů strukturuje nejen jazyk, ale i myšlení, postoje

⁴¹² PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947. Svět.

⁴¹³ Samozřejmě se jedná o parafrázi názvu románu Borise Pasteraka *Sestra moje, život*, ale dosah této aluze zde nebudeme podrobněji rozebírat.

a činnosti - její podstatou je “chápaní a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci”⁴¹⁴, přičemž nejde o to, která z oněch dvou věcí je z ontologického hlediska “základnější”, ale která je vyhraněnější. Umožňuje tak pojmut jednu věc/jeden jev na základě věci/jevu jiného, a to za účelem lepšího a přesnějšího porozumění.

Pojem, jehož užíváme pro porozumění pojmu jinému, musí být tedy v daném jazykovém/kulturním společenství nějakým způsobem očividnější, zřejmější. Pro další analýzu je dále důležité, že používání právě určité a ne jiné zkušenostní/metaforické báze⁴¹⁵ pro osvětlení té či oné oblasti jevů, není nahodilé. Využitím jednoho aspektu jevu zároveň zdůrazňujeme jen určité aspekty zahrnutých jevů.⁴¹⁶ Vbraný aspekt je veden jak uspořádáním metaforického systému daného jazyka, tak tím, co z celé širé skutečnosti uživatelé jazyka „vybrali“ jako onu rozhodující podobnost, na jejímž základě mohla metafora vyvstat a jako systémová metafora fungovat.

Lakoff rozeznává několik typů metafor. Orientační metafora dávají pojmům prostorovou orientaci - většina pojmů se pohybuje v rámci jedné orientační metafory.⁴¹⁷ Mají roli v organizaci pojmů vůči sobě navzájem (organizují tedy celý systém pojmů). Tyto metafora jsou postaveny na naší fyzické zkušenosti dané tím, že máme těla fungující ve fyzickém prostředí specifickým způsobem.⁴¹⁸ Jakkoli i v této oblasti mohou samozřejmě existovat kulturní rozdíly, uvnitř jedné kultury nejsou tyto metaforické orientace nahodilé.

Ontologické metafora vycházejí rovněž přímo z naší fyzické zkušenosti. Tentokrát jde spíše o zkušenost s fyzikálními objekty a látkami, která orientaci přesahuje. Ontologické metafora

⁴¹⁴ LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafora, kterými žijeme*. Vyd. 2. Brno: Host, 2014. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7491-152-1.

⁴¹⁵ Zkušenostní báze je to „něco“ ve zkušenosti, co umožňuje srozumitelně přirovnat jev, jež potřebujeme ohraničit, právě k určitému jinému jevu.

⁴¹⁶ Notoricky známá systémová metafora “argumentace je válka” takto zdůrazňuje aspekty odkazující k tomu, co na argumentaci/debatě upomíná na konflikt, střet. Z nějakého důvodu byly vybrány aspekty výhry a prohry, potírání a strategie. Metafora “argumentace je válka” organizuje - podle toho, co vidíme a slyšíme v jazyce - naše chápání debaty jako sporu. Dobře to dle Lakoffa vynikne, když si uvědomíme, že bychom mohli argumentaci konceptualizovat například jako tanec, což by zdůraznilo aspekt jednoty, kooperace, souladu a společného harmonického cíle. Zároveň je zásadně třeba se vystříhat záměn metaforických výrazů motivovaných potřebou koherence jazykového systému s motivací danou zkušenostní bází.

⁴¹⁷ „Šťastný je nahoře, smutný je dole“: potřebuje zvednout náladu; vypadal sklesle.

⁴¹⁸ LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafora, kterými žijeme*. Vyd. 2. Brno: Host, 2014, s. 39. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7491-152-1.

umožňují pojímat nefyzické nebo prostě neohraničené skutečnosti jako předměty se začátkem a koncem.⁴¹⁹

Důležité je mít stále na zřeteli, že většinu metafor ani jako metaforu nevnímáme, jsou natolik automatizovanou součástí jak jazykového, tak našeho mentálního systému, že je pojmáme jako něco, co vychází z naší přímé zkušenosti. Není samozřejmě naším úkolem zabíhat zde do objektivisticko-subjektivistických sporů. Je ale dobré v každém konkrétním případě identifikovat, kdy se autor námi analyzovaných textů použitím metafory snaží ve svém textu tvůrčím způsobem pojmut část skutečnosti neznámou předpokládaným adresátům a přiblížit jim ji, kdy využívá metaforiku automatizovanou, a kdy je ve svém vyjadřování vysloveně inovativní.

Důležitým momentem Průškovy konstrukce Číny je systémová ontologická metafora „Čína je (obrovský) objekt“. Přehlízíme pro tento moment, že v případě Číny bylo už v Průškově době i toto její zcela samozřejmé uchopení implicitním politickým aktem, protože celistvost a jednota Číny nebyly ani před rokem 1948 samozřejmou věcí. Metafora obrovského objektu používaná pro popis soudobé Číny, a příležitostně pro popis celého asijského kontinentu,⁴²⁰ poskytuje Průškovi prostor k propracování a další rozvedení jeho vlastností.⁴²¹

Tato ontologická metafora zdůrazňuje aspekt rozlehlosti země, a zároveň v sobě nese určitý paradox: objekt představuje něco ohraničeného, popsitelného, co sugeruje uchopitelnost, představitelnost, pojmenovatelnost, alespoň na některé z podstatných rovin zkušenosti. Obrovský rozměr tohoto objektu na druhou stranu vzbuzuje asociace opačné některým sémantickým složkám metafory objektu, zejména uchopitelnosti a někdy dokonce i představitelnosti - náš konkrétní objekt se svým rozměrem neproblematickému uchopení vzpouzí.

⁴¹⁹ Jsou mimo jiné výrazem potřeby vyčlenit jevy, lokalizovat je a v řeči na ně odkazovat jako na samostatné uchopitelné entity. Pro stanovení takovýchto umělých hranic existuje v naší zkušenosti s fyzickými objekty obrovská báze, a ta je využívána k celé řadě účelů - Lakoff uvádí prostou referenci, kvantifikaci, identifikaci příčin a další.

⁴²⁰ Hlavně poté, co bylo možno pracovat s "osvobozujícími se" asijskými národy jako s jedním rodinným celkem.

⁴²¹ Metafora Číny jako jediné lidské bytosti - stejně jako personifikace ostatních zemí v běžně užívaném jazyce - zase obecně umožňuje generalizovat například aktivity čínských politiků nebo jiných reprezentantů vůči představitelům jiných zemí jako aktivity celé země.

Obě tyto protichůdné významové složky jsou v této metafoře živé současně, a jsou aktualizovány dle kontextu tak, jak je třeba pro to které sdělení. Tomu odpovídají jednotlivé konkretizace nebo rozvedení této metafory:

„Čínský národ, největší národ na světě“⁴²²

„Ukázalo se, že ani evropská technika a organizace nemohou zdrtit odpor asijského národa, bojujícího starými prostředky, ..., využitím nekonečného prostoru, v němž se protivník unaví a vyčerpá“⁴²³

„Vláda obrovských kontinentů, jako je Čína, je také daleko více upoutána problémy zvládnutí a výstavby svého širého prostoru“⁴²⁴

„V Asii vůbec šlo vždy o ovládnutí velikých zeměpisných celků, takže problémy, před nimiž stáli tamnější státníci, byly naprosto jiné“⁴²⁵

„Stál jsem kdysi u Žluté řeky, ... nezapomenu na... kalné vlny, zdvihající se do větší dálky, než oko dohlédlo“⁴²⁶

Velikost Číny a její „praktické“ důsledky jsou nejen ve výše citovaných větách jedním ze základních odůvodnění naprosté odlišnosti čínské zkušenosti od zkušenosti naší.⁴²⁷ Vláda takto velké země je předurčena postupovat jinak než vláda menších zemí; jinak účinné evropské nástroje zde neobstojí.

„Velikost“ Číny, potažmo čínského národa, a v případě Číny jako země primárně její geografická rozlehlost, se potom mohou s podobnými asociačními zatíženími přenášet i na jednotliviny z čínské skutečnosti, a také se na ně přenáší: mnohé architektonické, přírodní, ale

⁴²² PRŮŠEK, Jaroslav. Závěrem k Zpěvům staré Číny. In: MATHESIUS, Bohumil. Třetí zpěvy staré Číny: Parafráze staré čínské poesie. Praha: Melantrich, 1949, s. 79. Poesie (Melantrich).

⁴²³ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě I. *Nový Orient*. 1945 1 (1), 2-3.

⁴²⁴ Tamtéž.

⁴²⁵ PRŮŠEK, Jaroslav. Trojí učení o společnosti v Číně. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 67. Svět (Družstevní práce).

⁴²⁶ PRŮŠEK, Jaroslav. Několik slov ke Zpěvům staré Číny. In: MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny: parafráze staré čínské poesie*. 7. vyd. Praha: Melantrich, 1947, s. 87. Poesie (Melantrich).

⁴²⁷ Podotýkáme, že velikost bývá v politických debatách o vhodnosti různých správních systémů jedním z ústředních argumentů oficiálních zástupců čínské vlády, proč Čína nemůže být demokratická.

i umělecké a jiné objekty v Číně jsou popisovány prostřednictvím výrazů s významem velikosti:

„Na obou stranách řeky je vidět Kanton. Obrovská prostora šedých domků ... Uprostřed tohoto moře domků na levé straně řeky je obrovský mrakodrap ... Nikde na světě ... vás neudeří, netísni a nepohltní lidské množství tak jako v kantonském přístavu“,⁴²⁸

„V Peking, který za mého pobytu měl asi 800-900 tisíc obyvatel, bylo na padesát větších divadel, velikých jako Burianovo nebo Osvobozené divadlo, a nespočetnou řadu menších, přechodných stánků“,⁴²⁹

„Ze svého pokoje jsem měl vyhlídku na obrovský dvůr kasáren“,⁴³⁰

„Pejpin je ... především obrovský základní obdélník“,⁴³¹

„Díváte-li se na Pejpin, máte dojem jakéhosi obrovského tatarského tábora“.⁴³²

Samotná velikost Číny má pro Průška i další diskurzivní implikace. Slouží jako protiklad k „malosti“ jednotlivých evropských národů.

„Před příchodem Evropanů tvořily jednotlivé provincie Číny, vesměs větší a lidnatější než kterýkoli evropský stát“,⁴³³

„Vytvořili ... cyklus dobrodružných povídek kolem proslulých hrdinů, podobných Babinskému a Rinaldo Rinaldinimu. Mají toliko poněkud větší formát, vždyť konečně se také proháněli po prostoru stejně velké jako Evropa“.⁴³⁴

⁴²⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 44. Svět.

⁴²⁹ PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 183-206. Svět (Družstevní práce).

⁴³⁰ PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 84. Svět.

⁴³¹ PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 66. Svět.

⁴³² PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 70. Svět.

⁴³³ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě II. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(2), 1-2.

⁴³⁴ PRŮŠEK, Jaroslav. Doslov. In: *Bohyně milosti, aneb, Jak zahubila vášně řezbáře nefritu: povídka z tržišť a bazarů staré Číny - rozhraní XII. a XIII. století*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1942, nepaginováno.

Coby druhou stranu pro srovnávání s Čínou nebere Průšek většinou Československo nebo jiný jednotlivý stát Evropy, ale podle argumentační potřeby buď „Západ“, „Evropu“ jako celek, nebo v případě srovnávání vzdálenější historie antickou civilizaci. Takové řečové jednání implicitně slouží jednak k posílení dojmu, že jednotlivé země Evropy nejsou pro Čínu rovnovážným partnerem, jednak také k přenastavení toho, co mají Čechoslováci chápat jako svůj referenční celek. Domníváme se, že ve spojení s tehdejším Průškovým kolektivismem pramenícím v dobovém odporu k individualismu hluboce diskreditovanému nacismem, má význam i jako důkaz Průškova názoru na československou příslušnost k celku Evropy.

Velikost země/zemí je v tomto případě analogická velikosti/délce její kulturní tradice/ jejich kulturních tradic. Na druhou stranu se v Průškových textech záměrně pracuje s rozdrobeností a soupeřivostí panující mezi jednotlivými členy konstruovaného „Západu“. To znamená, že země „Západu“ mají něco společného, co je ale zároveň v ten samý moment rozděluje. I přes srovnatelnou velikost obou konstruktů (Čína, Západ) tak chybí právě Západu jednota, tím pádem mu chybí klid, a tím i stabilita.

Je třeba ještě podotknout, že Průšek tím, že v komparaci Číny a Západu upřednostňuje použití označení pro nadnárodní celek, jednak prozrazuje svou náležitost k nějak definovatelné jednotě Západu, ale jednak také přebírá velmocenskou perspektivu národa, jehož pojmy daná představivost je utvářena právě rozměry velké země.

Zkušenostní báze manipulace s obrovskými předměty umožňuje velikost Číny dát do souvislosti s odolností, houževnatostí a pevností národa (a jeho lidí) a celkovou stabilitou. Tyto charakteristiky jsou dalšími úhelnými kameny Průškova konstruktů Číny v protikladu k Evropě. Podívejme se na jedno z dalších Průškem volených metaforických řešení čínsko-evropské duality.

Četné explicitní zmínky o „evropském“, Evropanech a Evropě velmi často staví na konkrétních jednotlivostech viděných v cizině, tedy v kontextu přímého kontaktu s cizím prostředím (cizí kulturou). Kromě úvodní kapitoly, kde se při opouštění Evropy na samém počátku cesty do Číny praví: „Sbohem Evropo, ty nejkrásnější díle světa...“,⁴³⁵ Evropa prohrává.

⁴³⁵ PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 6. Svět.

Ať už se jedná o nevěstince⁴³⁶ zahlédnuté již cestou do Číny v samotné bráně Orientu v Port Saidu, imperiální architekturu pobřežních velkoměst nebo památník Sun Jat-senův v Kantonu, všude je s pozitivním emocionálním nábojem hodnocen čínský vklad, který upravuje evropské prvky k obrazu svému, případně který vzdoruje tomu, co je na evropském prvku nezdravé. Toto dění je ilustrací pro pocit zániku staré Evropy. Při líčení koloniálního velkoměsta, tak vhodného ke konfrontaci obou světů, pokud je chceme srovnávat, se Průšek snaží vykreslit skutečnost pohlcení a rozkladu evropských prvků čínským živlem.

Základem je metafora Čína je (přírodní) živel:

„Železobetonové kolosy [rozuměj výškové stavby] ... jsou povlečeny vrstvou čínského nánosů... Zarůstají do džungle čínské mnohotvárnosti“,⁴³⁷

„Jak budou vypadat ty betonové stavby, které přechkají století, nerozbije-li je válka? Zaplaví je zase okolní čínské moře“,

„Evropská čtvrť v Kantonu je zcela nepatrná, mizí úplně v čínském moři“,⁴³⁸

„Mandžusko bylo doslova v několika letech zaplaveno Číňany“,⁴³⁹

„tady všude ... pohltili původní obyvatelstvo, i povodí Jang-cz' bylo prostoupeno“,

„Číňané se hustě usazují“, *„čínský živel ... se... rychle zmocňuje značné části místního obchodu“*, *„dnes čínský živel osadil široký pás za Dlouhou zdí“*,⁴⁴⁰

„Čínský porost ohlodával, změkčoval a zlidšťoval studené linie betonových mrakodrapů a přibližoval je bizarním tvarům starých chrámů“.⁴⁴¹

V těchto vyjádřeních se také metaforicky konkretizuje především protiklad technického (Evropa, evropský dobyvatel) a přírodního (Čína, čínský domorodec), přičemž druhé je

⁴³⁶ PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 9. Svět.

⁴³⁷ PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 45. Svět.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 58.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 18.

⁴⁴⁰ V kapitole o historickém růstu území Číny nazvané Cesta k slunci. PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 18-23. Svět.

⁴⁴¹ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě III. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(3), 2-3.

prvním „pohlcováno“: čínské prostředí je džungle/moře, která zarůstá /zaplavuje evropské koloniální objekty.

Opakující se metaforou podobného typu je metafora „kultura je rostlina“, již Průšek používá také při srovnávání kultury západní a čínské. Tato metafora umožňuje bezpočet vyjádření týkajících se původu kultury (kořeny) a její starobylosti (pevnost zakořenění), a také jejího prostorového dosahu:

„Od 12. st.př.Kr. ... pozorujeme, jak se ... šíří do svého sousedství, obsazuje stále širší oblasti v okolí, mohutní a množí se“,⁴⁴²

„A doufejme, že příští generace budou pokračovati na díle tak velikém, aby podobně jako Mathesius přenesly z čínského parku co nejvíce podivuhodných květů do naší zahrádky“,⁴⁴³

„Západ ... prodělal několikrát za sebou převraty co nejhlubší, při čemž stará kultura byla vyvrácena do kořene a teprve na troskách vznikala nová a odchylná civilizace. V oblastech čínské kultury ... žádná pohroma, žádné politické hnutí nevyoralo obilí kultury i s kořeny, nýbrž bylo vždy spíše toliko větrem, pod nímž se osení ohýbalo, a když vítr přešel, znovu se vztyčilo“,⁴⁴⁴

„V podstatě je čínská kultura uzavřený a zakončený proces. To, co pozorujeme dnes, je rozklad a odumírání staré kultury“.⁴⁴⁵

Přirovnání čínské kultury k pevně zakořeněné rostlině - a historickým změnám, jež Čína prodělala, přisoudit pouze roli větru ohýbajícího nevykořenitelné, podporuje pocit jejího „zakořenění“ ve věčnosti, o němž byla řeč už v souvislosti s Průškovým pojetím čínské tradiční poezie. Odumírání a rozklad jsou potom metaforou, která by se zdála jít proti deklarované životaschopnosti čínské kultury, kdyby Průšek nepokračoval prohlášením, že věci, které jsou v evropské kultuře „dosud pouhými náznaky, jsou tam [v Číně] již vývojově

⁴⁴² PRŮŠEK, Jaroslav. Trojí učení o společnosti v Číně. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 61. Svět (Družstevní práce).

⁴⁴³ PRŮŠEK, Jaroslav. Závěrem ke Zpěvům staré Číny. In: MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich. 1947, s. 91.

⁴⁴⁴ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě I. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(1), 3.

⁴⁴⁵ PRŮŠEK, Jaroslav. *Umělá literatura a lidová slovesnost v Číně*. Praha: Václav Petr, 1942. Svazky úvah a studií (Václav Petr).

uzavřenými fenomény“⁴⁴⁶ a nenaznačoval možnost, že naše kultura bude dost možná následovat tu čínskou v přehodnocování poměru lidového a „vysokého“ živlu.

Za podobným účelem používá Průšek „živlovou“ metaforu - vlastně „obráceně“ - v zásadních těsně poválečných syntetických textech pro časopis Nový Orient (série Strukturální přesuny na Dálném Východě) i pro evropskou expanzi do Orientu, ale s důležitým lexikálním posunem, který „živlovost“ evropského vpádu relativizuje, protože aktualizuje význam pomíjivosti:

„Záplava evropské expanze rozstříkla se po celém východě a svou pěnou na chvíli téměř přikryla kultury domácí“,⁴⁴⁷

„Než se rozstříkla pěna evropské záplavy“,⁴⁴⁸

„Opadá evropská vlna, slábně její vliv“.⁴⁴⁹

Pěna není nic, co by se dalo srovnat s erozivní mocí vody jako skutečného živlu. Je starým symbolem pomíjivosti, jen se veze na skutečném živlu, skládá se z bublinek, které popraskají. Pomíjivost je tu znovu charakteristikou evropské kultury a civilizace, v protikladu k tíhnutí k stálosti až věčnosti, jež jsou vlastní kultuře a civilizaci čínské. Tento rys je dále podpořen použitím dokonavých sloves a utváří tak dojem jednorázovosti.

Evropský příchod do Číny je pojmán jako jednorázový jev, který nutně odezní. Toto pojetí dějinných událostí a jejich vlivu na Čínu je koherentní s hodnocením čínských dějin založeným na vizi stability, odolnosti, řádu, stálosti a harmonie, a ten zase úzce souvisí s obrazem „čínského člověka“ jako houževnatého a nezničitelného tvůrce čínských dějin - případně i jeho obětí. Základová metafora Číny jako obrovského objektu je se stabilitou plně koherentní.

Čína je stabilní/stálý objekt:

⁴⁴⁶ PRŮŠEK, Jaroslav. *Umělá literatura a lidová slovesnost v Číně*. Praha: Václav Petr, 1942. Svazky úvah a studií (Václav Petr).

⁴⁴⁷ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě III. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(3), 2-3.

⁴⁴⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě I. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(1), 2-3.

⁴⁴⁹ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě III. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(3), 2.

„Čína a oblast její kultury, zakotvené v zahradním zemědělství na úrodných nížinách, projevila... větší odolnost a stabilitu než civilizace antická, chřadnoucí v nezdravých velkoměstech“⁴⁵⁰

„Druhým a nejpodstatnějším pro mne jevem v čínských dějinách je úžasná stabilita čínského státního a společenského zřízení“⁴⁵¹

„Politické zřízení, které mělo takovou stálost a vyhovovalo společnosti po 2000 let, musilo však přece mít určité vlastnosti, pro něž sejevilo národu nejvýhodnějším“⁴⁵²

Čína je (nadřícená) osoba:

„Čína byla zemí, která svému obyvatelstvu zajistila nejdelší údobí míru, jež lidstvo kdy poznalo, ..., byla to společnost, která dovedla zajistiti klidné soužití občanů při nejmenší míře omezování jejich svobody“⁴⁵³

„Čínský státní systém nikdy neuznával státní raison znamenající jiné měřítko na počínání státníka a jiné na počínání soukromníka“⁴⁵⁴

„Čína znala také genie - I když nikdy zvlášt' neobdivovala válečníky, kteří se blýskali v obecném obdivu svých současníků, ale daleko dražší jejímu srdci byli oni lidé, kteří dovedli žít v ústraní, zahleděni do krás přírody i umění a vzdáleni ruchu světa hledali moudrost a poklidnou harmonii“⁴⁵⁵

Čínská kultura je utěšitelka:

⁴⁵⁰ PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě I. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(1), 2-3.

⁴⁵¹ PRŮŠEK, Jaroslav: Trojí učení o společnosti v Číně. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 65.

⁴⁵² PRŮŠEK, Jaroslav: Trojí učení o společnosti v Číně. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 67.

⁴⁵³ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(5-6), 15.

⁴⁵⁴ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(5-6), 16.

⁴⁵⁵ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(5-6), 16.

„Čínská kultura byla naší velkou utěšitelkou v dobách nejtrudnějších. Jsou to její vnitřní hodnoty, jež se nabízejí každému oddanému a pokornému zraku a sluchu, který se chce do nich zabrat v klidných hodinách po denním shonu“,⁴⁵⁶

„A příbuzná čínské kultury, čínská filosofie: dovedla nalézt šťastné ekvilibrium pro dva základní vztahy člověka - vztah k přírodě a vztah k člověku“.⁴⁵⁷

„Produktem“ takového nazírání na svět je potom čínský člověk, jemuž nerušená kontinuita společenského vývoje dala vlastnosti shodné s vlastnostmi, kterými Průšek popisuje čínskou kulturu a filozofické ideály: klid, vyrovnanost, a uměřenost, a také vitalitu a houževnatost. I čínský člověk však přece jenom v harmonickém světovém řádu hledal uklidnění svého „často rozháraného srdce lidského“.⁴⁵⁸ Podstatný rozdíl oproti člověku evropskému spatřuje Průšek v absenci náboženství, jež umožnila pojímat člověka jako hodnotného sama o sobě, bez vztahu k nekonečně vzdálenému a nekonečně mocnému bohu, ovšem vědomého si svého místa v řádu kosmu a s pokorou jej přijímajícího.

Vlastností, kterou, jak jsme viděli v oddíle o čínské poezii, Průšek oceňuje jak na čínském umění, tak na „čínském člověku“, je jejich prostota. Prostota je rovněž základním ideálem přítomným ve všech odvětvích čínské kultury: „Čína nakonec ve vrcholných projevech své kultury vždy odmítala umělost a rafinovanost. I čínský umělec měl vždy být prostý, naivní, dovést všechny věci světa pozorovat s čistým srdcem, nezkaleným touhami a vášněmi.“⁴⁵⁹ Tato prostota nejen že vede k „přirozenosti“ coby hodnoty života žitého v souladu s přírodou chápánou jako místo meditace a intimních prožitků sejetí s věčností,⁴⁶⁰ ale má zcela konkrétní důsledky například i pro umělecký výraz některých specifických žánrů nebo činností. Tak například dokonce i čínská pornografie je čistší než pornografie evropská: „Nejvíce se prý kupovaly svatební knihy, tenké brožurky s červeným obrázkem na obálce, které líčily svatební noc. Přirozeně se všemi podrobnostmi, ale bez nechutností, obvyklých v

⁴⁵⁶ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(5-6), 15.

⁴⁵⁷ PRŮŠEK, Jaroslav. Ideál čínské krásy a moudrosti. *Nový Orient*. 1947-1948, 3(2-3), 28-33.

⁴⁵⁸ PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945-1946, 1(5-6), 16.

⁴⁵⁹ PRŮŠEK, Jaroslav. Ideál čínské krásy a moudrosti. *Nový Orient*. 1947-1948, 3(2-3), 28-33.

⁴⁶⁰ PRŮŠEK, Jaroslav. Ideál čínské krásy a moudrosti. *Nový Orient*. 1947-1948, 3(2-3), 30-31.

evropských pornografiích.“⁴⁶¹ Ve hře ale zase přirozenost a prostota znamenají, že „Číňané hrají divoce a hazardně.“⁴⁶²

Všechny tyto příklady jsme čerpali z textů předúnorových, resp. z textů psaných před vznikem Čínské lidové republiky, ale stejné konkretizace těchto námi vybraných metafor nalezneme i v textech z padesátých let, tedy stalinistického období. V nich je samozřejmě patrný silný moment „přímé a záměrné ideové intervence ve prospěch určitého politického projektu“⁴⁶³ prostřednictvím sinologického vyprávění. V závislosti na tématu do jeho prací přibyla ideologická vrstva, která je nejuchopitelnější na rovině lexikální (i frazeologické). Ideologická poptávka časopiseckých textů samozřejmě formuje rovněž tematiku uveřejňovaných sinologických textů,⁴⁶⁴ stejně jako v předchozích obdobích ovšem stále zůstává dobře rozeznatelná vrstva solidní badatelské práce, minimálně na úrovni „rekonstrukce“ ve smyslu Aluna Munslova⁴⁶⁵ - tedy tradičního empirického bádání, jež má po shromáždění dostatku materiálu ústit ve vymyšlení platné teorie.⁴⁶⁶

Tento přístup měl ovšem v československé sinologii zpočátku jinou funkci než v historii, pro kterou Munslow tento přístup (v triádě rekonstrukce, konstrukce, dekonstrukce) charakterizoval - byl vzhledem k naprosté neznámosti studovaného předmětu nutný, stejně jako postupné zvědomování oněch rámců, do nichž jsme všichni zasazeni.

Sinologie teprve vznikala, a v této fázi bylo třeba se postarat o shromáždění a základní kategorizaci materiálů a dat. Poznání jazyka a shromáždění základních pozitivisticky chápaných dat z čínské kultury a historie bylo ale pochopitelně již zarámováno v záměrných i

⁴⁶¹ PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 28. Svět.

⁴⁶² PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Druhé vydání. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947, s. 57. Svět.

⁴⁶³ SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 58. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7308-378-6.

⁴⁶⁴ Rozebrali jsme v oddílu o časopise Nový Orient.

⁴⁶⁵ Více viz SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepisectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 42-47. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7308-378-6.

⁴⁶⁶ Tento přístup uvádí u Průška jako převažující Milena Doleželová-Velingerová. DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena. European studies of modern Chinese literature. In: *Europe studies China. Papers from an International Conference on the History of European Sinology*. London: The Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange, 1995, s. 368-391. ISBN: 978-0906610169.

nezáměrných diskurzivních rámcích, z nichž jeden, prominentní v populárních textech, je onen výše popsáný rámec komparativní, na jehož základě je vybudován systémový protiklad Západu a Číny. Funguje i ve vědeckých studiích, a pokud to smíme tak říci, odráží se i v Průškově dnes široce diskutovaném konceptu lyričnosti čínské kultury (v protikladu k epičnosti té západní).

A v těch Průškových textech, které jsou konsenzuálně přijímány jako nejdůležitější část jeho vědeckého odkazu, tedy literárně-historických, je vedle materiálové práce zásadní i analytická vrstva, jež se zcela neztrácí ani v dílech nejideologištějších a jež stála na dvou konceptech: pojetí literatury jako procesu zasazeného do historie,⁴⁶⁷ a pojetí literatury jako umění, a to i moderní čínské literatury, na rozdíl od čínských i západních badatelů, kteří studovali především její sociální aspekt.⁴⁶⁸

Komparace textů předúnorových a poúnorových vede k závěru, že Průšek po únoru prostě na své texty „nasadil“ více ideologického lexika a frazeologie, ale protože jeho základní politický postoj zůstal shodný, byl tento přechod vlastně plynulý a použití vyžadovaného kanonického diskurzu pro Průška bezbolestné.⁴⁶⁹ Poúnorový diskurz tedy Průškovy písemné výstupy ovlivnil, a s nimi tedy i obraz Číny. Hlavně tím, že stejně jako v kultuře československé, i v té čínské zdůraznil převratnou novost prožívaného období a nutnost promýšlet od základů společenské uspořádání. Zároveň se však potvrdilo, že již v textech psaných a publikovaných v období před válkou a v „kvasu“ tří let poválečných nacházíme zásadní rysy, jež Průškovi umožnily plynulý přechod do diskurzu poúnorového.

⁴⁶⁷ Sinolog a editor Průškova literárněvědného díla Leo Ou-fan Lee poukazuje na Průškovu vzdělanost v tradiční i moderní čínské literatuře, která umožnila kontinuitu ve vývoji čínské literatury 20. století sledovat. LEE, Ou-fan Leo. Foreword. PRŮŠEK, Jaroslav. *The Lyrical and the Epic. Studies in Modern Chinese Literature*. Bloomington, Indiana University Press, 1980.

⁴⁶⁸ DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena. European studies of modern Chinese literature. In: *Europe studies China. Papers from an International Conference on the History of European Sinology*. London: The Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange, 1995, s. 368-391. ISBN: 978-0906610169.

⁴⁶⁹ Z ústního prohlášení Zlaty Černé na konferenci československé sinologie v Brně roku 2011 vyplynulo, že všechny postoje publikované Průškem v padesátých letech jsou pouhou úlitbou tehdejší přísné režimní cenzuře a že nic z toho, co tehdy psal, „nebral vůbec vážně“. Rozborem jeho předúnorových textů, ale také čtením jeho soukromé korespondence však musíme dojít k poněkud jiným závěrům: Průškovy postoje k socialistickému Československu pramení z jeho názorů sdílených s nemalou částí jeho generace a vykazují tak jasnou kontinuitu již minimálně od konce první republiky.

6. Průsečíky vyprávění pamětníků

6.1. Počátky československé sinologie v rozhovorech s pamětníky

V letech 2010-2011 jsme v rámci tchajwanského projektu k celosvětovým dějinám sinologie uskutečnily s Olgou Lomovou sérii rozhovorů s přímými pamětníky samotných počátků československé akademické sinologie – tedy období po skončení druhé světové války a zejména potom období mezi lety 1948-1960.⁴⁷⁰

Tato kapitola je výsledkem analýzy autorky této práce, sběr materiálu - tedy uskutečnění rozhovorů - byl společným dílem autorky a Olgy Lomové.

Vycházely jsme přitom z přesvědčení, že je třeba i v přístupu k sinologii diverzifikovat stále přítomné schematické pojetí tehdejší doby, v němž jako by proti sobě stály v jedné společnosti dva celky – představitelé moci a oběti jejich násilného a represivního vládnutí. Nešlo nám přitom ani tak o to dokázat participační povahu diktatury,⁴⁷¹ i když nic v našem výzkumu tento jev nepopíralo a potvrdilo se, že podstatnou roli v běžném životě v dané době hrály aktivně budované a aplikované strategie přežití v konfrontaci s představiteli moci. Zajímalo nás, jaké strategie to byly a jak konkrétně v osobním životě fungovaly.

Naším cílem bylo především zjistit, co z žité historie pamětníci uchovali ve své paměti, zda lze v předivu jejich vyprávění nalézt nějaké společné body nebo linie, nebo dobrat se prostřednictvím vyprávění o životním příběhu narátorů co nejširšího spektra aktérských interpretací zkušeností z daného období. V korpusu rozhovorů, směsici soukromých reprezentací části dějin 20. století, jsme si přály hlavně najít odpovědi na (záměrně naivně položené) následující otázky:

Jaká motivace vedla lidi této generace ke studiu Číny a zda se potvrdí náš výchozí předpoklad o tom, že nešlo zdaleka jenom o pragmatismus, natož politický pragmatismus;

⁴⁷⁰ V šedesátých letech v souvislosti s postupným uvolňováním politických poměrů se možnosti československých sinologů postupně přibližovat tomu, co známe jako vědecký provoz dnes, včetně studijní a akademické výměny se západem (konference, stáže, publikace).

⁴⁷¹ SABROW, Martin. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. *Soudobé dějiny*. 2012, 19(2), 196-208.

V souvislosti s tím z jakých zdrojů a jakými komunikačními kanály získávali prvotní informace o Číně; jak konkrétně se uskutečňovala výuka v prvních poválečných letech;

Zda měla soudobá politická situace přímý vliv na veškeré kurikulum na katedře Dálého východu; jaké učební materiály se používaly.

Kromě toho nás zajímaly specifické okolnosti, za kterých se odehrávaly kontakty s Číňany. Všechny tyto dílčí otázky směřovaly k jedné otázce obecné: jak se dobová geopolitická výhoda spojila s konkrétními příležitostmi a konkrétními osobnostními charakteristikami jednotlivých akademických pracovníků, aby výsledkem byla kvalitní vědecká práce?

Rešeršní příprava před uskutečněním rozhovorů spočívala především v shromáždění životopisných údajů respondentů,⁴⁷² nastudování jejich bibliografie, shromáždění jejich dobové časopisecké produkce a pročtení brožur, výročních zpráv a provozních zpráv z časopisu *Nový Orient* (viz níže), který mimo jiné pravidelně informoval o akademické výměně, odborných konferencích, veřejných přednáškách, publikacích, kontaktech a podobně. Důležitost důkladné přípravy zdůrazňují teoretické práce zabývající se metodou orální historie, v českém prostředí především práce Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho.⁴⁷³

Důkladná příprava se vyplatila z více důvodů. V první řadě se potvrdilo, že narátoři oceňují znalosti tazatele a berou je jako důkaz skutečného zájmu. To bylo patrné zejména u rozhovorů, které jsem podnikla bez podpory autority Olgy Lomové, již mnozí narátoři vnímali jako nejvýraznější pokračovatelku Průškovy tradice a k níž měli respekt od začátku. Zjevným pozitivním důsledkem řádné přípravy je i snazší orientace v ústním vyprávění, které nemusí být vždy přehledné, zejména pokud narátor považuje některé skutečnosti za všeobecně známé a nevysvětluje je.⁴⁷⁴

V další fázi analýzy jsme se pomocí porovnávání jednotlivých výpovědí mezi sebou a konfrontací s dalšími prameny (časopis *Nový Orient*, vědecké publikace, výroční publikace,

⁴⁷² KRUPA, Viktor, Josef OPATRŇÝ a Josef KOLMAŠ, FILIPSKÝ, Jan, ed. *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999. Kdo byl kdo. ISBN 80-85983-59-1.

⁴⁷³ VANĚK, Miroslav, Pavel MÜCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1. MÜCKE, Pavel, Martin BRYCHTA (edd.). *Na hranici mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha – Ostrava: Česká asociace orální historie – Ostravská univerzita, 2016. ISBN: 978-80-7464-880-9.

⁴⁷⁴ Zde je samozřejmě třeba vyvažovat: „naivní“ dotazy někdy „donutí“ překvapeného narátora k otevřenější formulaci nebo vzpomínce.

doslovy k překladům, cestopisy, deníky a paměti osobností, ale i rozhovory off-record) i sekundární literaturou pokusili rekonstruovat, co je ve vyprávění pamětníků opomíjeno, ať už záměrně nebo na základě nereflektované paměťové selekce.

Důležitým pramenem byly dále i rozhovory uskutečněné Ivanou Bakešovou a ostatními sinoložkami, které uveřejnil Fénix, časopis Česko-čínské společnosti. Tyto rozhovory umožnily diverzifikovat obraz vznikajícího oboru především s ohledem na studenty motivované zájmem o zahraniční obchod a hospodářské styky (viz níže).

Čerpali jsme rovněž ze vzpomínkových textů z různých období, dostupných v časopisech a jinde (včetně sborníku k narozeninám Jaroslava Průška⁴⁷⁵). Z těchto písemných pramenů lze podle našeho přesvědčení načerpat důležité podpůrné informace zejména pro poznání některých „stálíc“ pamětnických vzpomínek - samozřejmě za podmínky, že jsme si vědomi žánrových specifik oproti orálním rozhovorům (kde interakce narátora s tazatelem je jinou komunikační situací). Vzpomínka ve výročním sborníku je vlastně samostatným žánrem, a rozhodně místem utváření kanonické paměti par excellence. Ale vzpomínkovou složku obsahují přirozeně i některé texty původně zaměřené jinak - a coby něco, co zůstalo v paměti a ještě je to hodno zapsání, je taková složka pro výzkum konstituování paměti oboru (a mýtotvorné paměti) velmi podstatná.

Naše rozhovory jsou jádrem této kapitoly, použití orálněhistorických pramenů získaných někým jiným i použití vzpomínkových textů plní důležitou regulativní funkci. Pramen té které informace vždy uvádím, s případnými výhradami.

6.2. Výběr a charakteristika mluvčích, možnosti využití jejich vzpomínek

Faktory, které rozhodovaly o výběru dotazovaných osob, byly dány čistě vnějškově: rozhovory jsme dělaly s těmi pamětníky počátků československé sinologie, kdo byli naživu a jejich celkový zdravotní stav to dovoľoval.

Výsledkem našeho projektu bylo deset rozhovorů, z nichž některé byly uskutečněny ve více sezeních: s Augustinem Palátem, Věnceslavou Hrdličkovou, Zlatou Černou, Milenou

⁴⁷⁵ DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena, ed. *Jaroslav Průšek: 1906-2006. Ve vzpomínkách přátel*. Praha: DharmaGaia, 2006. ISBN 80-86685-54-3.

Velingerovou, Mariánem Gálikem, Vladislavem Dřínkem, Zbysławem Slupskim, Zdenkou Heřmanovou, Oldřichem Švarným a Josefem Kolmašem.

Citlivost předmětného období plynoucí z dobových politických souvislostí, generačních předsudků na straně respondentů a na druhé straně proměnlivý zdravotní/mentální/psychologický stav mezi dvěma epizodami rozhovorů byly hlavními úskalími, na něž jsme narážely.⁴⁷⁶ V některých situacích bylo třeba taktizovat i v přítomnosti dotazovatelek u rozhovoru: většinou se ale ukázalo jako výhodné pracovat ve dvojici „zavedená osobnost a student“ (pokládání „samozřejmých“ otázek v některých případech odvedlo pozornost zajímavých směrů). Jako výrazně mladší jsem potom (na základě pravidla o srovnatelnosti věku narátora a tazatele)⁴⁷⁷ chodila natáčet interview sama jenom k nejvstřícnějším mluvčím.

Dějinná situace stalinských padesátých let byla přítomna v našich rozhovorech už v přípravné fázi projektu a spoluutvářela jeho podobu: už ve způsobu, jakým jsme zvali mluvčí k účasti na projektu (který jsme formulovaly jako vzpomínání na počátky oboru), jsme zohledňovaly předpokládanou defenzivní tendenci v přístupu potenciálních zajímavých mluvčích.⁴⁷⁸ Ukázalo se nakonec, jak bylo lze předpokládat, že citlivost vůči tématu nebyla u všech mluvčích stejná. Někteří svou účast na projektu pojali jako příležitost vyjevit a objasnit blíže nespecifikovaným mladým lidem svůj pohled, jiní naopak - pravděpodobně vzhledem k nedůvěře a předpokladu agresivní politizace otázky ze strany „mladé“ badatelky, ale i její učitelky - interview rovnou či s vytáčkami odmítli. Příznačné je, že dva respondenti, kteří odmítli poskytnout rozhovor, nehovořili v předchozích letech ani s Ivanou Bakešovou v rámci

⁴⁷⁶ Vaněk, Mucke a Pelikánová uvádějí mezi hlavními důvody pochybností potenciálních narátorů o účasti ve výzkumném projektu zatrpkllost vůči vlastní minulosti, skutečnou nebo předstíranou skromnost, obavy z nedostatečných vyjadřovacích schopností a výmluvy. Setkaly jsme se se všemi námitkami, ve většině případů jsme však nakonec diplomaticky dosáhly svého. VANĚK, Miroslav, Pavel MŮCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 93-94. ISBN 978-80-7285-089-1.

⁴⁷⁷ VANĚK, Miroslav, Pavel MŮCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 98. ISBN 978-80-7285-089-1.

⁴⁷⁸ Někdy bývá historikům vyčítáno, že přistupují k éře stalinismu a k jejím aktivním aktérům - stalinistům - jako k a priori vinným aktérům, a tím že negativně a „stranicky“ poznamenávají diskurz o dějinách. Na rozdíl od autorů těchto námitek soudím, že osobní etická zátěž života v totalitě je nevyhnutelná a vyžaduje nějaký způsob reakce - vytěsnění, racionalizaci, nebo v nejlepším případě poměrně drazé vykoupení sebezpřijetí.

jejího projektu. Oba dva dali přednost žánru uceleného vyprávění vlastních vzpomínek bez možných okamžitých intervencí ze strany tazatelů.⁴⁷⁹

Většina se ale k rozhovorům stavěla vstřícně ve smyslu pomoci oboru, v němž celý život pracují - někde byla motivace „ještě být užitečný“. Někteří – s tendencí podceňovat vzhledem k vlastní skromnosti svou roli i výsledky tehdejší sinologie jako celku – se opakovaně ubezpečovali o našich neambiciózních očekáváních od jejich přínosu, což jim pomohlo uvolnit se a „popovídat si“.

Kvalita rozhovoru byla vzhledem k věku dotazovaných významně spoluurčována jejich zdravotním stavem.⁴⁸⁰ V některých případech trpěla kontinuita tématu a možnost prohloubit dotazování změnou nálady.⁴⁸¹ U rozhovorů vedených Ivanou Bakešovou, jež jsem jenom četla, jsem pochopitelně odkázána na informace zprostředkovatelné textově, případně na metakomunikační poznámky autorky rozhovorů.

Osobnost dotazovaného má zásadní vliv jak na samotný průběh rozhovoru, tak na charakter informací, které se dají z rozhovoru vytěžit. Vysoký intelekt hrál z povahy věci rozhodující roli u všech dotazovaných a odvažují se tvrdit, že s ním souvisí vysoká míra racionalizace při zpětném vzpomínání, stejně jako vysoká míra sebekontroly v tom, co a jak řekneme, ale hlavně v tom, co neřekneme. „Vedle faktické a faktografické stránky sdělení se právě u vyjadřování významů a smyslu asi nejvíce uplatňují analytické schopnosti narátorů.“⁴⁸²

Rozhovory se svojí formou pohybovaly mezi interview a životopisným vyprávěním – otázky jsme záměrně formulovaly velmi široce a obecně, jak kvůli zmíněné citlivosti předmětného období, tak za účelem možného vytvoření originální vlastní perspektivy u každého z narátorů. Tato hybridní forma umožnila získání kýžených informací a zároveň v ideálním případě vytvořila prostředí pro sdělení „neoficiálních“ informací popírajících „oficiální“, „kanonickou“ verzi průběhu událostí. (Opěrné body paměti v rozhovorech v některých

⁴⁷⁹ Oldřich Král sepsal své vzpomínky pod názvem *Návraty*. Miroslav Strouhal pod názvem *Čína mého srdce*. STROUHAL, Miroslav. *Čína mého srdce I. Fénix*, 2008, 9(2), 15-27.

⁴⁸⁰ Jeden z rozhovorů byl vzhledem k mentálnímu stavu narátora prakticky nepoužitelný. Rozhovor s Vladislavem Dřínkem je jediným rozhovorem s příslušníkem generace „expertů“, což je terminus technicus pro nesinology vysílané v počátcích československo-čínských kontaktů do ČLR.

⁴⁸¹ Zejména v případě rozhovoru s opatrnějšími či ostražitě naladěnými respondenty a respondentkami.

⁴⁸² VANĚK, Miroslav a Pavel MŮCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 215. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5.

případech vycházejí z formulace otázek, někdy ovšem narátor stočí řeč na svou verzi příběhu.)

Skupina našich respondentů (našich narátorů, ale i autorů ostatních zkoumaných pramenů) tvořila z hlediska věku i generační příslušnosti homogenní celek a z toho plyne také základní obecná podobnost v charakteru jejich vzpomínek: předkládali nám často hotové příběhy včetně historek, které mnozí evidentně během života vyprávěli již nesčetněkrát⁴⁸³. Někdy zopakoval tentýž respondent historku téměř doslovně ve dvou setkáních za sebou – což je jeden z projevů významu příběhovitosti (až anekdotičnosti?) paměti – tedy projevem toho, že narativní žánr je jedním z pilířů paměti opírajícím se o jazyk na všech jeho funkčních⁴⁸⁴ rovinách i na všech rovinách jazykových prostředků (od stylové až po fonetickou).

Dalším souvisejícím společným rysem je velmi dlouhý časový odstup – půl století od vzpomínaných událostí – který poskytuje pamětníkům přirozenou možnost explicitně se distancovat od některých činů i postojů svého mládí. Podle temperamentu mluvčích razantněji a se sebeironickým humorem (Velingerová) nebo omluvněji (Hrdličková).

Ze všech rozhovorů vyčnívá svou délkou i obsažností rozhovor s Augustinem Palátem, někdejší „pravou rukou“ Jaroslava Průška. Tento rozhovor je také dokladem faktu, že orálně-historická interview nejsou žádnou surovinou umožňující přímý náhled aktérovy zkušenosti, ale vnitřně strukturovanými analytickými dokumenty. Palátův kultivovaný, plynulý, informacemi až encyklopedicky nabitý projev postrádal kvůli potlačení narátorova vlastního ega explicitně vyjádřené emoce a vyznačoval se až literárním „vševědoucím vypravěčem“, takřka neviditelným účastníkem popisovaných jevů. Jako jeden z mála zachovával strukturované vyprávění, přísné a vědomé oddělení „emocí“ od „faktů“ bylo dozajista výsledkem intelektuální reflexe dění už během jeho života.⁴⁸⁵

⁴⁸³ V případě rozhovorů s Augustinem Palátem či Josefem Kolmašem i dalšími, lze doložit formulace identické s těmi, které byly publikovány v rozhovorech dřívějších, vykonaných jinými dotazovateli. I návštěvy u pamětníků po letech potvrdily, že jejich vzpomínky jsou konzervované v určité neměnné podobě a vyprávěné jako příběh z knihy. K tomuto efektu patří i fakt, že A. Palát vyprávěl historku o temperamentních čínských ženách, jako by byl jejím svědkem, načež jsme na ni narazili v téměř doslovně shodném znění i s citátem v čínštině v Průškově *Sestře mojím, Číně*.

⁴⁸⁴ Netřeba zabíhat do širokého pole zkoumání jazykových funkcí. Jen poznamenáme, že dle funkční jazykovědy lze rozlišit funkci výrazovou (vnitřní stav mluvčího), apelativní (výzovou - účelem projevu je něco způsobit), odrazovou (reprezentace mimojazykové skutečnosti), estetickou, metajazykovou a fatickou (kontaktní, společenskou).

⁴⁸⁵ „Historicita“ paměti, VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 189. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5.

Zároveň tato průběžná systematická reflexe zaručila (v našem vzorku neobvykle důsledně) stejně tak průběžné vědomé vytváření smyslu vlastního profesního životního příběhu – a přitom bez sebemenších vědomých náznaků psychologizace. Encyklopedická povaha vzpomínek A. Paláta umožňuje jejich využití k dohledávání konkrétních dat, osobností a událostí. Fascinující konstrukce příběhu A. Paláta je vystavěna tak důsledně, že svádí k tomu převzít jej jako objektivní popis, tím spíše, že hovoříme s vědcem-historikem. Tento jediný mluvčí zosobňuje totiž (nestejnou měrou) všechny tři typy historického myšlení tak, jak o něm píše Zdeněk Beneš: jako historik se podílel na historickém poznávání Číny, ale hlavně: jako historik reflektoval i dějiny svého oboru a dějiny soudobé – protože v Nové Číně šlo o změny aktuální, navíc vnímané jako paralelní se změnami doma. Historické vědomí je potom u vědce Palátova formátu předmětem vědomé a cílené kultivace a pro jeho budování je kromě vědeckých poznatků a reziduí historického povědomí využíváno i reflektovaných zkušeností získaných „v běhu dějin“. Vyplatí se sledovat, které pojmy případně nebyly pamětníkem vysvětlovány, zpochybňovány či ustrnuly na oné bazální úrovni jinak pro běžné historické povědomí charakteristické. Nejen u Paláta se také dá poukázat na podstatný fakt, že stejně důležité jako to, o čem se mluví, je to, o čem se nemluví.⁴⁸⁶

Při analýze rozhovorů jsme se soustředili především na obsah sdělení (na jeho formu pouze okrajově a doplňkově⁴⁸⁷), a také na smysl tohoto sdělení.⁴⁸⁸ Pracovali jsme s přesvědčením, že každý narátor je „nezastupitelný jedinec s individuálními rysy, názory a zkušenostmi“, a

⁴⁸⁶ Palát se coby kulturní rada československé ambasády v Pekingu (1954-1958) účastnil mnoha cest po celé Číně (například i cesty do Tibetu, během níž se testovaly nákladní vozy Tatra na odolnost v extrémních podmínkách), ale i mnoha menších oficiálních cest. Až postupným doplňujícím dotazováním jsme se dobraly faktu, že průběh jakékoli cesty musel být striktně hlášen a oficiálně povolen a zajištěn, samozřejmě včetně doprovodu s kontrolní funkcí krytou průvodcovskými službami. Konfrontací s fotografiemi A. Paláta jsme se dozvěděly, že navzdory deklarované schopnosti všude se domluvit čínsky Palát nikdy nehovořil s „obyčejnými“ Číňany, nepříšel s nimi prakticky do styku, a dokonce se nikdy z důvodu příliš bohatého a náročného programu souvisejícího s diplomatickou funkcí nevydal ani na samostatnou procházku po okolí svého pekingského bydliště.

⁴⁸⁷ Příkladem ne příliš šťastné práce s našimi rozhovory byla jejich „diskurzivní“ analýza provedené taiwanskou lingvistkou Melissou Lin Shih-hui. Vyplynou z ní dílčí informace o emocionálním náboji respondentů projeveném na lexikální úrovni. Badatelka vycházela z anglických překladů přepisů interview a míra zprostředkování se v tomto případě ukázala na hranici přijatelnosti. Pro analýzu to znamenalo jasná omezení – zejména na suprasegmentální rovině, v metaforice apod. LIN, Melissa Shih-hui. *Linguistic Choices for the Identity of “China” in the Discourse of Czech Sinologists*. In: SHIH, Chih-yu. *Sinology in Post-Communist States*. Hong Kong: Chinese University Press. 2016. ISBN: 978-962-996-694-2.

⁴⁸⁸ Podrobná analýza různým možnostím přístupu k analýze orálněhistorických rozhovorů viz VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. Hlasy minulosti. ISBN 80-7285-045-8.

potvrdilo se nám, že jejich výpovědi nelze vměstnat do jednoznačných generalizujících rysů.⁴⁸⁹

Orální prameny jsou tak jedním z mnoha pramenů studia daného období a jejich hlavním přínosem je možnost objasnit psychologické pohnutky dějinných aktérů. Rozhovory s nimi se lze postupně přibližovat k odpovědi na otázku, kde je hranice mezi vlivem společnosti na jedince a rolí individua ve spoluvytváření společenské situace. Ve vybraných případech historicky vzdělaných a historicky uvažujících (ve smyslu vědomí vlastní začlenění do dynamiky dějinných procesů) narátorů je možné obezřetně čerpat z rozhovorů tvrdá data, vždy je ale na místě konfrontace s dalšími prameny. Jak praví k hodnověrnosti orálněhistorických pramenů Trevor Lummis, lze ji posuzovat dle stupně, v němž rozhovor udává správné/verifikovatelné informace o realitě a podle stupně typičnosti té které jednotlivé zkušenosti ve své době (a na daném místě).⁴⁹⁰ Paměť je jinak samozřejmě jev, který se těší mezi historiky vzrůstajícímu zájmu.

Historikové a antropologové paměť rozpracovávají různě, shodnou se však nejpozději od dob Maurice Halbwachse na tom, že „individuální paměť se u určité osoby utváří díky její účasti na komunikativních procesech“.⁴⁹¹ Paměť se zkrátka uskutečňuje i uchovává v dorozumívání – je tedy svou podstatou sociální. Kulturní paměť je vázána na rámce určené společenským předáváním obsahů.

Mezi pamětníky, jejichž vzpomínky jsme zahrnuli, jsou tak identifikovatelné jisté hranice, tvořené právě tím, jaké aspekty či konkrétní položky minulosti zdůrazňují. Tyto hranice oddělují velmi volně k sobě náležející skupiny pamětníků, z nichž vzájemně nejkoherentnější vzpomínky vyprávěli ti, již se vespolek stýkají.⁴⁹² Jednotlivci izolovaní od ostatních vyprávěli příběhy zcela odlišné a „průsečíků“ bylo minimum.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Srovnej VANĚK, Miroslav a Pavel MŮCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 191. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5.

⁴⁹⁰ LUMMIS, Trevor. Structure and Validity in Oral Evidence. *International Journal of Oral History*. 1983, 2 (2), 109-120.

⁴⁹¹ ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001, s. 31. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-051-6.

⁴⁹² I přes odlišnosti dané temperamentem a dalšími individuálními vlastnostmi.

⁴⁹³ Sýkorová v rozhovoru s I. Bakešovou se od ostatních „zdrojů“ naprosto liší životním příběhem, ale například Oldřich Král začínal za velmi podobných podmínek jako Palát, Hrdličková, Černá a Velingerová, ale jeho narativ je formulován zcela odlišně a téměř nenajdeme styčné plochy.

Sociální povaha paměti je podporována důkazy i z hlediska neurologických studií paměti: ukazují, že paměť je kódována významově.⁴⁹⁴ V konkrétním případě to může například znamenat, že si zapamatujeme obsah sdělení, ale nikoli jeho přesnou podobu (fonetickou nebo lexikální apod.). Pro nás se zdá z tohoto poznatku plynout mimo jiné i to, že pro narátory vzpomínající na dávné období jejich života je podstatnější význam sdělení, které chtějí zprostředkovat - a konkrétní doklady tohoto sdělení jsou podřízeny tomuto účelu. A kromě jednotlivých vzpomínek je pro lidi bilancující ve vysokém stáří dávnější období vlastního života tento význam vetkán do kýženého životního příběhu, tedy touženého smysluplného celku směřujícího odněkud někam, z čehož rovněž může plynout jednak selektivita, a jednak účelová (ne nutně vědomá) re-/interpretace vzpomínek.

6.3. Průsečíky rozhovorů

I při nízkém počtu narátorů a výchozím respektování jejich individuality lze samozřejmě vysledovat dílčí shody ve formujících „průsečících vlivů“, stejně jako ve shodných rysech postavených na kolektivní příslušnosti a potažmo kolektivní paměti. Kolektivní paměť se v našem případě odrazila v přítomnosti několika zásadních motivů, jež se vyskytují v rozhovorech opakovaně a u nichž existuje korelace s ostatními prameny.

Na počátku rozhovorů jsem předpokládala, že těmito body v různé míře u různých mluvčích budou: především vysoké hodnocení role osobnosti Jaroslava Průška - Průšek jako „spiritus movens et agens“⁴⁹⁵; fascinace Čínou, nadšení ke studiu; kulturní motivace ke studiu oboru; odmítání politického řízení nebo vlivu a vnější cenzury sinologie v předmětné době – až na jednoho respondenta nikdo nevyslovil názor, že Průšek se řídil ve svých činech dle politické situace; a ocenění přímých kontaktů s Číňany a jejich prostřednictvím živých styků se soudobou Čínou.⁴⁹⁶ Tento náš předpoklad se víceméně potvrdil u skupiny „akademických“ sinologů, kteří byli vedeni primárně zájmem o Čínu, ale hlavně její kulturu. V ostatních

⁴⁹⁴ NOLEN-HOEKSEMA, Susan. *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Vyd. 3., přeprac. Praha: Portál, 2012, s. 336. ISBN 978-80-262-0083-3. O jazykovém významu znaku se nebudeme šířit, jenom postulujeme jeho intersubjektivní - tedy komunikativně založenou - povahu.

⁴⁹⁵ Titul propůjčený Průškovi jeho žákem a celoživotní pravou rukou A. Palátem v oslavném výročním článku k Průškovým šedesátinám. PALÁT, Augustin. Jaroslav Průšek sexagenarian. *Archiv Orientální*. 1966, 34, 481-493.

⁴⁹⁶ Kontakty s Číňany, jejich procedurální podoba a rozrůzněnost v době vzniku a formování sinologie (i před ním) budou předmětem samostatné kapitoly.

skupinách, například u studentů zahraničního obchodu či politiky, ustupuje ve vyprávěních Jaroslav Průšek do pozadí, ale fascinace a nadšení Čínou zůstávají přítomny.

Ještě je důležité podotknout, že v dalším textu konstruované průsečíky jsou výsledkem propojení dvou interpretačních procesů různé úrovně: Jednak detekcí nápadného opakování jistých motivů napříč rozhovory (to vychází bezprostředněji z textů rozhovorů samých), jednak tím, že některé aspekty nás od počátku zajímají více než jiné, resp. dotýkají se toho, co jsem chtěla zjistit, nač jsme se tázaly, už než došlo k vyprávění (tzn. tyto „průsečíky“ jsou blíže k pólu interpreta rozhovorů).

V této kapitole nám jde o postižení toho, o čem narátoři hovoří nebo píší, případně jak se k vzpomínaným skutečnostem vztahují, rozhodně není naším cílem usvědčovat je z omylu nebo uvádět jejich tvrzení „na pravou míru“.

6.3.1. Nadšení

Důležitým bodem přítomným v rozhovorech byl entusiasmus příslušníků nejstarší generace Průškových žáků. Nejednalo se o pouhý hluboký citový vztah k neznámé Číně poháněný až „mytologizací“ některých artefaktů, jenž se přenesl na vztah k vlastnímu oboru i jeho hlavnímu představiteli a obdivovanému učiteli.

Narátoři totiž vesměs shodně uvádějí nadšení a chuť pracovat, a je často těžké v jejich výpovědích oddělit obdiv k učiteli, lásku k předmětu studia a vlastní chuť do života - nadšení je dle některých narativů důležitým rysem atmosféry těch let, ale i nedílnou součástí poválečného mládí. Marián Gálik, jehož projev je jinak sebekriticky, kriticky a ironicky distancovaný, říká o přednáškách Jaroslava Průška: „Samozrejme bol som nadšený predovšetkým jeho prejavmi.“⁴⁹⁷ Věnceslava Hrdličková: „My jsme byli samozřejmě nadšení“, „My jsme chtěli žít, být aktivní, něco udělat!“⁴⁹⁸ Zlata Černá⁴⁹⁹ vzpomíná na množství posluchačů v začátcích jazykových kurzů Školy orientálních jazyků v OÚ: „To byly obrovské kurzy, tam se hlásilo sto lidí, tři sta lidí, strašně!“⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Rozhovor s Mariánem Gálikem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, únor 2011.

⁴⁹⁸ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen-červenec 2010.

⁴⁹⁹ Zlata Černá, nar. 1932, v profesním životě se zabývá především výtvarným uměním Dálného východu, lidovými řemesly. Uspořádala řadu výstav.

⁵⁰⁰ Rozhovor se Zlatou Černou, vedený Olgou Lomovou, září 2010.

První z žáků, Augustin Palát a Věnceslava Hrdličková (tehdy Stunová), studovali u Jaroslava Průška již během válečných let v kursech pořádaných Orientálním ústavem. Ten v té době suploval funkci zavřených vysokých škol,⁵⁰¹ protože na rozdíl od univerzit zůstal otevřen veřejnosti, a pořádal večerní jazykové kurzy a přednášky. Jako vyučující v nich působili také univerzitní pedagogové. Kurzy ve válečném období figurují jako citový podklad vztahu k předmětu, kterého se týkaly, a jejich nutně „spiklenecké“ ovzduší je tím, co předurčuje jak vztah k čínské kultuře do budoucna, tak elitní nádech orientalistiky.

Slova A. Paláta o běžném dni, jak ho za totálního nasazení zažíval, vykreslují obraz píle, silné vůle, která přemůže všechny vnější překážky, neutuchající zvědavosti a neúnavné práce: „Tehdy jsem bydlel na Žižkově a cesta do Avie a zpátky dala dvě hodiny. Jelo se tramvají na konečnou stanici ve Vysočanech, pak se klusalo pěšky na Krocínku do Proseka a tam byl fabriční autobus, který nás dovezl do Avie. Mezi Vysočany a Krocínkou bylo asi 350 schodů. Vždycky jsem to měl propočítané, že jsem se zpátky dostával před sedmou večer, skočil jsem do Automatu na nějakou rychlou večeři a od sedmi do devíti jsem měl kurzy.“⁵⁰²

V podobném smyslu se ovšem o tvrdé a poctivé snaze vyjadřuje i Věna Hrdličková, když popisuje svoje studium sinologie na Harvardu: „Tak nějak tam záleželo na přístupu a iniciativě každého, jak využil toho studia, a myslím, že to úsilí všech bylo maximální. Jak říkám, před zkouškami byly nabitý ty čítárny, a všichni se snažili“.⁵⁰³

Nadšení přiznává i Milena Velingerová, když hovoří o Průškově „cestopisu“ Sestra moje Čína: „Sestra moje Čína. Nechápu, když to teď čtu znova, co v ní nás tak ukrutně zaujalo, protože jsou tam těžké chyby faktické, ale je to prostě Průškův styl a jeho vlastní zaujetí Čínou, který se taky neohlíželo na žádný politický poměry, ale on tam vtisknul ty svoje osobní vzpomínky a svoje výklady, co Čína je, a to asi bylo ono, co nás všechny ukrutně zaujalo. A taky jeho styl, který byl úžasný, myslím literární styl (...) a já jsem nějak pochytila základy marxismu-leninismu, z toho, jak jsem ho četla, a nějaký ten pán, kterej to tam přednášel, a já jsem se vždycky hlásila, jako že to umím, tak si mě všim, protože každej na to kašlal, ale mě to zajímalo a já jsem byla hrozně levičácká samozřejmě, jako odpověď na svůj

⁵⁰¹ Původním úkolem Orientálního ústavu založeného roku 1922 bylo informovat o zemích „Orientu“ včetně Číny a zajišťovat především obchodní kontakty.

⁵⁰² Rozhovor s Augustinem Palátem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2010.

⁵⁰³ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2010.

třídní původ, tak jsem se do toho zažrala, a myslela jsem si, že jsem stvořitelem nového světa“.⁵⁰⁴

Lehká ironie a především sebeironie narátorky prostupuje celým jejím vyprávěním a umožňuje jí přenést se přes „objektivně“ sporné momenty jejího života.⁵⁰⁵

S politickou situací doby spíše než s četbou tehdy dostupné literatury spojují své nadšení ti, kdo přišli na univerzitu později. Josef Kolmaš uvedl svůj zájem o jazyky, ale relativizoval ho jako pouhý doplněk dobové atmosféry, aby následně vykreslil čistě orientalistický obrázek hemžení čínských akrobatů, jež ho nakonec rozhodujícím způsobem utvrdilo v zájmu o Čínu:

„Můj třídní učitel Ladislav Dlouhý, a on mě říká, hele Kolmaši, tady je časopis Nový Orient, a v tom Novém Orientu zrovna v roce 51-52 vycházelo na pokračování učebnice jazyka čínského od Bartůška a Paláta. No, říkám, já jsem takovej zanícenej na jazyky, tak se na to podívej, tak jsem se na to podíval a opravdu mě to zaujalo. Ale to byl jenom doplněk k tomu, co bylo v éteru, tehdy totiž, v 49. Zhongguo renmin jiehang jiefang le, vznikla druhá renmin gongheguo, sledovali jsme zprávy, tak v nás to podpořilo ten zájem, tehdy psaly noviny a rozhlas vysílala, a navíc ještě takhle specifický případ nastal, že v 51 nebo 52 roce přijela do republiky v Gottwaldově vystupovala Zhongguo renmin jiefangjun gewu tuan, a když jsem se dověděl, že jsou, není to daleko, tak jsem se tam jako rozjel, a díval jsem se na to vystoupení a to mě fascinovalo, když jsem viděl tanečnický, mužské, ženské, žejo, zpěváky a ty jejich kotrmelce, co prováděli, utvrdil jsem se v tom zájmu o ten obor.“⁵⁰⁶

Příklad propojení až splynutí vlastního emocionálního prožitku s tím, co se děje v Čínské lidové republice, tedy objektu studia, představuje například hodnocení Věry Sýkorové: „V tom roce 1951 byli Číňané disciplinovaní, hořeli nadšením. Mao Ce-tung byl na vzestupu. Předseda Mao, to znamenalo všechno! Všichni mu věřili, všichni hořeli nadšením, byli ochotní pracovat nad plán ... byli ochotní obětovat všechno, dokonce i životy.“⁵⁰⁷ Podobně

⁵⁰⁴ Rozhovor s Milenou Velingerovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, listopad 2010.

⁵⁰⁵ Narátorka jenom v jednom případě odhalí svou životní pochybnost: tematizuje stud z emigrace coby útěku ze země. Tato událost jejího života souvisí s rozvojem její kariéry, a jako na okraj jsme se dozvěděly, že při emigraci nechala Velingerová v Československu dvě malé děti. Tuto bezpochyby silně traumatizující zkušenost jsme nerozebíraly, protože její místo v životě narátorky je celkem předvídatelné.

⁵⁰⁶ Rozhovor s Josefem Kolmašem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2011.

⁵⁰⁷ Rozhovor s Věrou Sýkorovou, vedený Ivanou Bakešovou, duben a září 2004. Věra Sýkorová. *Fénix*. 2004, 5(3), 4-22.

Jaroslav Rusek, který se ke studiu čínštiny dostal podle všeho víceméně náhodou⁵⁰⁸ a jako československý student se v Číně věnoval zahraničnímu obchodu, přiznává zapálenost pro budování mírového tábora: „My jsme jako mladí zapálení mládežníci byli nadšení, že se do socialistického tábora, jak se tehdy říkalo, dostala ta ohromná Čína.“⁵⁰⁹ Když se potom Rusek přihlásil na studium architektury do Moskvy a jako nutný náhradní obor uvedl čínštinu, z ministerstva školství mu nabídli studium čínštiny v Peking, protože potřebovali doplnit dohodnutý počet deseti československých „výměnných“ studentů⁵¹⁰. A Čína mu „na první pohled učarovala. Úplně mě vtáhla do sebe.“⁵¹¹

6.3.2. Průšek – „spiritus movens et agens“⁵¹²

Počátky československé sinologie jsou kromě zvláštní konfigurace politické i kulturní neodlučitelně spjaty především s osobou Jaroslava Průška. Jeho vliv je všudypřítomný – lze jej vysledovat v písemných i orálních pramenech. Naším dalším konkrétním cílem bylo zjistit, jaké paměťové (potažmo širěji psychologické) mechanismy spolupodílející se na vzniku „mýtu“ Jaroslava Průška bude možné z rozhovorů a jejich analýzy vysledovat.

Hodnocení osobnosti Jaroslava Průška v rozhovorech sahá od nekritické glorifikace přes věcné ocenění jeho akademické a pedagogické práce až po přísnou kritiku.⁵¹³ Průšek byl během druhé světové války již uznávanou osobností v sinologii i přesto, že v té době nezastával žádné oficiální akademické funkce.⁵¹⁴ Místo toho si Průšek budoval pozici

⁵⁰⁸ Uvádí vliv svého bratra, zaujatého filologa, který čínštinu studoval v Olomouci na kurzech profesora Průška a později Paláta, než olomouckou sinologii zrušili. Rozhovor s Jaroslavem Ruskem, vedený Ivanou Bakešovou, prosinec 2005. Rozhovor s ing. Jaroslavm Ruskem. Zaznamenala Ivana Bakešová. *Fénix*. 2008, 9(1), 44-56.

⁵⁰⁹ Rozhovor s Jaroslavem Ruskem, vedený Ivanou Bakešovou, prosinec 2005. Rozhovor s ing. Jaroslavm Ruskem. Zaznamenala Ivana Bakešová. *Fénix*. 2008, 9(1), 44-45.

⁵¹⁰ Rozhovor s Jaroslavem Ruskem, vedený Ivanou Bakešovou, prosinec 2005. Rozhovor s ing. Jaroslavm Ruskem. Zaznamenala Ivana Bakešová. *Fénix*. 2008, 9(1), 45.

⁵¹¹ Tamtéž.

⁵¹² PALÁT, Augustin. Jaroslav Průšek sexagenarian. *Archiv Orientální*. 1966, 34, 481- 493.

⁵¹³ Bohužel pro nás i pro projekt odmítnul rozhovor Oldřich Král, kterého Jaroslav Průšek uznával jako svého nástupce v bádání o literatuře.

⁵¹⁴ Za války mu sice byla mu sice dvakrát nabídnuta profesura v Německu, ale v obou případech odmítl s tím, že nechce sloužit německým institucím, srovnej MÁDLOVÁ, Vlasta a Augustin PALÁT. *Jaroslav Průšek (1906-1980): prameny k životu a dílu zakladatele pražské sinologické školy = Jaroslav Průšek (1906-1980) : sources on the life and work of the founder of the Prague School of Sinology*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011, s. 14. ISBN 978-80-86495-79-8.

zprostředkovatele čínského umění širokým vrstvám lidu, ať už překlady nebo kratšími články do novin.

Důvody pro obdiv k Jaroslavu Průškovi jsou v pramenech komplexní. Uznáván byl jako vědec požívající mezinárodního respektu, podporující pedagog, vizionář i charismatická autoritativní osobnost. V našich rozhovorech je obdivný postoj zdůvodňován jednak originalitou a osobní odvahou Průškovou, stejně jako jeho schopností nadchnout lidi/studenty pro věc i jeho pronikavým intelektem.

V několika případech je explicitně zmiňováno jeho vzezření a celková působivá tělesná stavba, která je jakousi vizuální metaforou jeho zdůrazňovanému výjimečnému významu a vlivu.

„Krásný člověk, vysokej, už vzhledem vzbuzoval autoritu, a kolem něho takový klubíčko žáků, to dodnes v tý malý místnosti toho vinohradskýho činžáku, který mi připadal takovej temnej a nevábnej, tak tam jsme ho poprvé viděla...“,⁵¹⁵ „Průšek, to byl takovej pán, on byl jednak vysokej velkej, on byl důstojnej, on byl prostě magnificus, on působil tak aristokraticky“⁵¹⁶; „bol som prekvapený, že je to vysoký muž veľmi pekného vzhľadu“, „bol štíhly, krásny muž, vysoký“, „my sme boli ako veľká rodina, on bol ako praotec amy ako jeho deti“.⁵¹⁷

Dalším opakujícím se rysem je Průškovo vizionářství, schopnost v současnosti vyhmátnout to, co má perspektivu: „My jsme byli ohromeni, okouzleni, no a on s námi hovořil o těch plánech do budoucna, a už v tom se projevila jeho prozíravost, jeho instinkt, že on měl zájem o moderní Čínu, o to, jaká Čína bude ... Tedy, jistě taky kladl důraz na to, abychom znali historii, ale ne jenom ji, abychom už mysleli i dopředu“, „...on měl vždycky tu vizi, a že rozvinul to bádání o současné Číně, to myslím bylo velmi důležité. A proto taky například Fairbank si ho vážil“,⁵¹⁸ „on byl úžasně dalekozraký“,⁵¹⁹ „zakladatel byl Průšek, že ano, Průšek byl skutečně výjimečná osobnost, on už byl vlastně takovou osobností v třicátých

⁵¹⁵ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2010.

⁵¹⁶ Rozhovor s Josefem Kolmašem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2011.

⁵¹⁷ Rozhovor s Mariánem Gálíkem vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, únor 2011.

⁵¹⁸ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2010.

⁵¹⁹ Rozhovor s Milenou Velingerovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, listopad 2010.

letech“.⁵²⁰ I v ostatních vzpomínkových pramenech najdeme oslavné přívlastky („profesora Průška, člověka nesmírně noblesního, cele zaujatého pro seberealizaci všech pracovníků“⁵²¹).

Josef Kolmaš v článku k osmdesátinám Augustina Paláta dokonce použil čínské reálie, když vztah Palátův k Průškovi nazval synovskou oddaností: „Období úzké spolupráce s profesorem Jaroslavem Průškem, vyznačující se v lidské rovině na Palátově straně jednou z nepřednějších konfuciánských ctností - synovskou úctou xiao...“.⁵²²

Kritický postoj artikulovali ti z Průškových žáků, kteří se věnovali stejnému oboru jako on, totiž literatuře. Nejostřejší jsou Milena Velingerová, která se v 70. letech prosadila v emigraci v Kanadě coby průkopnice „pražské sinologické školy“, a Marián Gálik, který se dodnes věnuje srovnávací literární vědě.⁵²³ Tito dva narátoři, kteří sami dosáhli úspěchů na poli vlastním ve své době Průškovi, jevíli tendence kritizovat některé aspekty osobnosti svého učitele (při současném uznání jeho velikosti, viz výše). Gálik k tomu uvádí:

„Pamätám si na jednu vec, a to je celý Průšek. Ja som mu povedal, že idem robiť poviedky Mao Tuna.⁵²⁴ A on mi takto povedal pred všetkými, poviedky čínske moderne nestoja za nič okrem poviedok Lu Süna, a o dva roky potom už pracoval na základe mojej práce, potom práca paní doktorky Vočkovej, teda Doležalovej, ďalej práca paní Kalvodovej naraz ho presvedčily, že tie poviedky moderne sú celkom zaujímavé a dal ich na najvyšší piedestal.“⁵²⁵

Pedagogickou a zároveň vědeckou kvalifikaci Jaroslava Průška ohodnotila Velingerová následovně: „Jak se měla dělat dizertační práce, to nám nikdy nikdo neřek. ... Já jsem nevěděla, pan profesor nám nikdy neříkal, jak se takový věci, dělaj, ne že by nám to nechtěl říkat, ale on to neuměl předávat, jak se píšou vědecký práce, a já nevím, jestli on to vlastně sám věděl.“⁵²⁶ Její kritika praktických pedagogických vlastností Průškových není ojedinělá,

⁵²⁰ Rozhovor se Zbygniewem Šupskim, vedený Olgou Lomovou, únor 2011.

⁵²¹ KOLMAŠ, Josef. Osmdesátiny Augustina Paláta. *Fénix*. 2003, 4(1), 17.

⁵²² KOLMAŠ, Josef. Osmdesátiny Augustina Paláta. *Fénix*. 2003, 4(1), 17.

⁵²³ Gálik svůj vztah k Průškovi a pražské sinologické škole formuloval systematictěji v člancích shrnujících pojem pražské sinologické školy. GÁLIK, Marian. Jaroslav Průšek: a myth and reality as seen by his pupil. *Asian and African Studies*. 1998, 7 (2), 151-161.

⁵²⁴ Mao Dun (1896-1981) - pseudonym spisovatele Shen Yanbinga, v letech 1949-1956 ministra kultury Čínské lidové republiky.

⁵²⁵ Rozhovor s Mariánem Gálikem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, únor 2011.

⁵²⁶ Rozhovor s Milenou Velingerovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, listopad 2010.

narátoři spíše oceňují vůdcovské a podporující rysy Průška jako pedagoga: „Pan profesor Průšek podporoval úplně každého, o co se kdo snažil, že se setkával s vstřícností.“⁵²⁷

Dalším citátem týkajícím se Jaroslava Průška přejdeme k důležitému bodu vzpomínek pamětníků, a sice k mnohými narátoři proklamované apolitičnosti dobové sinologie.

6.3.3. „Apolitičnost“ sinologie v mezích cenzury

Přítomnost dobových politických reálií v autobiografických vyprávěních elit padesátých let, potažmo jejich reflexe dnes pro některé nepředstavitelných jevů je z hlediska paměťových studií asi nejzajímavějším problémem. Pro nás mírně překvapivá a nejzajímavější byla deklarovaná apolitičnost studia Číny v podmínkách stalinistického vysokého školství: Nejčastější odpovědí na přímou otázku, kterou jsme kladly v určité chvíli vyprávění všem narátorům, zda pocíťovali nějaký politický tlak na obor sinologie, případně aktivní cenzuru ze strany úředních míst, bylo, že nepocíťovali.

Role „štítu“ proti neblahým politickým jevům se dle narativu pamětníků zhostil Jaroslav Průšek: „Myslím si, že Průšek i Hilská udělali velikou práci, protože se jim podařilo, to byly neustálé útoky na katedru, že tam není dost straníků, a že prostě politiky, a oni se postavili za lidi... Průšek se nedal.“⁵²⁸

Zjevně vytěsňené nebo vnitřně zcela bagatelizované skutečnosti ovšem v některých případech vypluly na povrch při dotazování z jiného úhlu, případně při poznámce vyřčené „mimochodem“ nebo mimo záznam,⁵²⁹ a patrná je v některých případech i další snaha umenšovat některá politika a „polidšťovat“ jevy obecně spíše tragické, jako třeba kádrové prověrky na Filozofické fakultě, přítomnost donašečů v delegacích do Číny, nebo nedůstojné, například že Jaroslav Průšek uplatňoval dvojí metr při komunikaci se studenty - členům Komunistické strany, jak bylo tehdy obvyklé, tykal, ostatním vykal.⁵³⁰ Někteří narátoři si tak v této otázce protiřečili přímo v samotném příběhu, jež vyprávěli, některé „usvědčuje“ řeč

⁵²⁷ Rozhovor se Zlatou Černou, vedený Olgou Lomovou, prosinec 2010.

⁵²⁸ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen-červenec 2010.

⁵²⁹ Jev si vysloužil i anekdotickou reflexi: když se chcete dozvědět, zda je někdo rasista, nesmíte se zeptat, zda je rasista, ale zda by se nastěhoval do bytu v domě obydleném romskými rodinami.

⁵³⁰ Osobní rozhovor s Josefem Kolmašem, mimo záznam. Zda si troufli i studenti tykat Průškovi, to nevíme. Z rozhovoru Mariána Gálíka víme o příhodě o Průškově rozčilení, když se dozvěděl, že ho někdo za jeho zády tituloval „Starej“. Takže bychom spíše soudili, že by takové chování nestrpěl.

jiných pramenů, případně příběh ostatních narátorů. Klíčovým slovem je v této problematice cenzura a autocenzura přijatelných témat.

„Myslím si, že bylo... úplně základní osobností byl profesor Průšek. Sinologie, vůbec orientalistika byla svým způsobem vyňata z toho bezprostředního politického vlivu, jak se to proměňovalo i po roce 45 a pak zejména po roce 48 po převratu komunistickém, protože tam byl vždycky důraz na tu odbornost“.⁵³¹

Milena Velingerová vypověděla implicitně ještě víc, než možná věděla, když propojila Průškovo dobové a nutně politicky přijatelné akademické a pedagogické působení s jeho vlastní vnitřní motivací a osobním přesvědčením. „On byl úžasně dalekozraký a nikdy tenhle obor neučil podle politické situace. To tedy absolutně ne. To byly jeho vlastní zážitky a jeho vlastní pojetí, který nám předkládal“; „tam ta osobnost a osobní zážitky pana profesory byly tím nejdůležitějším elementem, aby se tak vyvíjela česká sinologie, jako se vyvíjela“.⁵³²

A Josef Kolmaš explicitně propojí odmítnutí „političnosti“ dobové sinologie tím, že ohled na politickou poptávku redukuje na existenci „vyšších směrnic“: „Rozhodně žádná vyšší směrnice nebyla, to vyloučím, spíš to byl takovej soukromokapitalistickéj přístup“, „Takže to bylo na mé volbě, jak to téma, tak to zpracování potom, bylo pod dohledem, s konzultací profesora Průška, to jako jo.“⁵³³

Kolmaš se v profesním životě již během padesátých let zabýval Tibetem a překládal básníka Po Ťü-jiho - jednoho z tchangských velikánů, jenž byl přesvědčen, že literatura i poezie mají nést sociální a didaktické funkce. Aniž bychom propadali primitivnímu determinismu, domníváme se, že k volbě právě tohoto básníka mohlo výrazně přispět vědomí, že bude společensky, ale i politicky, nejen přijatelná, ale vítaná. Vyšší směrnice prostě nebyla třeba tam, kde měli lidé uctívající autoritu svého učitele, nadšení do práce i budování kariéry a vychovaní nebezpečím války zvnitřněna autocenzurní pravidla natolik, že si je ani nemuseli uvědomovat.

Podobně Věna Hrdličková stvrzuje svobodnou volbu témat bádání, která se podle ní nevyklučuje se směřováním a vedením ze strany Průška, interpretovaným jako podpora: „Průšek, když viděl, že někdo má talent na historii nebo tíhne k něčemu, tak ho v tom

⁵³¹ Rozhovor se Zlatou Černou, vedený Olgou Lomovou, prosinec 2010.

⁵³² Rozhovor s Milenou Velingerovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, listopad 2010.

⁵³³ Rozhovor s Josefem Kolmašem, vedený Annou Zádrapovou, červen 2011.

podporoval, tím způsobem ho vlastně nasměroval, ale to bylo směřování intelektuální, ale ta volba byla úplně svobodná.“⁵³⁴

Gálik ovšem jednou svou vzpomínkou zpochybňuje „apolitičnost“ Průškova politicky krajně exponovaného oboru. Když vypráví o své chystané knize o Mao Tunovi, říká: „Ale ja som veľmi rád, že ta moja práca nevyšla, pretože bola taká začiatočnická, ja som tam vlastne písal len o tom ... o syžetoch, ale nič iného, a ešte mi pán profesor Průšek, ten list ešte mám a nikdy som ho nevzpomenul a ani to nechcem vzpomenúť, on mi napsal takú vec, a sice mi napísal: soudruhu Gáliku, my si nemůžem tu dovolit', abyste vy kritizoval Mao Tuna, a tak dále, teďka není na to čas.“⁵³⁵

Jako s hotovou věcí pracuje s politickou mocí Zbygniew Ślupski, když říká: “Průšek byl vlivná politická osobnost ve světě vědy, že ano, tak on si vydupal celou řadu různých možností, knihovnu, peníze pro zaměstnání lidí. ... Do jaké míry ta výuka sinologická byla na odborné výši, ... no tak jistě nebyla na dobré úrovni, to se dá bezpečně říct, ale jak mohla být na dobré úrovni, když nebyly základní příručky?”

Zlata Černá popisuje situaci v kolektivu studentů: „Nepamatuju si žádné politické debaty vážné myšlené, to si vůbec nepamatuju, že by se někdo i mezi těmi tzv. pokrokovými lidmi, že by přišel a začal, jak ta Čína je dobrá v tom nebo onom. Vždycky se mluvilo spíše o té českosti, tradici, literatuře, anebo o tom, jak tam lidi znají lidi“⁵³⁶.

Jenom jeden z narátorů, právě profesor Slupski, měl systematicky reflektovánu otázku cenzury a autocenzury coby charakteristického rysu té doby. Ani jeden z narátorů či pisatelů vzpomínek nereflektuje psychologické procesy, jež vedou lidi motivované úspěchem k dobrovolné autocenzuře. Slupski k tématu říká: “My jsme tenkrát byli, jak bych to řekl, uvědomělí, a bylo nám jasné, o čem se psát nemůže, to bylo pro nás očividné”. A na otázku po politických tlacích při formování oboru dále odpověděl:

„Ty tlaky existovaly, existovala základní buňka komunistické strany, a ta to hlídala. (...) Na úrovni katedry a na úrovni Ústavu, a tam všechny otázky se probíraly, kádrovalo se, jestli je spolehlivej, není spolehlivej, ale nebylo to takový... dalo se tím proklouznout. Když člověk si moc nepouštěl hubu na špacír, když šel na ten pochod prvního máje, a když si nepouštěl hubu

⁵³⁴ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádřapovou, červen-červenec 2010.

⁵³⁵ Rozhovor s Mariánem Gálikem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádřapovou, únor 2011.

⁵³⁶ Rozhovor se Zlatou Černou, vedený Olgou Lomovou, prosinec 2010.

na špacír, když nedával najevo, že socialismus je mu odpornej. Protože já jsem vyrůstal v prostředí, kde člověk musel dávat bacha, už od toho 40. roku, páč jsem žil v hitlerovském Německu, musel jsem si dávat bacha, abych nemluvil polsky, abych neřek něco hanlivýho o Třetí říši, tak já jsem byl vytrénovanej, věděl jsem, jakým způsobem se chovat, vždycky při zdi, radši mluvit míň než víc, dávat si bacha na všechny lidi, neznámý lidi zejména, žejo.“⁵³⁷

Slupski se zde dotýká otázky, kterou jinak narátoři spíše vzdáleně nat'ukli a rychle opustili: autocenzury jako jevu automatického pro lidi, kteří uvykli životu v represivním režimu a vědí, co se po nich chce. Pojmenovává zde ostatně i institucionální zajištění akademické kontroly, a to s konkrétností mezi ostatními narátory zcela ojedinělou.

Zlata Černá rozšiřuje údajnou apolitičnost na celou orientalistiku, když říká: „Sinologie, vůbec orientalistika byla svým způsobem vyňata z toho bezprostředního politického vlivu ... protože tam byl vždycky důraz na tu odbornost, na to, že se dělaly staré věci, nebo nové obory se zakládaly, a pan profesor Průšek podporoval úplně každého, o co se kdo snažil.“⁵³⁸

Už z tohoto exposé o deklarované apolitičnosti oboru je naopak zřetelné, že politická situace byla implicitně všudypřítomná. V následujícím se pokusíme obecně postihnout, kterých z výsostně politických skutečností se mluvčí v jednotlivých rozhovorech naopak dotýkají a jak.

Tyto skutečnosti formující počátky československé sinologie prosakují do rozhovorů z několika směrů: kurikulární náplně studia sinologie a kádrové situace a vůbec skutečnosti kádrování a jeho různých důsledků. V případě politického profilování kurikula (nejen) univerzitní sinologie nejde pouze o povinné vyučování takových předmětů jako marxismus-leninismus a dějiny dělnického hnutí, ale i o témata preferovaná přímo v rámci čínské problematiky, o cenzuru a autocenzuru možných témat studentských prací a podobně. Pokud jde o kádrování, nedotklo se v případě sinologie kolektivu učitelů, a to proto, že obor vznikal nově a nebylo tak koho vyloučit. Navíc Jaroslav Průšek, jediný, kdo mohl obor náležitě zajistit v souladu s akademickými pravidly, byl pokud již ne členem komunistické strany, tak podle všech projevů přesvědčeným komunistou. Zato se z rozhovorů i ostatních vzpomínkových pramenů dozvíme mnoho o nerovném postavení mezi studenty, jež mělo samozřejmě přímé důsledky na podobu jejich studia.

⁵³⁷ Rozhovor se Zbigniewem Slupskim, vedený Olgou Lomovou, únor 2011.

⁵³⁸ Rozhovor se Zlatou Černou, vedený Olgou Lomovou, prosinec 2010.

Samostatným problémem je potom přítomnost čínské politické skutečnosti v paměti našich narátorů, té ale věnujeme samostatný oddíl níže.

Než uvedeme konkrétní relevantní příklady z našich pramenů: jak vůbec narátoři o citlivějších dobových politických otázkách hovoří nebo píší?⁵³⁹ Jednou z našich narátorů využívaných možností je styl „dneska už se tomu směju“: lehký distanc naznačený úsměvem a na jazykové rovině hyperbolickým expresivním lexikem. Nadhled spojený s humorem může samozřejmě být hlavně určen mnohaletým časovým odstupem, smysl dává rovněž psychologický poznatek, že humor je ve stejné míře záměrně i mimovolně používán jako obranná strategie.⁵⁴⁰ Někteří narátoři takováto zlehčování v politických otázkách nepoužívali („řekni mi, čemu se nesměješ, a já ti povím, jaký jsi“). Detailní psychologický rozbor vzájemné závislosti temperamentu a obranných mechanismů je však daleko za rámcem naší práce.

Kromě prezentace fakticky závažných společenských faktů jako zábavných historek funguje ve vzpomínkovém diskurzu rovněž explicitní poukazování na dobovou specifičnost: která je dnes už nepředstavitelná, což vede k tomu, že nemáme nástroje k uchopení, natož hodnocení aktérů té doby.⁵⁴¹

K jedné z takových dnes už těžko uchopitelných dobových charakteristik patří i výše doložené nadšení účastníků dění, které plynulo z euforie konce války i možnosti konečně pracovat na tom, co lidé viděli jako zárnou budoucnost, a v případě sinologů ještě i vědomí svázanosti s čínskými soudruhy a spolupráce s nimi na společném úsilí celého obrovského socialistického tábora.

V některých případech je výrazným prvkem vzpomínání také explicitně vyjádřené sebepojetí narátora jako autonomní osobnosti s vlastní představou o světě, která byla tím pádem jakoby čímsi vyčleněna mimo hlavní proud.⁵⁴²

⁵³⁹ Nečiníme si nárok na kompletní výčet možných strategií vyprávění o složité minulosti, pouze uvádíme nápadnější rysy přítomné v našich pramenech, zejména u narátorů, jež jsme poznali osobně.

⁵⁴⁰ K humoru jako jednomu z mnoha různě založených ego-obranných mechanismů viz například FREUD, Anna. *Já a obranné mechanismy*. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-084-4.

⁵⁴¹ Toto - specifičnost nějakého jevu nebo zkušenosti a z toho plynoucí nemožnost hodnocení z jiné zkušenostní pozice - je ostatně argumentační *faul* velmi často používaný i při snaze některých sinologů “obhajovat” nepřijatelné skutečnosti v ČLR její specifičností, případně jinakostí.

⁵⁴² Viz níže Zlata Černá, Milena Velingerová, každá jinak.

6.3.4. „Politika“ ve vzpomínkách

Co se týče politicky odvislého kurikula, od roku 1950 byly na filozofické fakultě povinné kurzy marxismu-leninismu. Zajímavou výpověď podává Milena Doleželová-Velingerová, která přestože pocházela z vysokých podnikatelských kruhů, byla nadšenou propagátorkou a aktivní organizátorkou svazáckého života na fakultě, stejně jako nadšenou studentkou marxismu-leninismu. Svůj postoj k tomuto předmětu představuje jako něco zcela výjimečného ve své skupině, čímž ostatně dobře doplňuje narativy ostatních respondentů, kteří kurzy marxismu-leninismu ve svém vyprávění většinou odbydou jako něco zbytného, nehodného pozornosti, nebo rovnou úplně vynechají:

„Každý z nás musel samozřejmě chodit na marxismus-leninismus. ... Jednou týdně, no a já jsem nějak pochytila základy marxismu-leninismu, z toho, jak jsem ho četla ... a vždycky jsem se hlásila, jako že to umím, tak si mě všim, protože každý na to kašlal, ale mě to zajímalo a já jsem byla hrozně levičácká samozřejmě, jako odpověď na svůj třídní původ, tak jsem se do toho zažrala, a myslela jsem si, že jsem stvořitelem nového světa.“⁵⁴³

Velingerová byla jedinou, kdo se v rozhovoru o těchto výukových předmětech podrobněji vyjádřila. Jinak jsou tyto a podobné předměty vždy zmíněny jenom mimochodem ve výčtu: „Kromě Průškových přednášek žádný nebyly, kromě samozřejmě ideologických přednášek, marxák, dějiny DKPV, že, dějiny KSČ, ty přednášky byly takový jako“; „Walter Stamberger, ten nám přednášel o kolonialismu, proti imperialismu, on zároveň s náma chodil na přednášky čínštiny a zároveň vypomáhal s takovouhle přednáškou.“⁵⁴⁴

Věra Sýkorová zmiňuje četbu spisů Mao Zedonga s Dr. Hrdličkovou mimochodem, když na přímý dotaz badatelky vyjmenovává vyučující a vyučované předměty. Zvláštním případem byly hodiny soudobé čínské literatury psané dle zásad socialistického realismu, kterou studenti Průškovi překládali - a ten z nich čerpal pro svou nejrozsáhlejší souhrnnou publikaci těchto let, *Literatura osvobozené Číny a její lidové tradice*.

Pokud jde o hodnocení vyhrocených historických období, uvedeme ještě jeden příklad krajní smířlivosti, u níž předpokládáme, že je nástrojem obrany proti vyhrocenému “soudu dějin”, nebo součástí osobního i kolektivního narativu smíření s nepříznivými životními podmínkami a případným pocitem viny z toho, co může být vnímáno jako mlčenlivý souhlas s totalitním

⁵⁴³ Rozhovor s Milenou Velingerovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, listopad 2010.

⁵⁴⁴ Rozhovor s Josefem Kolmašem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2011.

režimem. Josef Kolmaš v článku k narozeninám A. Paláta⁵⁴⁵ uvádí, že Palát „přes nemalý osobní postih v letech normalizace našel v sobě odvahu“, aby „vzácně objektivně“ přiznal tomuto období jisté hodnoty: „Jsem přesvědčen, že přes všechna ta omezení a násilně imputované pracovní úkoly, které tam tehdejší normalizační vedení ochotně realizovalo, mnozí pracovníci ústavu, alespoň ti - řekl bych - ‘orientalisté srdcem’, pokračovali ve své práci, třebaš tajně.“

Při vyprávění o spolužácích se zase nešlo nedotknout tématu „absolventů dělnických kurzů“ a také členství nebo nečlenství v komunistické straně. „Adekaři“ nezaujímají ve vzpomínkách žádné prominentní místo a jsou pojednáváni s blahosklonným humorem⁵⁴⁶ („okrem toho, že bol len adekař, bol i trošku hlúpy“⁵⁴⁷), s členstvím ve straně je to zajímavější.

V jinak velmi otevřeném vyprávění naznačuje právě při popisu své příslušnosti k politickým institucím Milena Velingerová zase jinou diskurzivní strategii odstupu od minulosti. Jako příslušnice vysoké buržoazie neměla šanci být přijata do Komunistické strany, ale vstoupila do Svazu mládeže, což - kromě jejího osobního vstřícného postoje k vládnoucí ideologii - stačilo jako důkaz vyžadované konformity. Porada s otcem a argument možností studovat vyznívají poněkud nadbytečně v situaci, kdy narátorka uvádí vnitřní motivaci k účasti na aktivním politickém působení:

„Členem komunistický strany, to jsem byla vyloučená hned ze začátku, to nebylo možný prostě. Ale na Svaz mládeže jsem byla naverbovaná, a když jsem se o tom se svým tátou bavila, tak mi řek, myslím, že ti nic jinýho nezbyvá, než tam jít, protože bys nemohla asi studovat, takže jsem skutečně do toho se dostala ... udělala jsem buňku a taky jsem v sedm hodin ráno musela bejt ... na náměstí Krasnoarmějců ... a tam jsem měla přijímat lidi a informovat je o Svazu mládeže. ... Já jsem si myslela, že je to důležitý.“⁵⁴⁸

Zlata Černá hovoří o tom, že jako kádrově nevyhovující jí byl odepřen přístup ke stipendiu do ČLR, a Věra Sýkorová (nastoupila ke studiu 1953, byla tedy mezi těmi o něco mladšími)

⁵⁴⁵ KOLMAŠ, Josef. Osmdesátiny Augustina Paláta. Fénix. 2003, 4(1), 17.

⁵⁴⁶ Rozhovor s Josefem Kolmašem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2011.

⁵⁴⁷ Rozhovor s Mariánem Gálíkem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, únor 2011.

⁵⁴⁸ Rozhovor s Milenou Velingerovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, listopad 2010.

vzpomíná na kruh svých spolužáků následovně: „Dvě z nás už byly členkami strany⁵⁴⁹ a, jak jsem se později dozvěděla, snažily se, aby neměly konkurenci. Takže ony dvě odjely brzy studovat do Číny, zatímco my ostatní jsme čekali na příležitost odjet do Číny hodně dlouho.“⁵⁵⁰

Protože jedním z faktorů, který utvářel československou sinologii takřka už od jejího prenatálního stádia, byly přímé styky s aktéry kulturního dění v Číně a později v ČLR, je užitečné všimnout si, jak tento faktor hodnotí naši aktéři. I přesto, že v rozhovorech nezabírá tento aspekt zpravidla důležité místo, my ho zdůrazňujeme, protože odráží podmínky, ve kterých českoslovenští studenti sinologie (a ostatní českoslovenští studenti v ČLR) čerpali své zkušenosti se zemí svého zájmu.

Všichni, kdo o „stycích s Čínou“ hovoří, je hodnotí jako bezvýhradně pozitivní a přínosný faktor československého poznání Číny, který nám dal velký náskok oproti zemím, pro něž byla Čína v té době téměř zcela uzavřena. Takže mezilidský „každodenní“ aspekt kulturní a vědecké výměny, spojený ostatně zásadně s možností zdokonalovat se v čínském jazyce, a také prospěch této výměny pro chod a rozvoj oboru, jsou tím nejdůležitějším, co mluvčí v této souvislosti reflektují.

Pokud jde o pobyty sinologů v samotné ČLR, politickou režii naši narátoři i jiní pamětníci zakusili již v momentě rozhodování o tom, kdo do ČLR pojede. Jaromír Vochala, který šel po maturitě studovat na Vysokou školu politických a hospodářských věd, byl její hospodářskou fakultou vybrán na studia do ČLR jako jeden student-nestraník (tak zněla dle rozhovoru žádost ministerstva školství při vybírání stipendistů, a u Vochaly hrály roli i další příznivé faktory jako vyhovující třídní původ, příslušnost k armádě a účast na protifašistickém odboji). Ze studia v ČLR byli zase někteří kvůli třídnímu původu vyloučeni apriori (Velingerová, Černá), ale do Číny se dostali případně později, za použití osobních přímluv již prostřednictvím vědecké výměny nebo tlumočení delegacím.

Zmiňovanými fakty, které ale nejsou zasazeny do velmi potřebné širší reflexe, jsou nejen nemožnost svobodného cestování a pořizování fotografií, a také s tím související řízená a striktně kontrolovaná podoba mezilidských kontaktů.

⁵⁴⁹ Marcela Hozmannová, později provdaná Kubešová, se v období normalizace stala vedoucí katedry Dálého východu na FF UK.

⁵⁵⁰ Rozhovor s Věrou Sýkorovou, vedený Ivanou Bakešovou, duben a září 2004. Věra Sýkorová. Fénix. 2004, 5(3), 19. Sýkorová podle všeho mylně předpokládá, že k získání stipendia bylo třeba členství ve straně.

Relevantní část celé věci - propracovaný v zásadě bezpečnostní, ale v důsledku i propagandistický systém, jenž měl třeba právě promyšlené „provázení“ cizinců jako stavební kámen - do vyprávění samozřejmě zahrnut není.⁵⁵¹ Přitom, jak jsme poukázali výše, tímto způsobem bylo řízeno, s čím byli cizinci ve styku se zemí svého zájmu konfrontováni, v ČLR ještě více než v Sovětském svazu. Někteří narátoři či ostatní pamětníci například zmiňují, že každý student měl svého čínského „průvodce“ studiem, který mu měl pomáhat s orientací v prostředí a konverzací v čínštině - to byla interpretace oficiálních míst.

„Na koleji jsme bydleli zpravidla ve dvou, v prvních letech, kdy jsme navštěvovali jazykovou přípravku, vždy jeden zahraniční student a jeden čínský kolega,“ vzpomíná Miroslav Strouhal, který byl poslán spolu s dvanácti dalšími na studia do Pekingu v druhé vlně československých studentů v roce 1951. A pokračuje: „Bylo to velmi dobré pro konverzaci, i když v tomto ohledu se mnohem více osvědčilo kamarádství s některou čínskou spolužačkou. Takové cvičení v čínštině vedení katedry neslo nelibě.“⁵⁵² Nechuť čínských úřadů k navazování milostných vztahů zahraničních studentů s Číňankami interpretuje Strouhal zčásti správně jako obavu ze zrady národa a útěk z povinnosti budovat v Číně novou společnost. Marián Gálik potvrzuje, a dále z jeho vzpomínky na styky s Číňany vyplývá, že si komunita zahraničních studentů byla možnosti sledování čínskými úřady pravděpodobně velice dobře vědoma: „Mne povedali: jak sa budete priateľit s čínskymi dievčatami alebo juhoslovanskými, hneď vám kupujeme spiatočný lístok. Takže to bolo asi takto, jediný, čo k nám chodil, to bol Zhou Zunan, ... vynikajúco hovoril po česky, a bol v tej škole, ktorú založil Zhou Enlai, tzn. zahraničná, pre diplomatov⁵⁵³... všeci o ňom tvrdili, že on asi je nejaké očko, že on donáša.“⁵⁵⁴

Jaroslav Rusek a jeho čínská manželka Tang Yunling Rusková jsou jedni z mála mluvčích, kteří nám skrze svůj osobní intimní příběh dají nahlédnout do vztahů mezi Číňany a cizinci v té době. Přitom se drží schématu „velká nedovolená láska překoná nepřízeň doby“, aniž se dotknou hlubších politických kořenů celé situace. Ale i když většina narátorů explicitně tyto

⁵⁵¹ Jednak se tento systém coby propracovaná politická strategie ČLR stal objektem vědeckého zájmu až v posledních letech, kdy se jeho důsledná systematickosti a možný dopad na poznání ČLR teprve doceňují, jednak pro dobové aktéry bylo (jak již řečeno v jiné souvislosti) normální, že se někam nesmí, smí jenom s doprovodem a podobně. Nepotřebovali tedy žádné velké vysvětlování.

⁵⁵² STROUHAL, Miroslav. Čína mého srdce I. *Fénix*, 2008, 9 (2), 21.

⁵⁵³ Řeč je o Univerzitě mezinárodních vztahů, která byla založena roku 1949 pro výchovu kádrů zabývajících se prací se zahraničím.

⁵⁵⁴ Rozhovor s Mariánem Gálikem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádřapovou, únor 2011.

skutečnosti nezmiňuje, citová zkušenost - zejména v případech zakázaného zamilování do čínské studentky - propůjčuje těm několika „historkám“, o nichž se dozvíme, určitou naléhavost.

Ruskovi se potkali při zájezdu Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého do ČLR. Tang Yunling byla zaměstnankyní čínského souboru, který se měl o československé těleso starat. Pořádali recepci pro AUS a Jaroslav byl jako student již znalý čínštiny přidělen coby tlumočnický ke stolu, kde seděla Yunling. Paní Rusková rámuje začátky jejich vztahu problematičností na obou stranách, a začíná nelibostí Ruskovy matky, která byla soukromé povahy. V tomto kontextu potom vyznívají politicky motivované potíže na straně čínských úřadů jen jako součást kulturních rozdílů: „Trvalo hodně dlouho, než se maminka smířila s čínskou snachou. Ani já jsem to neměla jednoduché.“⁵⁵⁵ Paní Rusková potom popisuje, jak v souvislosti s počínajícími Maovými rozepřemi se SSSR a zejména kampaní „vymýtit tři zla“ přituhla nejen pravidla styku Číňanů s cizinci, ale i omezení života samotných Číňanů.⁵⁵⁶ Milenci se nesměli normálně scházet, takže vymýšleli různé konspirační taktiky, jak přísná pravidla obejít. Rusková přičítá odpor čínských oficiálních míst feudálním přežitkům, situace však byla složitější - souvisela s řízením pohybu a chování cizinců v ČLR a používáním cizinců jako nástrojů propagandy. Příběh Yunling Ruskové, Číňanky v ČSSR a poté ČR, by byl zajímavou sondou do způsobů práce čínské Jednotné fronty, protože tato žena později vedla Sdružení čínských krajanů v ČR, hlavní platformu pro uplatňování práce na Jednotné frontě.

Druhým párem, jehož zpověď týkající se možností a potíží soukromých vztahů mezi cizinci a Číňany v té době, jsou Vochalovi. Jaromír Vochala byl členem druhé skupiny československých stipendistů, a s budoucí manželkou, jež studovala hindštinu na Fakultě východních jazyků Pekingské univerzity, se seznámili na taneční zábavě k oslavě Hnutí 4. května. Poté, co se nějakou dobu scházeli, zprostředkovala československá ambasáda v Pekingu Vochalovi stížnost čínského ministerstva zahraničí na nepředložené chování.

⁵⁵⁵ Rozhovor s Jaroslavem Ruskem, vedený Ivanou Bakešovou, prosinec 2005. Rozhovor s ing. Jaroslavem Ruskem. Zaznamenala Ivana Bakešová. Fénix. 2008, 9(1), 49.

⁵⁵⁶ Kampaň boje proti „třem zlům“ probíhala v letech 1951-1952. Souvisela s kontinuitou v personálním obsazení vládního byrokratického aparátu, jež bylo třeba pročistit v souladu s potřebami komunistické strany. Třemi zly byla korupce, plýtvání a byrokracie.

Vzhledem k tomu, že čínská komunistická strana byla přísnější v kontrolování těch, kdo uměli čínsky, nás nepřekvapí, že ani členové diplomatického sboru, natož vědečtí pracovníci, se nesměli nikde pohybovat bez určeného čínského doprovodu.⁵⁵⁷

Fotografování bylo přísně omezeno nebo rovnou zakázáno. „Číňani neradi viděli, když se fotografovalo, zvláště v těchhle těch, kde byli chudí lidé. Jednou jsme dokonce byli, přišli k nám dva policisté, a abychom s nimi šli na stanici, že jsme fotografovali nějaký trh, tak jsme museli vyndat film, kterej samozřejmě se zničil, ale to je jen takový detail.“⁵⁵⁸ Fotografování bylo striktně kontrolováno i v případech, kdy v pořizování dokumentace spočíval účel celé delegace.⁵⁵⁹ Velmi otevřený je v tomto ohledu cestovní deník archeologa Lumíra Jisla, který pro nás má coby intimní záznam neurčený pro publikaci obzvláště velkou výpovědní hodnotu - a je také mnohem ostřejší a kritičtější než (sebe)kontrolované vzpomínky ostatních žánrů. Záznamy o neustálém dohadování o počtu povolených fotek se celým Jislovým deníkem vinou jako červená nit, stejně jako přítomnost „pistolníka“ - ozbrojeného Číňana doprovázejícího cizince na každém kroku.

„Co je v Číně člověku nejprotivnější? Jsou to tzv. pistolníci. To je člověk, kterého vám vždy zapomenou představit, ale který kupodivu se od vás na krok nehne. ... Poznají se podle toho, že vám jsou stále v patách, obvykle pět metrů za vámi, a nadouvá se jim buď kapsa na zadnici, nebo kabát v onom místě. Z Ťia-jü-kuanu jel s námi taky jeden a kupodivu byla mi jeho funkce tlumočnickem otevřeně přiznána.“⁵⁶⁰

6.3.5. *Zpěvy staré Číny*

Jako zdroj entuziasmu mladých lidí při studiu Číny narátoři opakovaně uváděli *Zpěvy staré Číny*, sbírku parafrází klasické čínské poezie od Bohumila Mathesia. Nás zajímá především

⁵⁵⁷ Rozhovor s Augustinem Palátem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2010. Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen-červenec 2010.

⁵⁵⁸ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen-červenec 2010.

⁵⁵⁹ JISL, Lumír, BĚLKA, Luboš a Pavel ŠINDELÁŘ, ed. Čínský deník. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8142-0.

⁵⁶⁰ JISL, Lumír, BĚLKA, Luboš a Pavel ŠINDELÁŘ, ed. Čínský deník. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 61. ISBN 978-80-210-8142-0.

proto, že ji stvrdil a ve své práci dále rozvíjel Jaroslav Průšek, a že se v ní odráží skutečnost vztahu k Číně jako takové, jak se v počátcích naší sinologie utvářel.⁵⁶¹

Jsou také spolu se všemi svými pokračováními, včetně tradice básnických parafrází, kterou zahájily a která trvá doposud, (viz namátkou parafráze Ferdinanda Stočese nebo množství básní na čínské motivy v české poezii – jako u Jana Cimického apod.) projevem kontinuity kulturního zájmu, jež odlišuje československou sinologii od těch ostatních, kořenících prapůvodně v oblasti politické nebo hospodářské. *Zpěvy* jsou v mnoha ohledech vyvrcholením československého zájmu o tradiční čínskou kulturu rostoucího během let první československé republiky. Věnceslava Hrdličková vzpomíná na válečné roky a jedním dechem uvádí Průškovu knihu *Sestra moje Čína* a *Zpěvy staré Číny* jako zdroj okouzlení Čínou:⁵⁶² „Vyšla ta Průškova *Sestra moje Čína* a ty překlady *Všichni lidé jsou bratři*, tak nějak to bylo přeloženo, tak nás zaujala, jeho teda zaujala Čína jako země, která bude mít ohromnou budoucnost... A poslední jaksi impuls byly pochopitelně Mathesiovy *Zpěvy staré Číny*, které jsme uměli nazpaměť a které nás okouzly“, „Jo, a když jsme četli toho Mathesia, tak jsme si říkali, jak asi ta čínština vypadá, taková krásná poezie...? I když jsme si uvědomovali, parafráze... A jednou, za několik dní, manžel přišel a říkal, představ si, že v Praze se učí čínština!“⁵⁶³

Slovo „pochopitelně“ u Hrdličkové vyjadřuje samozřejmost, v níž se se čtením Mathesia a jeho parafrází v sinologické komunitě vždy počítalo.

S celkovou atmosférou ve společnosti přímo spojuje *Zpěvy staré Číny* Zlata Černá: „Tady byla pak taková zvláštní atmosféra, těsně po válce, prostě byly nesmírně živé na konci války a po válce Mathesiovy překlady. Já myslím, že Mathesius, první překlady vyšly z čínské poezie už ve dvacátých letech, Holanovy, ale nesetkaly se s nějakým velkým ohlasem, podle mě to

⁵⁶¹ Fascinace čínskou poezií není výhradně českou záležitostí, kupříkladu představitel srbského modernismu Miloš Crnjanski vytvořil také sbírku parafrází. Viz MICIC, Tatjana. *Anthology of Chinese Lyrical Poetry by Miloš Crnjanski: The Similarities of Spiritual and Poetic Aspirations as a Reason for Translating Chinese Lyrical Poetry into Serbian Language. Azijske in Afriške Študije*. 2004 8(2), 3–22. Ojedinělá je míra popularity, kterou si u nás tyto parafráze získaly. O vlivu překladů čínské poezie v dalších evropských zemích viz YU, Pauline. *Travels of a Culture: Chinese Poetry and the European Imagination. Proceedings of the American Philosophical Society*. 2007, 151 (2), 218–229.

⁵⁶² Není náhoda, že Hrdličková stejně jako Palát uvádějí také překlady díla dcery presbyteriánského misionáře americké spisovatelky Pearl S. Buckové (1892–1973), která svými romány vytvářela sinoromantický obraz Číny, čínského venkova a hlavně čínské ženy. Její nejslavnější román *Dobrá země* vyšel v českém překladu mezi lety 1934 a 1948 celkem sedmkrát, dvě desítky překladů jejího dalšího díla měly běžně dvě a více vydání.

⁵⁶³ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádřapovou, červen–červenec 2010.

úplně zaniklo. A najednou, těsně na začátku války, když vyšel Mathesius, tak to jsem v té době byla malá, já jsem ho četla až na konci té války, protože na začátku války jsem chodila do první třídy, tak jsem poezii nečetla, ale vzpomínám si pak ke konci války a po válce, jak velice silně ten Mathesius působil, že to zdaleka překročilo vymezení lidí, kteří běžně čtou poezii. Mathesiovy překlady znalo spousta lidí, u nás v gymnáziu to byla naprosto běžná... ale kdekoli, kamkoli člověk přišel... já s oblibou říkám, že Jan Masaryk z londýnské války, jsem tajně poslouchala londýnské vysílání, se obracel jednou těmi verši Li Taipcho: na bílém loži probouzím se tich, svítí to měsíc, či sem napad sněh? Ta čínská poezie nějakým velice hlubokým způsobem oslovila českou společnost. Můj výklad je v tom, že to bylo v té neideologičnosti, že to nebyla vlastenecká státotvorná, byla to poezie, která mluvila nějak o základních pocitech, vztahu k rodnému místu, o lásce, o krajině, o přemýšlení, o kráse kolem sebe, prostě bylo to něco, co velice ovlivnilo.“⁵⁶⁴

6.3.6. Popularizace

Respondenti našich rozhovorů dále potvrzovali, že popularizace byla dalším rysem utvářejícím podobu sinologie jako akademického oboru. Motiv služby lidu tu byl stejně silný jako snaha dekonstruovat obraz Orientu jako něčeho exotického a nakonec podřadného (a s touto snahou ideově souvisel) - a obraz exotického Orientu byl vykládán jako imperialistický a jednou provždy překonaný.

Cílevědomá a uvědomělá osvětová práce byla ojedinělým rysem v rámci celosvětové sinologie, který souvisel s Průškovou – rovněž dobově zcela výjimečnou – orientací na soudobou Čínu, ale hlavně s proměnou pojetí vědy a postavení vědce v socialistickém bloku. „Ta popularizace byla neobyčejně důležitá a my jsme to dělali vcelku rádi, protože jsme měli pocit, že ... lidi přímo toužili po tom poznat něco nového.“⁵⁶⁵ Augustin Palát osvětovou činnost různých forem ocenil, ale přiznal i její neblahý vliv na samotnou vědeckou práci, na niž prostě kvůli dojíždění na venkovské besedy nezbývalo tolik času.

„Ale čím se my Čechové značně lišili od ostatních, protože sinologie v těch zemích byla limitována tím vědeckým nebo kvazivědeckým způsobem. Ale u nás všichni sinologové v té době museli prostě vystupovat jako propagátoři Číny, překládali, měli přednášky, uváděli výstavy a tak dál. I když to bylo někdy značně nepříjemné a dokonce nepříjemné na úkor

⁵⁶⁴ Rozhovor se Zlatou Černou, vedený Olgou Lomovou, prosinec 2010.

⁵⁶⁵ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen-červenec 2010

vlastní práce, ale myslím, že ta sinologie u nás se lišila od sinologií v západní Evropě tím, že sinologové měli těsný kontakt s obecností a víceméně informovali poměrně širokou veřejnost o tom, co se v Číně děje, a o tom, co Čína produkovala. Například v té době počet přeložených knih z čínštiny byl enormně vysoký v porovnání s tím, co bylo na Západě.“⁵⁶⁶

I ostatní pamětníci povinnou popularizační práci zmiňovali, byť ne vždy s takovým pochopením jako Palát - ten ostatně zahrnul pod popularizaci přednášky v továrnách i překlady čínské literatury, což není mezi pamětníky samozřejmý přístup. Pokud se o besední, výstavní a podobné činnosti neuctivě vyjadřují, překlady berou jako samostatný okruh činnosti.

Za účelem seznamování veřejnosti s výsledky akademické práce vznikl z iniciativy Orientálního ústavu hned po válce časopis *Nový Orient*, měsíčník a „kulturně politická revue“,⁵⁶⁷ jehož první číslo vyšlo už v říjnu 1945 (a který - ve zcela jiné podobě - vychází dodnes).⁵⁶⁸ Věna Hrdličková vedle přínosu ke vzdělávání širokých vrstev vzdělanějšího publika dodává přínos přímo pro orientalistickou vědeckou komunitu, která v něm měla platformu pro publikace a konfrontaci vlastní práce - a pro začínající sinology to byla platforma jediná. „Náš přístup k tomu byl, že orientalistika není nic výlučného, ne!, že naopak by měla být i součástí života, a k tomu vedla v té době popularizace.“⁵⁶⁹ Iniciativu poválečných orientalistů vydávat časopis propojil s emocionální dobovou atmosférou indolog Miloslav Krása ve vzpomínkovém interview, které NO uveřejnil po čtvrtstoletí od svého vzniku: „Již samotné jeho zrození je svědectvím mladého elánu, s nímž tenkrát nastupující generace orientalistů hledala nové formy pro nový obsah poznávání Východu i pro jeho popularizaci. Když se dnes ve vzpomínkách vracíme do těch dob „rybného romantismu“, není to, myslím, bez trochu stydlivého úsměvu nad tím křiklavým nepoměrem mezi našimi tehdejšími znalostmi a nadšením, odvahou a sebevědomím.“⁵⁷⁰ Tento rozhovor s třemi

⁵⁶⁶ Rozhovor s Augustinem Palátem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádřapovou, červen 2010.

⁵⁶⁷ Tiráž. *Nový Orient*. 1 (1).

⁵⁶⁸ O Novém Orientu bylo pojednáno v samostatném oddíle.

⁵⁶⁹ Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádřapovou, červen-červenec 2010.

⁵⁷⁰ *Nový Orient* před 25 lety. *Nový Orient*. 1970, 25 (5), 129–131.

pamětníky samotných začátků časopisu, Luborem Hájkem,⁵⁷¹ Zdeňkem Hrdličkou⁵⁷² a Miloslavem Krásou,⁵⁷³ s odstupem a jistou shovívavostí hodnotí vznik a první roky. Otázku po hlavním iniciátorovi vzniku časopisu nelze dle účastníků rozhovoru zodpovědět. Krása uvádí, že první návrh na vytvoření časopisu padl již na shromáždění revolučního výboru Orientálního ústavu v květnu 1945.

6.4. Shrnutí

Narátoři a autoři písemných vzpomínek poskytují velmi širokou škálu materiálu. Jejich výpovědi o minulosti se liší jednak ve věcné rovině, což kopíruje odlišnost individuálních osudů (ve smyslu specifických životních příběhů), jednak v míře explicitní zpětné reflexe vzpomínaných událostí, a také se tyto texty podstatně liší ve způsobu prezentace obsahu.

V textech tedy zároveň nacházíme podstatné momenty sdílené v rámci skupinové, ale i širší kolektivní paměti, a tyto sdílené momenty považujeme za pevnou a chtěnou součást kýženého příběhu československé sinologie tak, jak ho chtějí vyprávět jeho přímí účastníci a doboví spoluvůrci. Většina narátorů vzhledem k vysokému věku svůj příběh i příběh začátků sinologie vypravuje jako hotový. Přiznává mu mnohá úskalí a zákruty, ale zároveň ho prezentuje jako nesmírně bohatý, plný zajímavé a plodné práce - a toto bohatství a zajímavost jsou důležitým legitimizačním prostředkem, když přijde na otázku kooperace s tehdejší vládou režimem. Hodnota výsledků té pozitivní činnosti, jichž se v oblasti potřeb “seberealizačního okruhu” dalo dosáhnout, je stavěna velmi vysoko a hraje zcela ústřední roli, stejně jako sám předmět bádání našich aktérů, “sestra” Čína, země doposud neznámá, nepoznaná, daleká - a přece právě teď nadosah.

Podstatnými oporami vzpomínání jsou téměř ve všech případech kladné emoce spojené kromě samotné Číny také s mládím, nadšením do práce a budování nového lepšího světa, kde nebude rozdílů mezi ovládajícími a ovládanými, ani na úrovni národní (třídy), ani na úrovni globální (kolonialisté a kolonie).

⁵⁷¹ Lubor Hájek (1921–2000) byl zakladatelem studia mimoevropského umění v poválečném Československu. Přes třicet let pracoval v Národní galerii v Praze, kde vedl sbírku orientálního umění.

⁵⁷² Zdeněk Hrdlička (1919–1999) byl sinolog, japanolog, diplomat. Studoval lidovou literaturu Japonska a Číny, s manželkou Věnou Hrdličkovou (1924–2016) byli autory mnoha publikací o čínské a japonské kultuře.

⁵⁷³ Miloslav Krása (nar. 1920), indolog, historik. Od 50. do 90. let působil externě na Karlově univerzitě, v letech 1959–1989 pracoval v Orientálním ústavu. Koncem války byl též účastníkem jazykových kurzů pořádaných OÚ.

7. Závěr

Tato práce chtěla být příspěvkem k debatě o československých padesátých letech 20. století, zejména o situaci ve sféře vědy a kultury ovlivněné dobovou ideologií a politickou situací. Cílem bylo pojmenovat stěžejní faktory podílející se na vzniku a počátečním vývoji československé sinologie ve specifické situaci padesátých let, kdy došlo souhrou dějinných okolností i zásluhou individuální práce aktérů k založení vědního oboru sinologie.

Naší hlavní otázkou bylo, které faktory ve vzájemném působení se na celém procesu podílely, a jakou roli v něm hráli aktéři: zda se pohybovali mezi těmito okolnostmi, zda jimi byli strháváni, nebo zda a případně jak je pomáhali vytvářet či proměňovat. Tato mezní problematika se ukázala být stejnou měrou zajímavá jako náročná.

Pohybuje se na pomezí dějin myšlení, dějin mentalit (a dokonce psychologie) a politických dějin, a právě pro mezní charakter problému neexistuje v sociální historii - a snad ani nemůže existovat - k jeho zpracování univerzální metodologické instrumentarium.⁵⁷⁴

Za první přínos své práce považujeme zařazení a hlavně docenění „hodnot“ jako hlavních motivací jednání historických aktérů, motivací, v nichž se v ne vždy přehledném spletní potkávají a střetávají hodnoty založené na nejtriviálnějších potřebách s hodnotami, které dělají člověka člověkem a vytvářejí jeho etický rozměr. Hodnoty a zacházení s nimi jsou jednak důležitou součástí individuálního psychologického profilu člověka, ale také obsahem dobové mentality a nástrojem vyjednávání skupin společenských aktérů. Konkrétně: Aktéry budování československé sinologie jsme zasadili do hodnotového kontextu doby, samozřejmě včetně kontinuit z desetiletí předcházejících. Vyplynula tak najevo organická souvislost budovaného „exotického“ oboru s problematikou české identity, politické orientace Československa i prožitých národních traumat - což ve svém úhrnu vytvořilo dojem ne-li nutného převratu, nebo alespoň radikální společenské proměny.

Vzhledem k široce sdílenému přesvědčení o nutnosti probíhajícího osvobozovacího boje (nejen) v československé společnosti hrála právě orientalistika - coby věda o probouzejících se národech postižených kolonialismem - prominentní roli. Sinologie potom v našem prostředí o to více, že - jak ukazujeme především v kapitole o Průškovi coby tvůrci české

⁵⁷⁴ RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018, s. 299. ISBN 978-80-257-2518-4.

Číny - měla v československé kultuře již vybudováno příznivě naladěné publikum zvyklé z první republiky recipovat čínské umění a z druhé světové války číst překlady čínské tradiční poezie. Toto publikum se poté v době poválečné stalo publikem pro popularizaci výstupů nové, antiimperialistické orientalistiky a sinologie, která po únoru 1948 dostala velkou roli v legitimizaci a propagandě nového politického režimu.

Za nejdůležitější přínos své práce tedy považujeme, že jsme rodící se sinologii představili jako nedílnou součást těchto společenských transformačních procesů, které znamenaly právě také přehodnocování funkce vědy a role vědců. Právě tak jsme Jaroslava Průška jako konstitutivní prvek oborové paměti propojili (prostřednictvím závěrů získaných mj. z textové a diskurzivní analýzy) s dobovým děním, aniž bychom se dopustili laciných skandalizací a odsudků. Na konkrétních aktérech - ale na Jaroslavu Průškovi především - v jedné konkrétní profesi jsme plasticky ukázali, jak široké pracovní pole mohli opanovat ti, kdo se kombinací hlubokého osobního přesvědčení o komunistické cestě vpřed, dobového - ve vlastním slova smyslu budovatelského - nadšení a konečně komunikační šikovnosti dostali mezi akademické elity.

Považujeme svou práci za prokázané, že poúnorový režim potřeboval Průška, a Průšek potřeboval poúnorový režim. Sinologie dostala za Průškovu loajalitu, a také za celooborovou propagandistickou práci, skutečně mnoho: kulturní výměnu, která znamenala štědré zásobování sinologických knihoven, stejně jako vládní stipendia na studium v ČLR - nejen pro budoucí kádry ve státní správě, ale i pro sinology - a někdy i pracovní příležitosti pro absolventy, nebo přinejmenším možnost o těchto příležitostech vyjednávat. Podle náznaků v literatuře i pramenech však byl vztah představitelů vládnoucího režimu k akademickému prostředí, a to i k Průškovi, přece jenom značně rezervovaný, nepanovala zde v žádném případě stoprocentní důvěra. Tato rezervovanost mohla být v případě sinologie spoluzpůsobena nejistotou československých stranických špiček ohledně dynamiky sovětsko-čínských vztahů. Na tomto poli vidíme potenciál pro další výzkum, který přesněji objasní konkrétní podobu vztahů mezi loajálními akademiky, dokonce členy strany, a stranickou byrokracií - v naší práci jsme viděli příklady některých podob vyjednávání, ale domníváme se, že pro určení konkrétních prostředků a zobecnění vyjednávacích strategií zůstává do budoucna zajímavý prostor.

Dvousečná role československých vládních stranických aktérů je v naší práci ilustrována především figurami Václava Kopeckého a Zdeňka Nejedlého, jejichž osobní záliba v Číně

(záliba zcela jiné kvality než záliba Průškova a jeho žáků), byla jedním z důležitých faktorů podpory institucionální sinologie, což při vědomí tragické role, kterou oba jmenovaní politici sehráli, dále komplikuje obraz začátků naší vědy. Výzkum, jehož možnosti jsme naznačili v předchozím odstavci, bude pravděpodobně vyžadovat také upřesnění typu Václava Kopeckého jako politika, ale stejně tak roli politiků v nižších vrstvách stranické hierarchie, kteří - jak dle náznaků v pramenech předpokládáme - byli důležitými praktickými vykonavateli často teatrálních vizí stranických špiček.

Důležitým momentem naší práce je, domníváme se, i zařazení principů práce politických/stranických aktérů na čínské straně, které mělo jasné důsledky pro jednání aktérů českých. Toto téma si pro své naléhavé přesahy do přítomnosti žádá řádné další budoucí zpracování. Striktní management styků se zahraničím hrál zcela rozhodující roli v tom, s jakou Čínou se setkávalo to málo „připuštěných“ zahraničních návštěvníků, včetně akademiků a studentů, kteří se měli Čínou vědecky zabývat. Třebaže víme, že mnozí českoslovenští delegáti v ČLR, tedy objekty této organizované manipulace, si byli vědomi, že je jim předkládáno jenom to, co mohou vidět, požadovanou hru hráli z nejrůznějších důvodů nadále. (Práce se zahraničím a cizinci sehrává stejně důležitou roli i dnes, byť jsou tyto politiky čínskou stranou implementovány jiným způsobem.)

Jsme na základě pramenného studia přesvědčeni, že Jaroslav Průšek byl nejméně po několika prvních let přesvědčeným komunistou uvědoměle a nesmírně obratně těžícím příležitost, jíž se mu v podobě politického spojení Československa a ČLR dostalo. Jako člověk s vysokým intelektem a pěstovanou badatelskou disciplínou dovedl rozlišit důkladnou práci od podvodu, a důkladné práce si vážil a oceňoval ji bez ohledu na politické názory autora. Tímto osobním vkladem zaštiťoval své svěřence před případnou nepřízní doby. Při vší Průškově loajalitě k režimu i schopnosti „kreativně“ používat ideologické floskule se tak československá sinologie pod jeho vedením snažila uhájit každou píd' vědy zbavené prvoplánové ideologické služebnosti a věnovat se vědecké práci nesvázané apriori daným politicky formulovaným východiskem. Naše analýza Průškových textů napříč celým sledovaným obdobím, stejně jako analýza obrazu Číny, jehož byl zejména na stránkách časopisu Nový Orient významným spoluautorem, vedou k závěru, že zakladateli československé sinologie byly hnacím motorem stejnou měrou práce spojená s objevováním a poznáváním jako racionálně promyšlená i emocionálně prožitá potřeba angažovat se na společenském dění.

Předmět svého bádání považoval za nedílnou součást svého života. Živě vnímal současnost, ale cítil stejně naléhavou potřebu studovat i hlubokou minulost, a blízký badatelský kontakt s čínskou literaturou a čínským jazykem, možná stejně jako osobní otevřenost ke studentům přicházejícím z různých ideových zázemí, korigovala celkové vyznění jeho díla i v dobách silné ideologizace vědeckého diskurzu.

Podobný závěr nám vyplynul z naslouchání hlasům těch, kteří se námi sledovaných zápasů přímo účastnili. Konstruované průsečíky jejich životopisných vyprávění jsou, jak tato metafora napovídá, pokusem o rámcové postižení kolektivně reflektovaných „míst paměti“ rozeznatelných v množství individuálních osudů. Jsme přesvědčeni, že uchování něčeho ve vzpomínkách, stejně jako vypuštění něčeho jiného z nich, i prezentace nebo zamlčení, mají i přes tlak politik paměti velkou vypovídací hodnotu a je možné s jejich pomocí rekonstruovat, co vedlo aktéry k jakému jednání.

Bibliografie

Archivní prameny

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR

Fond Orientální ústav

Osobní fond Jaroslav Průšek

Osobní fond Vincenc Lesný

Osobní fond Jaroslav Bidlo

ARCHIV UNIVERZITY KARLOVY

Fond Filozofická fakulta

Děkanát - spisy

Personalie profesorského sboru (Věnceslava Hrdličková, Augustin Palát, Jaroslav Průšek)

Protokoly schůzí profesorského sboru

Protokol o schůzích reformní komise

Vydané prameny

Bohyně milosti, aneb, Jak zahubila vášeň řezbáře nefritu: povídka z tržišť a bazarů staré Číny – rozhraní XII. a XIII. století. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1942.

FRIŠ, Oldřich. Česká orientalistika v roce 1952. *Nový Orient*. 1952, 7 (10), 158–159.

JISL, Lumír, Luboš BĚLKA a Pavel ŠINDELÁŘ, ed. *Čínský deník*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8142-0.

KOLMAŠ, Josef. Osmdesátiny Augustina Paláta. *Fénix*. 2003, 4(1), 17.

KONFUCIUS. *Hovory Konfuciovy*. Praha: Jan Laichter, 1940. Otázky a názory (Jan Laichter).

KRÁL, Oldřich. 12. duben 1927. *Nový Orient*. 1952, 7(5), 72-74.

LIU O. Putování Starého Chromce. *Nový Orient*. 1945–1946. 1946-1947.

MATHESIUS, Bohumil. *Černá věž a zelený džbán*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1925.

MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich, 1939.

MATHESIUS, Bohumil. *Nové zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich, 1940.

MATHESIUS, Bohumil. *Třetí zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich, 1949.

- MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny ve třech knihách*. Praha: Melantrich, 1950.
- MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré a nové Číny*. Praha: Mladá fronta, 1953.
- Našim čtenářům. *Nový Orient*. 1945/1946. I (1), 1.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. O současné sovětské orientalistice. *Nový Orient*. 1945/1946, 1(3), 8.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Vybudujeme Československou akademii věd*. Praha: Československý spisovatel, 1952.
- Nový Orient před 25 lety. *Nový Orient*. 1970, 25(5), 129–131.
- Orientální ústav po revoluci. *Nový Orient*. 1945/1946, 1 (7), 29–30.
- PALÁT, Augustin. Mao Ce-tung, jeho život a dílo. *Nový Orient*. 1953, 8 (10), 155–164.
- PALÁT, Augustin. Jaroslav Průšek sexagenarian. *Archiv Orientální*. 1966, 34, 481–493.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Co nového v Číně vládní i rudé. Rozhovor s Anne-Luise Strongovou. *Nový Orient*. 1947–1948, 7 (4–5), 109–110.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Deset let naší orientalistiky. *Archiv Orientální*. 1955, 23 (3), 319–330.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Divadelní a herecké umění v Číně. In: PRŮŠEK, Jaroslav, ed. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 183–206.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Hodnoty čínské kultury. *Nový Orient*. 1945–1946, I (5–6), 14–16.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Ideál čínské krásy a moudrosti. *Nový Orient*. 1947–1948 III (2–3), 28–33.
- PRŮŠEK, Jaroslav. K stalinské diskusi orientalistů. *Nový Orient*. 1952, 7 (2–3), 47–49.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Několik nových knih. *Nový Orient*. 1945, I (5–6), s. 51–54.
- PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha, Družstevní práce, 1946.
- PRŮŠEK, Jaroslav. *Sestra moje Čína*. Praha: Vydavatelství Družstevní práce, 1947.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě I. Politické změny. *Nový Orient*. 1945–1946 1 (1), 2–3.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě II. Změny hospodářské a sociální. *Nový Orient*. 1945–1946 1 (2), 1–2.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Strukturální přesuny na Dálném východě III. Změny kulturní. *Nový Orient*. 1945–1946 1 (3), 2–3.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Úkoly české orientalistiky v osvobozeném státě. In: PRŮŠEK, Jaroslav, ed. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 13–17.
- PRŮŠEK, Jaroslav. *Umělá literatura a lidová slovesnost v Číně*. Praha: Václav Petr, 1942.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Úvod. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 5–12.
- PRŮŠEK, Jaroslav. Několik slov k Mathesiovým Zpěvům. In: MATHESIUS, Bohumil. *Zpěvy staré Číny*. Praha: Melantrich, 1947, 85–91.

- PRŮŠEK, Jaroslav. Zrození Čínské lidové republiky. *Nový Orient*. 1949, 5 (2–3), 25–32.
- PRŮŠEK, Jaroslav: Trojí učení o společnosti v Číně. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *O čínském písemnictví a vzdělanosti*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 60–90.
- Rozhovor s ing. Jaroslavem Ruskem. Praha 20. 12. 2005. *Fénix*, 2008, 9(1), 44–56.
- Rozhovor s Věrou Sýkorovou, vedený Ivanou Bakešovou, duben a září 2004. Věra Sýkorová. *Fénix*. 2004, 5(3), 4–22.
- SNOW, Edgar. Hrdinové Tatu. *Nový Orient*. 1945, 1(1), 12–13.
- STROUHAL, Miroslav. Čína mého srdce I. *Fénix*, 2008, 9(2), 15–27.
- STROUHAL, Miroslav. Čína mého srdce II. *Fénix*, 2009, 10(1), 22–39.
- Telegram generalissima Čiang–kaiška. *Nový Orient*. 1945/1946. I (4), 1.
- TSENG. Život dnešní čínské ženy. *Nový Orient*. 1945/1946. I (4), 1–2.
- Věda, veřejnost, dotazy. *Nový Orient*. 1945/1946. I (3), 30.
- Výstava čínské kultury v Náprstkově museu. *Nový Orient*. 1945/1946. I (5–6), 55–56.
- Zřízení Československo–čínské společnosti. *Nový Orient*. 1945–1946, I (3), 29.

Rozhovory s pamětníky

- Rozhovor s Augustinem Palátem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen 2010.
- Rozhovor s Josefem Kolmašem, vedený Annou Zádrapovou, červen 2011.
- Rozhovor s Mariánem Gálikem, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, únor 2011.
- Rozhovor s Milenou Velingerovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, listopad 2010.
- Rozhovor s Věnou Hrdličkovou, vedený Olgou Lomovou a Annou Zádrapovou, červen–červenec 2010.
- Rozhovor se Zlatou Černou, vedený Olgou Lomovou, prosinec 2010.
- Rozhovor se Zbigniewem Słupskim, vedený Olgou Lomovou, únor 2011.

Literatura

- ANDRŠ, Dušan. Pražská sinologická škola a český literární strukturalismus. In: ANDRŠ, Dušan, ed. *Pohled novými očima: pražská škola sinologie o čínské literatuře*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018. ISBN 978–80–7308–865–1.
- ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80–7260–051–6.

- BAKEŠOVÁ, Ivana. *Legionáři v roli diplomatů: československo–čínské vztahy 1918–1949*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978–80–7308–462–2.
- BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. ISBN 978–80–7363–266–3.
- BOURDIEU, Pierre. Cenzura a užití formy. In: PAVLÍČEK, Tomáš, Petr PÍŠA a Michael WÖGERBAUER, ed. *Nebezpečná literatura?: antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host, 2012, s. 51–83. Teoretická knihovna. ISBN 978–80–7294–859–8.
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80–7184–518–3.
- BRADY, Anne Marie. *Making the Foreign Serve China: Managing Foreigners in the People's Republic*. Oxford: Rowman & Littlefield, 2003.
- BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978–80–257–1399–0.
- CONNELLY, John. *Zotročená univerzita: sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978–80–246–1185–3.
- ČECHUROVÁ, Jana a Jan RANDÁK. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978–80–7422–309–9.
- ČERNÁ, Zlata: Jaroslav Průšek, Krajina dětství a oblast zájmů. In: DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena. *Jaroslav Průšek 1906–2006 ve vzpomínkách přátel*. Praha: DharmaGaia 2006.
- DEVÁTÁ, Markéta a Doubravka OLŠÁKOVÁ. Ideologizace vědy a školství, 1945–1960. In: DEVÁTÁ, Markéta. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 9–99. Práce z dějin vědy. ISBN 978–80–7285–123–2.
- Dějiny české literatury IV.*, 1995. Praha: Victoria Publishing.
- DIKKÖTTER, Frank. *The Tragedy of Liberation. A History of the Chinese Revolution 1945–1957*. New York: Bloomsbury Press, 2013.
- DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena, ed. *Jaroslav Průšek: 1906–2006. Ve vzpomínkách přátel*. Praha: DharmaGaia, 2006. ISBN 80–86685–54–3.
- DOLEŽELOVÁ-VELINGEROVÁ, Milena. European studies of modern Chinese literature. In: *Europe studies China. Papers from an International Conference on the History of European Sinology*. London: The Chiang Ching–kuo Foundation for International Scholarly Exchange, 1995, 368–392. ISBN: 978–0906610169.

- DŘÍMALOVÁ, Lenka. *Česko-čínské vztahy po roce 1945 v oblasti kultury*. Olomouc, 2009. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra asijských studií.
- FAIRBANK, John King. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80–7106–249–9.
- FITZPATRICK, Sheila. *Každodenní stalinismus: obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2812-9.
- FREUDOVÁ, Anna. *Já a obranné mechanismy*. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-084-4.
- FÜRST, Rudolf. Politické vnímání Číny v Čechách: mezi věcností a nevěcností, mezi orientalismem a okcidentalismem. *Mezinárodní vztahy*. 2005, 40 (3), 24–43.
- GÁLIK, Marian. Jaroslav Průšek: a myth and reality as seen by his pupil. *Asian and African Studies*. 1998, 7 (2), 151–161.
- HAVELKA, M. Česká kultura a politika před různými horizonty generační zkušenosti. In: *Ideje, dějiny, společnost*. Brno, CDK 2010, s. 336–361.
- HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. . ISBN 978–80–7414–735–7.
- HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80–7184–539–6.
- HORSKÝ, Jan. Historický aktér. In: STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014. ISBN 978–80–87271–87–2.
- HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou: kritické studie a eseje*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978–80–257–2474–3.
- CHALOUPKA, David a Jana JIROUŠKOVÁ. *Nový Orient: článková bibliografie: Roč. 1.-50. (1945/46-1995)*. Praha: Akademie věd České republiky, 1998
- JIROUŠEK, Bohumil. Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. In: JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008, s. 9–26. ISBN 978–80–7394–114–7.
- JISL, Lumír, Luboš BĚLKA a Pavel ŠINDELÁŘ, ed. *Čínský deník*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. ISBN 978-80-210-8142-0.

- JUDT, Tony a Timothy SNYDER. *Intelektuál ve dvacátém století: rozhovor Timothyho Snydera s Tonym Judtem*. Praha: Prostor, 2013. ISBN 978–80–7260–289–6.
- JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. Praha: Prostor, 2018. ISBN 978–80–7260–373–2.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976.
- KLIMEŠ, Ondřej. Oficiální pojetí kulturní diplomacie ČLR. In: KLIMEŠ, Ondřej et al. *Kulturní diplomacie Číny a její regionální variace*. Praha: Academia, 2018, s. 55–92. ISBN 978–80–200–2962–1.
- KNAPÍK, Jiří. „Radikálové“ a „umírnění“ v kulturní politice po únoru 1948. In: KOPEČEK, Michal a Zdeněk KÁRNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 156–171. ISBN 80–86569–77–2.
- KOLENOVSKÁ, Daniela. Mezi dvěma slunci. Československo ve střetu Moskvy a Pekingu o mezinárodní komunistické hnutí (1953–1962). *Soudobé dějiny*. 2014, 4, 531–558.
- KOLENOVSKÁ, Daniela. Sovětská veřejná diplomacie a západní intelektuálové. In: ŠIMOVÁ, Kateřina, Daniela KOLENOVSKÁ a Milan DRÁPALA, ed. *Cesty do utopie: sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017, s. 15–51. ISBN 978–80–7260–331–2.
- KOLENOVSKÁ, Daniela. Vinařičtí družstevníci pší do Číny. *Dějiny a současnost*. 2014, 36 (1), 32–35.
- KOPEČEK, Milan. „Za čistotu marxisticko-leninského myšlení.“ In: KÁRNÍK, Zdeněk a Michal KOPEČEK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 172–213. ISBN 80–7363–006–0.
- KRUPA, Viktor, Josef OPATRŇÝ, Josef KOLMAŠ a Jan FILIPSKÝ, edd. *Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80–85983–59–1.
- KŘEŠŤAN, Jiří. Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978–80–7432–253–2.
- KUSÁ, Zuzana. Problém pravdivosti informací v životopisných rozprávaniach. *Genealogicko-heraldický hlas*. 1995, 5 (2), 17–20.
- KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha: 1998.
- LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2014. ISBN 978–80–7491–152–1.

- LEE, Ou-fan Leo. Foreword. In: PRŮŠEK, Jaroslav. *The Lyrical and the Epic. Studies in Modern Chinese Literature*. Bloomington, Indiana University Press, 1980, s. VII-XII. ISBN
- LIN, Melissa Shih–hui. Linguistic Choices for the Identity of „China“ in the Discourse of Czech Sinologists. In: SHIH, Chih–yu. *Sinology in Post–Communist States*. Hong Kong: Chinese University Press, 2016, s. 27–41. ISBN: 978–962–996–694–2.
- LOMÍČEK, Jan. Světem sovětů – k vlivu sovětské propagandy na utváření obrazu Sovětského svazu v meziválečném Československu ve dvacátých a třicátých letech 20. století. In: KÁRNÍK, Zdeněk. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek VI. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 46–71. ISBN 978–80–7363–350–9.
- LOMOVÁ, Olga a Anna ZÁDRAPOVÁ. Beyond Academia and Politics: Understanding China and Doing Sinology in Czechoslovakia after World War II. *The China Review*. 2014, 14 (2), 1–9.
- LOMOVÁ, Olga a Anna ZÁDRAPOVÁ. “The Songs of Ancient China”: The Myth of “The Other” Appropriated by an Emerging Sinology. In: *Sinology in Post-Communist States. Views from the Czech Republic, Mongolia, Poland, and Russia*. Hong Kong: Chinese University Press, 2016, s. 189–213.
- LOMOVÁ, Olga. Pražská sinologická škola v historických souvislostech. In: ANDRŠ, Dušan, ed. *Pohled novými očima: pražská škola sinologie o čínské literatuře*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018, s. 7–12. ISBN 978–80–7308–865–1.
- LU, Hsün. *Vřava*. Praha: Lidová kultura, 1937.
- LUMMIS, Trevor. Structure and Validity in Oral Evidence. *International Journal of Oral History*. 1983, 2 (2), 109–120.
- MÁDLOVÁ, Vlasta a Augustin PALÁT. *Jaroslav Průšek (1906–1980): prameny k životu a dílu zakladatele pražské sinologické školy = Jaroslav Průšek (1906–1980) : sources on the life and work of the founder of the Prague School of Sinology*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011. ISBN 978–80–86495–79–8.
- MAIER, Hans. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80–85959–43–7.
- MICIĆ, Tatjana. Anthology of Chinese Lyrical Poetry by Miloš Crnjanski: The Similarities of Spiritual and Poetic Aspirations as a Reason for Translating Chinese Lyrical Poetry into Serbian Language. *Azijske in Afriške Študije*. 2004, 8 (2), 3–22.

- MORKES, František. Léta nadějí, iluzí i zklamání. Poznámky k proměnám vysokých škol v letech 1945–1953. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945–1953*. Praha: Karolinum, 1999, s. 21–39. ISBN 80–7184–959–6.
- MŮCKE, Pavel, Martin BRYCHTA (edd.). *Na hranici mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha – Ostrava: Česká asociace orální historie – Ostravská univerzita, 2016. ISBN: 978–80–7464–880–9.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80–200–0625–7.
- NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956. Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-185-8.
- NĚMEC, Václav. Úloha hodnot ve společnosti. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 17–44. ISBN 978–80–7414–735–7.
- NOLEN–HOEKSEMA, Susan. *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978–80–262–0083–3.
- PALÁT, Augustin. Několik slov k počátkům transkripce čínštiny u nás. In: TRÍSKOVÁ, Hana ed. *Transkripce čínštiny. Sborník statí*. Praha: Česko–čínská společnost, 1999, s. 23–28.
- PALÁT, Augustin. On the history of Czech Sinology from the end of 19th century to the present. In: *Europe studies China. Papers from an International Conference on the History of European Sinology*. London: The Chiang Ching–kuo Foundation for International Scholarly Exchange, 1995, s. 26–44. ISBN: 978–0906610169.
- PEJČOCHOVÁ, Michaela. *Posel z Dálného východu: Vojtěch Chytil a sběratelství moderní čínské tušové malby v meziválečném Československu*. Praha: Národní galerie, 2019. ISBN 978–80–7035–709–5.
- PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Čestní doktoři Univerzity Karlovy: 1848–2015*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3774-7.
- PETRÁŇ, Josef a Lydia PETRÁŇOVÁ. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978–80–246–2994–0.
- PETRÁŇ, Josef. Filozofická fakulta. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 441. ISBN 80–7184–539–6.

- POHORSKÝ, Miloš, ed. *Dějiny české literatury 3*. Praha: Ústav pro českou literaturu ČSAV, 1961.
- POKORNÁ, Magdaléna. Sjednáním proti jednotě. Spor o budoucí podobu Akademie věd. In: SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945–1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999, s. 107. ISBN 80–7184–959–6.
- POUSTA, Zdeněk. Univerzita Karlova v letech 1947–1953. In: HAVRÁNEK, Jan a Zdeněk POUSTA. *Dějiny Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum, 1998, s. 263–306. ISBN 80–7184–539–6.
- RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848–1989*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978–80–257–2518–4.
- RICOEUR, Paul. *Filosofie vůle*. Praha: OIKOYMENH, 2001. ISBN 80–7298–033–5.
- RICOEUR, Paul. Před morálním zákonem etika. *Reflexe: Filosofický časopis*. 1992 2(5), s. 8.
- ŘEHÁČKOVÁ, Jana. Česko-čínské vztahy 1945–1968 a jejich prezentace v dobovém tisku. Olomouc, 2011. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra asijských studií.
- ŘEZNÍKOVÁ, Lenka. Identita/alterita. In: STORCHOVÁ, Lucie. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014, s. 233–244. ISBN 978-80-87271-87-2.
- SABROW, Martin. Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě. *Soudobé dějiny*. 2012, 19 (2), 196–208.
- SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978–80–200–2703–0.
- SKŘIVAN, Aleš. *Československý vývoz do Číny 1918–1992*. Praha: Scriptorium, 2009. ISBN 978–80–87271–12–4.
- SLOBODNÍK, Martin. „Ako rybky v akváriu“ – nepublikovaný strojopis Milana Ferka o cestě do Číny v decembri 1964. *Studia Orientalia Slovaca*. 2013, 13 (2), 209–273.
- SLOBODNÍK, Martin. Hládač minulosti Říše středu v epoche apologetů „novej Číny“. In: JISL, Lumír, BĚLKA, Luboš a Pavel ŠINDELÁŘ, ed. *Čínský deník*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 240–261. ISBN 978–80–210–8142–0.
- SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Praha: NLN 2011. ISBN 978–80–7308–378–6.

- SOMMER, Vítězslav. Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. Kongresem Kominterny. In: KÁRNÍK, Zdeněk ed. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009. ISBN 978-80-7363-350-9.
- SVÁTEK, 1994, citováno dle ČECHUROVÁ, Jana a Jan RANDÁK. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: NLN, 2014. ISBN 978-80-7422-309-9.
- SVĚTLÝ, Jaroslav. *Hodnoty a hodnocení*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.
- SVOBODNÝ, Petr, Blanka ZILYNSKÁ a Blanka ŠACHOVÁ, ed. *Věda v Československu v letech 1945–1953: sborník z konference*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-959-6.
- ŠVARNÝ, Oldřich. Geneze standardní české transkripce. In: TŘÍSKOVÁ, Hana ed. *Transkripce čínštiny. Sborník statí*. Praha: Česko-čínská společnost, 1999, 29–32.
- TRHLÍK, Zdeněk. *Československo-čínské vztahy I*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1985.
- VACHEK, Josef. *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné*. Jinočany: H & H, 1999. ISBN 80-86022-12-9.
- VANĚK, Miroslav a Pavel MŮCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.
- VANĚK, Miroslav, Pavel MŮCKE a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.
- VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-045-8.
- WEISCHEDEL, Wilhelm. *Skeptická etika*. Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-84-4.
- WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2491-6.
- YU, Pauline. Travels of a Culture: Chinese Poetry and the European Imagination. *Proceedings of the American Philosophical Society*. 2007, 151(2), 218–229.
- ZÁDRAPA, Lukáš a Michaela PEJČOCHOVÁ. *Čínské písmo*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1755-0.
- ZÁDRAPOVÁ, Anna. České poválečné zaujetí Čínou a poválečná československá sinologie. In: JISL, Lumír, BĚLKA, Luboš a Pavel ŠINDELÁŘ, ed. *Čínský deník*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 262–275. ISBN 978-80-210-8142-0.

- ZÁDRAPOVÁ, Anna. *Čínská poezie česky – otázka interpretace a překladu čínské básně v českém prostředí ve 20. století*. Praha, 2009. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav Dálého východu.
- ZÁDRAPOVÁ, Anna. Bohumil Mathesius, Jaroslav Průšek a Zpěvy staré Číny. *Studia Orientalia Slovaca*. 2012, 2, 239–271.
- ZÁDRAPOVÁ, Anna. Starý Nový Orient a jeho exotická Čína. *Nový Orient*. 2015, 70 (4), 35–41.
- ZIMA, Peter V. *Literární estetika*. Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80–7198–329–2.